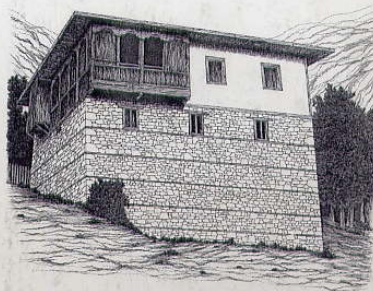
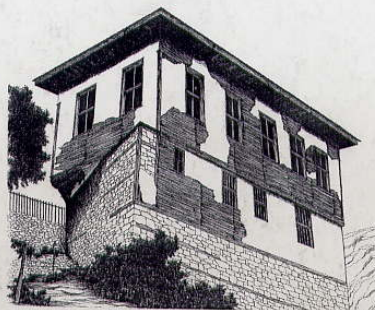

Петар Намичев
НАРОДНАТА
АРХИТЕКТУРА
ВО РЕКАНСКОТО
ПОДРАЧЈЕ

Published by
MUSEUM OF MACEDONIA
Skopje Ćurĉiska b.b.

Издавач
МУЗЕЈ НА МАКЕДОНИЈА
Скопје, Курчиска б.б.

Editor
PhD. Dragi Mitrevski

Уредник
Д-р. Драги Митревски

Reviewed by
PhD. JOVAN NEŠKOVIĆ
PhD. NAĐA KURTOVIĆ-FOLIĆ

Рецензенти
Д-р. ЈОВАН НЕШКОВИЌ
Д-р. НАЃА КУРТОВИЌ-ФОЛИЌ

Author of the drawings
PETAR NAMIĆEV

Автор на цртежите
ПЕТАР НАМИЧЕВ

Lector
KOSTA KOĆEV

Лектор
КОСТА КОЧЕВ

Translated by
NADA ANDONOVSKA

Преведувач
НАДА АНДОНОВСКА

Graphic design by
ŽIVKO FIRFOV

Дизајн и техничка обработка
ЖИВКО ФИРФОВ

Printed by
SOFIJA, Bogdanci

Печатено во
СОФИЈА, Богданци

Printed in
500

Примероци
500

Монографијата е печатена со финансиска
помош од Министерство за култура на
Република Македонија

СОДРЖИНА

ВОВЕД	9
ОСНОВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ТВОРЕШТВОТО НА НАРОДНАТА АРХИТЕКТУРА ВО РЕКАНСКОТО ПОДРАЧЈЕ	17
1. Структура на населбите	21
2. Развојна структура - конструктивен систем	25
3. Просторна организација - типологија на куќата	30
4. Неимарски тајфи	41
ТИПОЛОГИЈА И ЕСТЕТСКО ЛИКОВНИ СВОЈСТВА НА ОСНОВНИТЕ ФУНКЦИОНАЛНИ ЕДИНИЦИ НА СТАНОТ	45
1. >Куќа<	48
2. Одаја	53
3. Чардак	57
4. Комуникациски простор	
- Трем	61
- Скали	63
5. Помошни простории	67
6. Естетско - ликовни својства на ентериерот	73
ТИПОЛОГИЈА НА КОНСТРУКТИВНИТЕ И ОБЛИКОВНИТЕ ЕЛЕМЕНТИ НА ФАСАДИТЕ	93
1. Сидови	95
2. Еркери	99
3. Лакови	106
4. Облици на покривот и покривач	106
5. Врати	109
6. Прозорци	114
7. Ограда	122
ЕСТЕТСКО ЛИКОВНИ СВОЈСТВА НА КУЌАТА ВО НАДВОРЕШНАТА АРХИТЕКТУРА	125
1. Анализа на естетско-ликовните карактеристики во однос на природните услови	127
2. Анализа на карактеристиките во однос на просторната организација	129
3. Анализа на ликовните карактеристики во однос на техниката на градење	132
4. Анализа на композицијата на куќата како целина	135
5. Естетско - ликовни својства на куќата во однос на дејноста на поедини неимарски тајфи	146
ОСОБЕНОСТИ НА КУЌАТА ОД РЕКАНСКОТО ПОДРАЧЈЕ И НЕЈЗИНАТА РАСПРОСТРАНЕТОСТ	159
1. Распространетост во селската средина	161
2. Распространетост во градската средина	166
3. Особености на куќата во однос на движењето на неимарските тајфи	171
4. Особеност во однос на климатските услови и градителската традиција	174
ЗАКЛУЧОК	177
SUMMARY	187
- Литература	200
- Речник	204
- Список на селски населби	207

ПРЕДГОВОР

Монографијата со наслов *Споредбена типологија на функционалните и обликните елементи и естетско-ликовните својства на народната архитектура во Реканското подрачје во Македонија во 19 и почетокот на 20 век*, претставува магистерска работа која е одбранета на Архитектонскиот факултет во Белград, С.Р.Југославија во 1997 година. Составот на комисијата го сочинуваа : проф. Д-р. Јован Нешковиќ, проф. Д-р. Надежда Фолиќ - Куртовиќ, Проф. Зоран Б.Петровиќ и проф. Доброслав Павловиќ.

Формата на печатениот материјал има претрпено минимални измени, во насока на редуцирање на одредени делови од текстот, скратување на техничката документација и фото документацијата поради нејзината обемност.

Во оваа пригода би сакал да се заблагодарам на Министерството за култура за поддршката, кое преку програмата на Музејот на Македонија овозможи реализирање на истражување и издавање на оваа публикација.

При изработката на магистерската работа имав пријателска и стручна помош од својот ментор проф. Д-р. Јован Нешковиќ на кого би сакал да му изразам голема благодарност.

Традиционалната народна архитектура, како дел од материјалната култура на територијата на Македонија, не е доволно систематски проучувана. На теренот има се помалку објекти и градителски целини, а градителското наследство секојдневно исчезнува. Темата на овој труд претставува материјал кој ги проучува селските објекти во населбите на Реканското подрачје, составено од неколку подрегиони: Мала Река, Долна и Горна Река. Вкупниот број на населбите на ова подрачје изнесува околу триесет, кои се лоцирани на различни висински терени на кањонот на реката Радика. Главниот акцент на истражувањата се однесува на објектите за живеење. Фактот дека овие споменици на архитектурата секојдневно се повеќе исчезнуваат, го оправдува проучувањето на оваа област.

Архитектонското творештво претставува израз на функцијата, конструкцијата и обликот на хармоничните објекти, и во тој поглед старата македонска кука во 19 век го достигнала својот врв. Оваа констатација е посебно очигледна во архитектонското творештво во Реканското подрачје, каде уште се сочувани објекти од исклучително значење. Објектите за живеење во Реканското подрачје имаат префинета обработка на архитектонско-градителските конструкции, *автохтоност на архитектонскиот облик*, кој завзема многу значајно место во целокупното традиционално архитектонско творештво на Македонија. Секој објект претставува комплексен состав на различни градителски елементи. Со истата концепција - стан за фамилија, и со исти архитектонски карактеристики, се постигнуваат безброј варијации и вредни просторно - обликковни решенија.

Темата опфаќа систематизација на документацијата, на елементите со естетска форма, типолошка обработка на функционалните облици на основните единици на станот, обработка на фасадните (надворешни) елементи, како и особености на Реканската кука, нејзина валоризација и распространетост. Со овие истражувања би се опфатила една од најзначајните области на Македонија од аспектот на валоризацијата на архитектонското наследство. Оваа област ја сочинуваат населбите, односно објектите за живеење, со исклучително високи вредности на идентитетот на локалното население. Целта на овие истражувања е преку научна метода да ги опфати сите функционални и обликковни карактеристики на елементите, како и естетско ликовните својства на различните типови на објекти. Со тоа би се потврдила претпоставката дека оваа архитектура е резултат на автохтоните карактеристики на средината, но создадена и во контекст на меѓусебните взаемни влијанија со останатите региони на територијата на Македонија. Архитектонското творештво претставува одраз на човековите потреби, така што старата селска кука е резултат на соединување на практичните, функционалните и естетски елементи. Со претставувањето на архитектонскиот материјал од ова подрачје би се поставиле основите за понатамошен развој и согледување, на другите области со слични архитектонски карактеристики од овој аспект на проучување, на територијата на Македонија. Споменатите аналитички истражувања претставуваат основа за потврдување и докажување на високите вредности на Реканската кука. Од досегашните истражувања на традиционалната селска архитектура на подрачјето на Македонија, може многу лесно да се дојде до констатација, дека не се истражувани поединечни региони, во кои се лоцирани селските населби со објекти со високи обликковни естетски вредности. Реканското подрачје припаѓа во рурални целини со исклучително разноврсни типови на куќи. Непристапаноста на

теренот како и изразениот национален идентитет во минатото, допринеле за ваков развој на народната архитектура во овие краеве. Постоенето на исклучително активна градителска школа (Дебарско-Реканска) во 19 и почетокот на 20 век на ова подрачје (која била активна на целиот Балкански полуостров), овозможила изградба на објекти со големи димензии.

Во однос на специфичниот карактер на материјата која се истражува, како и начинот на кој се собрани материјалите, документацијата како извор на информации, наложиле примена на неколку научни методи при истражувањето.

1. Историската метода е значајна за добивање на точни податоци за развојот на општествените, економските и културните процеси, за хронолошката развојна линија, а која битно влијае на проблематиката која е предмет на оваа тема.

2. Метода на директно мерење, една е од најзначајните методи за архитектонските објекти, потребна за да се утврди меѓуодносот и големината на поединечни целини или делови на објекти.

3. Метода на непосредно проучување, поради согледување на поединечни битни заклучоци.

4. Споредбени типолошки проучувања со цел утврдување на односот во поединечни истражувања.

5. Компаративна метода, која по пат на аналогија воспоставува врска помеѓу облиците на една генерална појава во блиските и сродни области.

6. Метода на интервјуа на теренот, која е користена за собирање на информации, со директни разговори, каде по најкраток пат се доаѓа до корисни информации. Меѓутоа информациите се земани со извесна резерва поради пренесување од една на друга генерација, со што ја изгубиле својата изворна форма, па не можат да се земат во секоја ситуација за сосема точни.

7. Користење на литература, како метода на собирање на податоци од книги, часописи, зборници, научни трудови, докторати, студии, планови, документација и др.

Истражувањата на територијата на една област како што е Реканското подрачје, ќе претставува основа за согледување на значењето на архитектонското традиционално творештво и забрзана примена на мерки за заштита во понатамошните научни истражувања. Со јасна диференцијација на материјалот, овозможено е согледување на сите значајни аспекти на нејзиниот третман при понатамошните научни согледувања, стручни и аналитички проучувања. Поедини типолошки анализи овозможуваат примена на еден нов аспект на согледувања и утврдување на научната вредност, како и нов пристап во истражувањата. Темата опфаќа период од 19 и почетокот на 20 век, од каде и потекнуваат најголем број објекти. Примарниот систем на собирање на материјалот за оваа студија претставуваат : теренски истражувања, техничка и фото документација, делата на патеписците, архивски материјали и друго.

Скромниот број на прилози и публикации за традиционалната архитектура за куќата за живеење во ова подрачје, главно се движи во рамките на прикажувањето на основните архитектонски карактеристики. Јован Цвијик ја сврстува реканската куќа во тип на >грчко-егејске зидане куќе< (1). Краток опис на куќата и типолошката класификација, која се однесува на карактеристичен тип на куќа од ова подрачје, во оваа публикација се основа за понатамошни проучувања, а се приложуваат и сите слични форми на куќи на Балканскиот полуостров. Истражувани се форми на куќи и нивниот развојен пат, типови на населби и други податоци. Во оваа тема даден е преглед на сите постоечки манастири во регионот на Реканското подрачје, кои одиграле значајна улога во културно просветителскиот развој на ова подрачје.

Делото на авторот Смиљаниќ за Мијаците е публикација во која е утврдена хронологија на формирање на населбите (се споменуваат стари раселени села), со многу драгоцените историски податоци, како и за потеклото на населението. Материјалот е поделен по територијални целини (2). Прв пат во една публикација, многу студиозно, се обработени делови на куќи, со прилози на нацрти на куќи, на карактеристични типови, од примитивни, па се до најразвиена форма на печалбарска куќа. Ова е прв објавен труд за ова подрачје, со осврт за куќата

(1). - Ј.Цвијик - Балканско полуострво, Београд, 1923, стр. 298-299
(2). - Т. Смиљаниќ - Мијаци, Горна Река и Митрово поље, Београд, 1925, стр 9-122.

и нејзините составни делови, со етнолошки термини, имиња на значајни фамилии, селски населби, податоци за бројот и етнолошките карактеристики на населението.

Авторот Георги Траичев пишува за Мијаците како едно од најголемите и највлијателните етнички групи во Македонија, кои ја прошириле својата дејност, со миграции на населението од овој крај во областите: Смилево, Папрадиште, Крушево, каде активно учествувале во политичкиот и економскиот живот (3). Пред се значајни се податоците за развојот и дејноста на уметничките училишта на > Галичко-реканското < подрачје, каде се припојуваат имиња на > мајстори - иконописци <, кои своите дела ги оставиле по целиот Балкански полуостров. Се споменува висок степен на организација на мајсторските > задруги < или тајфи, и организирани локални школи на иконопишување. Се споменуваат неимари од мајсторски фамилии, кои низ повеќе генерации го негувале неимарскиот занает. Обработена е и карактеристичната етнокултура на народите од ова подрачје.

Авторите на другите објавени прилози и монографии се главно по професија архитекти, историчари на уметноста, градежни инженери или личности кои се посветиле на професионалното проучување на градителското наследство. Прилозите се однесуваат на внатрешното уредување или просторната организација на куќата за живеење, но од аспект на архитектонските објекти како целини. Во таа смисла постојат значајни трудови, кои се однесуваат на архитектурата на Реканското подрачје, и проучувањето на народната архитектура воопшто во Македонија. Тоа се трудовите на Сотир Томовски (4), Крум Томовски (5), Радомир Вољинец (6), Асен Василев (7), Славко Брезовски (8), Тихомир Вукановиќ (9), Димитар Корнаков (10), Т. Смиљаниќ (11). Споменатите прилози и публикации имаат големо значење како подлога за проучување на оваа проблематика, содржат илустративен материјал, техничка документација, цртежи, фото документација, преглед на литературата и др.

Од трудовите кои се однесуваат на темата на овој труд, ќе издвоиме неколку кои се од посебно значење. Меѓу првите публикации кои содржат истражувачки пристап претставува монографијата на Сотир Томовски за македонската народна архитектура (12).

Повеќето презентирани објекти од народната архитектура во овој труд, денес веќе не постојат, а за нив е приложена обемна техничка и фото документација. Информациите кои авторот ги собирал на теренските истражувања се однесуваат и на работата на неимарите. Во трудот се истакнува дејноста на неимарите на Реканското подрачје, како најзначајна неимарска школа и регион во кој неимарскиот занает преминал во традиција. Овој труд содржи и повеќе споредбени проучувања на архитектонскиот облик не само на подрачјето на Македонија, туку и во соседните области кои имаат сличности во архитектонското изразување.

Неколку објавени трудови на Крум Томовски по прв пат даваат стручен приказ на традиционалната архитектура и податоци за неимарите. Трудовите содржат приказ на архитектонските особености на селската населба, и систематски анализи на поединечни делови на куќата за живеење. Поединечно е обработена типолошката карактеристика на населбата, поставеноста на куќите, со детален опис и анализа на применетиот градежен материјал и конструктивен систем (13). Разработени се поединечни елементи на куќата од аспект на конструктивното и архитектонското обликување. Комплетната слика на прилогот дополнета е и со прилози, кои содржат архитектонски снимки на неколку карактеристични објекти од оваа населба. Опфатен е период од 19 до почетокот на 20 век, со краток осврт на естетските вредности.

Трудовите на Асен Василев (14), Тихомир Вукановиќ (15) и Т. Смиљаниќ (16), содржат податоци за организацијата на неимарите, зографите, значајните луѓе од ова подрачје и вредностите на архитектонската форма.

На оваа група на трудови треба да се додаде и монографијата на Димитар Корнаков за мијачките мајстори (17), каде покрај податоците за црквената активност на неимарите, наоѓаме податоци за активностите на неимарите и на ентериерите на куќите за живеење. Во овој труд на едно место е прикажан преглед за дејноста на Мијачките резбари.

(3) - Г. Траичев - *Книга за Мијаците*, Софија, 1941 г. стр. 1-105.
(4) - С. Томовски - *Крушево и неговите куќи*, Годишен зборник на Техничкиот факултет, Скопје, 1955 - 1956, стр. 133-145; С. Томовски - *Македонска народна архитектура*, Скопје, 1960.

(5) - К. Томовски - *Денскиот на мајсториите градители од Дебарската школа во 19 век*, Бигорско научно - културни собири, 1, Гостивар, 1971 стр. 267-279; - *Села и селска архитектура во Македонија*, *Стара селска архитектура, животи и ревитализација*, Дебар - Галичник, 1972, стр. 23-34; - *Денскиот на мајсториите градители кајотичари од с. Ладаролово 19 и 20 век*, Историја 5, 1, Скопје, 1969; - *За конструктивните на народната архитектура во Македонија*, Годишен зборник на Техничкиот факултет, 4, Скопје 1959-1961, стр. 29-42; - *Поконичниот војничкиот селски куќи во Македонија*, Годишен зборник на Техничкиот факултет 5, 5, Скопје, 1963.

(6) - Р. Вољинец - *Село Биштице - Стара архитектура, нејзините вредности и перспективни размисли*, Стара селска архитектура, заштита и ревитализација, Дебар, 1972, стр. 53-64; - *Куќи сликеници*, Културно наследство, Скопје 1981 г. стр. 131-145; - *Чардакот во ситријата македонска куќа за живеење*, Културно наследство, Скопје 1981, стр. 113-131; - *Ентериерот во ситријата македонска куќа*, Зборник - Архитектонски факултет Кирил и Методиј, Скопје 1979, бр. 3, стр. 76-105; - *Муслиманска куќа во Тешиво - функција, обликување, модулари пропорции*, зборник на Архитектонскиот факултет бр. 7 Скопје, 1984 г. 109 - 138; - *Село Биштице*, Годишен зборник на Арх. - Градежен факултет, кн. 9-10, Скопје, 1972, стр. 117-134.

(7) - А. Василев - *Материјали на теренските народни мајстори - ситријата и резбари*, Известии на Института на градоустројство и архитектура при БАН, 1952, кн. 3-4, стр. 217-284; - *Български и сръбски мајстори, живописци - резбари - ситријата*, Софија, 1965, 145 - 310; - *Дело Зограф*, Македонска мис л. 1, 7 - 81, Софија 1945 - 46; - *Резбарскиот род на Филипови од с. Ослој* (Македонска мисла 1, 5-6, Софија 1965, 258-272).

(8) - С. Брезовски - *Архитектурата на селишта во Горна Река*, Бигорско научно - културни собири 1974 - 1975, Скопје 1976 стр. 164-171; - *Ревитализацијата селската архитектура во Мила Река*, Стара селска архитектура, заштита и ревитализација, Дебар - галичник, 1972, стр. 35-40; - *Галичник - архитектонско наследство и неј* (не) *законуванијатие*?, Културно наследство бр. 18, Скопје, 1983, стр. 171-173; - *Реканска куќа*, Скопје, 1993.

(9) - Т. Вукановиќ - *Колоничарство код Мијачи*, Годишник Музеја Јужне Србија 1, Скопје, 1941, 231 - 296; - *Мијачко дуборезбарство* Врањски гласник кн. 7, Врање, 1971, 204-272; - *Ниводинање Доној Реки*, Гласник Скопског научног Друштва 18, Скопје, 1938.

(10) - Д. Корнаков - *Творештвото на мијачките резбари на Балканот од крајот на 18 и 19 век*, Прилици, 1986.

(11) - Т. Смиљаниќ - *Ситријата на Бистри, Стогово, Крчино и Корбу*, Београд 1932; - *Пастирски живопис код Мијачи*, Гласник географског друштва св. 5, Београд, 1921; - *Гурчи Кокале*, Главар лавронолски, ГСНД, 21, Скопје 1940; - *Мијачи, Горна Река и Мирковско поле*, Српски етнографски зборник 35, Београд, 1925, стр. 9-122.

(12) - С. Томовски - *Македонска народна архитектура*, Скопје, 1960.

(13) - Р. Вољинец - *Село Биштице*, Годишен зборник на Арх. - Градежен факултет, кн. 9-10, Скопје, 1972, стр. 117-134.

(14) - А. Василев - *Български и сръбски мајстори, живописци - резбари - ситријата*, Софија, 1965, 145-310.
(15) - Т. Вукановиќ - *Колоничарство код Мијачи*, Годишник Музеја Јужне Србија 1, Скопје, 1941, 231 - 296; - Т. Вукановиќ - *Мијачко дуборезбарство*, *Гласник гласник* кн. 7, Врање, 1971, 204-272.

(16) - Т. Смиљаниќ - *Мијачи, Горна Река и Мирковско поле*, Српски етнографски зборник 35, Београд, 1925, стр. 9-122.

(17) - Д. Корнаков - *Творештвото на мијачки - резбари на Балканот од крајот на 18 и 19 век*, Прилици, 1986.

Големо значење има прилогот на Круниќ Ј.(18), кој со компаративна анализа (на основа на неколку примери на објекти на подрачјето на Макеонија), ги согледува значајните архитектонски карактеристики. Претставени се разликите помеѓу поединечни карактеристични типови на куќи на подрачјето на Македонија, кои сепак претставуваат само еден архитектонски израз во состав на Балканската традиционална архитектура.

Неколку прилози кои се тесно поврзани со темата на трудот односно територијата која ја обработуваат, се наоѓаат во публикацијата > Стара селска архитектура < од 1972 година (19). Трудовите од ова советување се однесуваат на ревитализацијата на селската архитектура во Мала Река, вредностите на куќата во селото Битуше, договорите за работата на ѕидарските тајфи во Западна Македонија и останатите проблеми на селската архитектура во Македонија. Прилозите се прикажани од аспект на методот на дотогашните прегледи на состојбата на архитектурата и многу се значајни за понатамошни истражувања на оваа област. Секој труд на оваа публикација допира доста значајни делови, при проучувањето на селската куќа на овој регион.

Треба да се спомене уште една публикација со слична содржина која се обидува да го сврти вниманието на значењето на истражувањата и валоризацијата на градителското наследство која во два периода излегувала под името Бигорски научни собири 1971 и 1974-75(20). Во оваа публикација приложени се трудови кои се однесуваат на дејноста на неимарите и постоење на тајниот градителски јазик, историјата на ова подрачје, архитектонско-урбанистичкиот облик на селската населба, како и околу обичаите околу градењето на куќата. Овие трудови го обработуваат материјалот на научно ниво и донесуваат битни констатации за понатамошните истражувања на ова подрачје.

Преглед на литературата и трудовите кои се однесуваат на населбите од ова подрачје, претставуваат мали публикации, кои ги допираат проблемите на опис на галичката куќа и нејзините вредности. Во нив е прикажан методот на градење на неколку објекти и направен е обид за валоризација на обликувањето на просторот на галичката куќа(21). Публикацијата >Галичник< се обидува да ги открие сите вредности на Галичката култура на живеење и обликување на куќата, но излижената материја само ги допира сите теми кои се во прилогот дадени, и не навлегува подабоко во одредени стручни анализи.

Публикацијата >Галичка повест< е од ист тип (со податоци за настанувањето на Галичник, печалбарството, сточарскиот начин на живот, податоци за иконопишувањето и резбарите на овој крај), се обидува на патетисно - описен начин, да ги претстави значајните особености на галичката куќа(22). Во следните публикации, на авторот Дојчиновски С. > Галичник во културната историја на Македонија<, населбата Галичник обработена е низ долг истриски период, за потеклото на Мијаците и нивните миграции, печалбарството, стопанските и сите значајни сегменти од животот на мијаците. Литература со понов датум, базирана на веќе објавена литература, и со еден описно-методолошки пристап, не навлегува подлабоко во стручни анализи за материјата која ја обработува(23).

Од новите публикации треба да се истакне трудот на Славко Брезовски за Реканската куќа (24), каде со научен пристап на обработениот материјал, се однесува на глобалните аспекти на архитектонските карактеристики на реканската куќа како целина. Во трудот презентирани се карактеристиките на селската населба од овој регион, градителската активност на неимарите од ова подрачје и конструктивниот состав на куќите. Целината е оформена со преглед на ентериерната концепција на куќата.

Споредбена анализа на реканската и крушевската куќа за живеење, се надоврзува на активноста на неимарските тајфи од Реканското подрачје и влијанието кои го имале на околните региони. Во трудот се опфатени фактори кои влијаат на создавањето на овој тип на куќа, со документација за работата на неимарите на ова подрачје. Авторовиот пристап на материјалот, зборува за вредностите со високи естетски квалитети на реканската куќа.

Во турските документи од 14 и 15 век(25), наоѓаме податоци за активноста на градителските тајфи, бројот на куќите и други податоци поврзани за

(18). - Ј. Круниќ - *Области народних куќа Охрида, Китенице, Галичница и Крушеви, као карактеристичне нијансе изрази народне архитектуре Македоније*. Зборник архитектонског факултета, Београд, 1951 - 1952г.

(19). - *Стара селска архитектура, заштитна и ревитализација*. Дебар - Галичник, 1972 г.

- С. Брезовски - *Ревитализација на селската архитектура во Мала Река*, стр. 35-40; Село Битуше - *Стара архитектура, нејзините вредности и перспективен развиток*, стр.53-64; В. Гиневски - *Договори за дело и организација на работата во практиката на ѕидарските тајфи во Западна Македонија во 19 и почетокот на 20 век*, стр. 94-108; - К.Томовски - *Села и селска архитектура во Македонија*, стр. 23-35.

(20). - С. Брезовски - *Архитектурата на селата во Горна Река*, Бигорско научно - културни собири 1974 - 1975, Скопје 1976 стр. 164-171.; К. Георгиевски - *Арсо Брадина од селото Тресовце и неговата засиданост*, Бигорско научно - културни собири 1, 1971, стр. 191-205.; М. Георгиевски - *Еден досега необјавен ракопис од Иван Гендиев (псевдоним Јоан Хармосина) за благоојлокониците на Бигорској манастир*, Бигорско -научно - културни собири, Гостивар, 1971, стр. 69-73; Б. Петровски - *Обичаи околу градење куќа во Западна Македонија*, Бигорско научно - културно собири 1974 -1975 стр. 219-222.; - А. Поповски - *Тајниот јазик на мајсторите градители од Река*, Бигорско научно - културни собири од 1974 - 1975, Мисла, 1976,стр.198-209; К. Томовски - *Дејноста на мајсторите градители од Дебарската школа во 19 век*, Бигорско научно - културни собири, 1.Гостивар, 1971г.;

Л. Филиповски, В. Бошковски. - *Некои елементи за формирањето на Мијацкиот крај и градежните традиции од селата на Горна Река*, Бигорско научни културни собири 1974 -1975, Скопје, 1976 стр. 45-51.

(21). - К. Граорковски - *Галичник 5000:1*, Галичник, 1991 г.

(22). - Р. Буџароски - *Галичка повест*, Скопје, 1976 г.

(23). - С. Дојчиновски - *Галичник во културната историја на Македонија*, Скопје, 1995 г.

(24). - С. Брезовски - *Реканска куќа*, Скопје, 1993.

(25). - *Високој Река* - опширен пописен дефтер н. 508 од 1467 г. (Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширни пописни дефтери од 15 век, том 3), Архив на Македонија, Скопје, 1976.

неимарите на Реканското подрачје, кои зборуваат за постоењето на традицијата на неимарскиот занает во овој регион.

Треба да се споменат неколку користени трудови, кои допринеле за методолошкиот начин на обработка и согледување на некои вредности, на естетско-обликовните карактеристики на куќата на територијата на Македонија, а кои се значајни за обработката на оваа тема, а тоа се трудовите на : Грабријан(26), Дероко(27), Којиќ(28), и др. Трудовите на овие автори претставуваат основа за понатамошни типолошки истражувања на селската и градската куќа во Македонија.

Доста прегледен приказ за неимарските движења на целата територија на Македонија, како и научен пристап на класификација на ентериерната декорација на куќата на подрачјето на Македонија, со посебен осврт на Реканското подрачје, претставува трудот со темелните истражувања на авторот Светиева (29). Трудот овозможува комплетен увид во досегашните сознанија за работата на резбарите, во сите соседни подрачја на територијата на Македонија, каде постојат взаемни влијанија. Главен акцент на трудот претставува вредноста на естетско-обликовните карактеристики на ентериерните елементи на македонската куќа. Трудот го опфаќа периодот од 17 век до денес. Многу темелно е претставено досегашното творештво на ентериерните делови на куќата во Македонија, резбаните тавани, долали и врати. Трудот содржи голем број на прилози во форма на документација и типолошка анализа на резбата.

Во текот на истражувањата за овој труд, обработени се неколку видови на материјал: техничка документација, ликовен материјал, фото - документација, патеписи и податоци од теренот. Како извори за истражување на архитектонската вредност на куќата во Реканското подрачје, користени се материјали од теренските истражувања, каде е собрана техничка и фото-документација, како и податоци за мајсторите и нивната дејност, на што и овој труд се базира. Во помал обем се користени : фото документацијата на Музејот на Македонија од Скопје и документацијата на Републичкиот завод за заштита на спомениците на културата од Скопје. Сопствени теренски истражувања реализирани се во периодот 1988-1993 г. Методот на работата ги опфати сите населби на Реканското подрачје, каде е изработена техничка документација на најзначајните сочувани примероци на архитектонското наследство на профаната архитектура. Документацијата содржи архитектонски снимки на куќи и поединечни детали кои имаат просторно-естетска вредност, конструктивни или ликовни карактеристики на ова подрачје, која е систематизирана е и претставува основа за понатамошни научни истражувања. Фото документацијата претставува друг метод на истражувања, со кој се следи состојбата на теренот, а содржи снимки на населби, објекти, детали и др. Собраните податоци за населбите, објектите, конструктивните карактеристики, мајсторите и сите особености на архитектонското наследство на оваа област претставуваат основа за понатамошни анализи во овој труд.

Како теориско-методолошки пристап одбран е историскиот метод кој овозможува следење на создавањето на архитектонските објекти, развојот, трансформациите и естетско-обликовните карактеристики на поедини елементи на куќата од Реканското подрачје. Во тој поглед преку функционалната и структурално-комуникациската анализа, овозможено е следење на појавата на форми на народното градителство. Во тој контекст се вклопува и истражувањето на обликовно-естетските форми во текот на 19 и почетокот на 20 век.

Целта на овој труд е дефинирање на обликовните и естетските својства на селската куќа на Реканското подрачје, преку систем на споредбени типолошки проучувања, значајни за дефинирање на особеностите и вредностите на архитектонското творештво на овој простор. Во оваа типолошка анализа систематизирани се сите можни варијанти на облици на просторната концепција на Реканската куќа. Главен акцент на типолошката анализа е даден на просторна-

(26). - Д. Грабријан - *Македонска куќа или преод од сџири ориенталска во современа европска куќа*, Мисла, 1986, Скопје.

(27). - А. Дероко - *Фолклорна архитектура у Југославији*, Народна архитектура 2, Београд 1964 г.; А. Дероко - *Народно неимарство I САНУ* - Београд 1968 (неимарство I - 1939; неимарство 2 - 1940) - А. Дероко - *Покушајство у сџири српској селанској куќи* (Зборник на Архитектонски факултет - Београд) 1951 - 1952.; А. Дероко - *Сџири барошка куќа у Србији, Космету и Македонији у поређењу са куќом у Солуну, Цариграду и Милој Азији*, Гласник Етнографског института САН, 2 - 3, Београд 1957, 407 - 412.

(28). - Б. Којиќ - *Српска Балканска профана архитектура*, Српски книжевни гласник, 1933. - Б. Којиќ - *Сџири градска и селска архитектура у Србији*, Просвета, Београд 1949. - Б. Којиќ - *Селска архитектура и руриам*, Граѓевинска књига, Београд 1958 (1970).

(29). - А. Светиева - *Резбани таваници, долали и врати во Македонија*, Скопје 1986 г.

та концепција на куќата и влијанието во надворешните естетско-обликовни карактеристики, што овозможило да се донесат заклучоци за постоечките типови на куќи во овој регион. Типологија на влијанијата на просторните облици во однос на основата, овозможува следење на сите форми кои формираат одреден тип на куќа, а опфатени се и обликот, функцијата и положбата на одреден архитектонски елемент.

Просторниот развој на куќата се следи преку обликот, функцијата и положбата на нејзините просторни елементи. Извршена е типолошка анализа на надворешните естетско-ликовни елементи од аспект на конструктивна, функционална и обликовна обработка на фасадата.

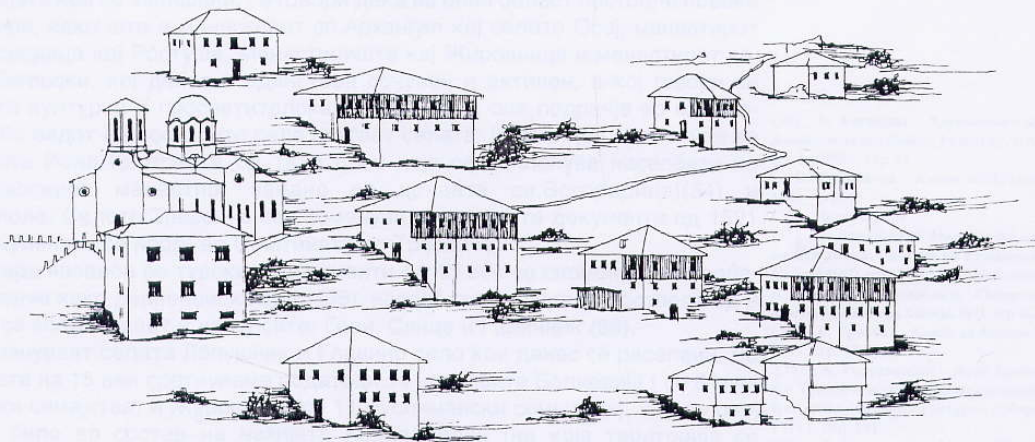
Целта на оваа тема е проучувањето на взаемните односи на просторните облици на куќата и надворешните форми на фасадата. А на основа на споменатите односи, создадена е архитектонска форма на куќата.

Со систем на типолошки споредбени анализи проучени се појавите на создавање, развој и сите трансформации на функционално-обликовните елементи и естетско-ликовните својства на поединечни елементи. Со анализа на споменатите особености на Реканската куќа овозможено е прикажување на нејзините вредности и влијанија во селската и градската средина, поврзани за движењата на неимарите од ова подрачје и распространетоста на овој тип во Македонија. Темата ја прикажува активноста на мајсторските тајфи од ова подрачје, како и валоризацијата на архитектонското творештво во однос на селската архитектура во Македонија.

Еден од примарните цели на овој труд претставува прикажување на функционалните, обликовните и естетските елементи на поединечни делови на куќата во Реканското подрачје, чиј меѓуоднос претставува еден од факторите на валоризација на ова творештво. Овој аспект на проучување до сега не е применуван при истражувањата на куќата за живеење од ова подрачје (естетско-ликовните вредности на куќата), во рамка на општите архитектонски текови во 19 и почетокот на 20 век на подрачјето на Македонија.

Основната содржина на темата се однесува на селската куќа и начинот на проучување не може да се примени на црковната архитектура. Примерите се дадени заради споредба на техниката на градење, но сепак не е вклучена архитектурата на манастирите.

ОСНОВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ТВОРЕШТВОТО НА НАРОДНАТА АРХИТЕКТУРА ВО РЕКАНСКОТО ПОДРАЧЈЕ

Реканското подрачје ја опфаќа областа во клисурата на реката Радика, десна притока на Црн Дрим. Пределот на Реканскиот крај го сочинуваат селата на Горна, Долна и Мала Река, додека населението ја прифатило поделбата на населбите на горни и долни села. Мијаците живеат во Долна, Голема и Мала Река, додека населението на оваа област се нарекува >Рекалии<.

Во состав на Горно реканските населби спаѓаат: Волковија, Сенце, Беличица, Кичиница, Бродец, Кракорница, Богдево, Врбен, Ничпур, Нистрово, Жужње, Бибај, Рибница, Нивиште, Грекај, Тануше, Врбјани.

Населби на Долна Река се: Јанче, Ростуше, Велебрдо, Битуше, Требиште, Скудриње, Присојница и Аџиевци.

Малореканскиот предел го сочинуваат селските населби: Галичник, Сушица, Селце, Росоки, Тресонче, Лазарополе, Гари и Осој.

На основа на археолошките истражувања и наоди од теренот во близина на Лазарополе, доаѓаме до заклучок, дека гробовите се датирани од 9-12 век. На основа на гробовите и керамичките садови кои се пронајдени во нив, констатираме дека на оваа територија постоела словенска населба, во чија близина се наоѓала и некропола.(30).

На основа на некои документи се претпоставува дека Бигорскиот манастир е основан 1020 год (31). Во византискиот период се споменува манастирот св. Богородица, во две села Скудриње и Ростуше. Манастир со тоа име се споменува во црквените документи уште од 1020 г. Се претпоставува дека денешната населба Јанче, во близина на реката Радика го носи името на Иоан Охридски архиепископ - од името Иоанче(32).

Миграции на населението започнале уште во 15 век, а интензивирани се во 18 век (од територијата на соседна Албанија на денешната територија на Реканското подрачје, а подоцна се движеле кон источните краеве). Во преданијата кои се запишани, се говори дека во оваа област постоеле повеќе манастири, како што е манастирот св.Архангел кај селото Осој, манастирот св. Богородица кај Ростуше, Манастириште кај Жировница и манастирот св. Јован Бигорски, кој денес е единствен сочуван и активен, а кој говори за големата културна и просветителска традиција на ова подрачје во минатото(33). Во редот на постарите села спаѓаат селата: Росоки (се споменува во Грамотата Иона Кастриота од 1426 г, со која се поклонува населбата на Хиландарскиот манастир, заедно со црквата св.Богородица)(34) и Лазарополе. Селото Тресонче се споменува во турските документи од 1521 год (документот се наоѓа во Општината во Тресонче).

Како стара населба во турските документи од 15 век се споменува населбата Тресонче како дервенџиско село (35), населбата Сушица се состоела од 9 куќи, а се споменуваат и населбите: Гари, Сенце и Галичник (36).

Се споменуваат селата Лопушник и Главино село кои денес се раселени. Во средината на 15 век сретнуваме податоци за населбите Волковија (со 6 муслимански семејства) и Жеровјани (со 11 муслимански семејства), кои во овој период биле во состав на нахијата Канкалделен (на која територија се наоѓаат денешните населби Тетово и Гостивар) (37).

Во средината на 16 век населбата Тресонче се споменува во кодексот на манастирот Слечче(38).

При крајот на 19 век се зголемува населбата Дебар. Под влијание на тогашните прилики, многу села се раселени, со промена на своите локации.

(30). - Б. Алексова - Археолошки наоди кај село Лазарополе кај Дебар, Разгледи, год. 2, серија 3, бр. 1, 1959 г, стр. 84.

(31). - Г. Трапчев - Книга за Миграциите, Софија 1941, стр. 15

(32). - Исто, стр. 31

(33). - З. Личевска - Македонска црковна резба во 18 и 19 век, Гласник на Етнологскиот Музеј, 1, Скопје 1960, стр. 79-135; А. Николовски, Д. Корнаков и К. Балабанов - Стопанство и култура на Македонија, Скопје, 1971, стр. 163-164.

(34). - Г. Трапчев - Книга за Миграциите, Софија 1941, стр. 17, 18.

(35). - К. Георгиевски - Арсо Браќиња од селото Тресонче и неговата заоставнина, Бигорско - научно - културни собири 1, Гостивар 1971 г. стр. 191.

(36). - Т. Смиланиќ - Мијаџи, Горна Река и Мавровско поље, Српски етнографски зборник 35, Београд, 1925, стр. 31-35.

(37). - М. Соколовски - Тетовско и Џосиповско во 15 и 16 век (краток осврт), Бигорско - научно - културни собири 1, Гостивар 1971, стр. 157 - 161.

(38). - А. Селиштев - Македонските кр. акти, 16 - 18 век, Софија 1933.

1.1 Структура на населбите

Општествено - економските и природно-географските услови на Реканското подрачје одиграле пресудна улога при формирањето на формата и концепцијата на руралните населби. Лоцирани на многу стрмен терен со планинска клима, на планински падини, населбите се класифицирани во многу збиени(46), медитерански(47) тип на населба како : Галичник, Лазарополе, Гари и др.

Развојот на објектите и селските површини е во зависност и под влијание на повеќе фактори, природни или општествени. Вегетацијата претставува значаен фактор при набавката на градежниот материјал за објектите, а во однос со климата од која зависи распоредот и концепцијата на просториите, како и формата на објектот. Конфигурацијата на теренот претставува значаен фактор при одредувањето на положбата на населбата и локацијата на објектот.

При развојот на планинските населби значаен фактор претставува занимањето на населението со сточарството, како основна гранка, а и преку годината кога stokата се наоѓа на планинските пасишта. Организацијата и структурата на семејството влијаат на формирањето и големината на објектите за живеење. На основа на сочувваните објекти се воочува дека повеќе семејства и нивните поколенија заеднички живееле во еден објект. Социјалниот статус на селанецот поврзан е со историско-политичките фактори во одреден период, кои влијаеле на концепцијата на селската населба и формирањето на нејзината структура. Миграционите движења на населението носат во себе и взаемни промени во однос на положбата, структурата и составот на населението во населената и напуштената средина, што се потврдilo на примерот со Мијаците и нивната распространета градителска дејност на целата територија на Македонија.

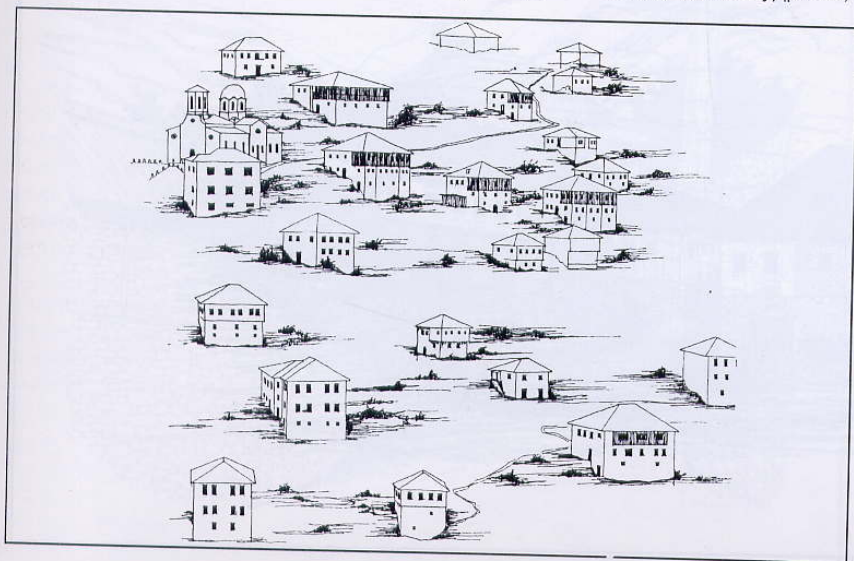
Пристапноста кон главните сообраќајници, во одреден случај, влијае при формирањето на селската населба. Во Реканското подрачје, лоцираните населби ги следи правилото на што поголема изолација и потешка пристапност.

Во турските документи од 15 век на територијата на Реканското подрачје се споменуваат >хасови<, како поседот на Караѓоз - бег од Вилаетот Река, со приходите од житни производи, воденици и овци. Се споменуваат 45 постоечки населби од кои ненаселени се 32, со вкупно 227 семејства, што говори за повеќевековната традиција на постоење на населбите, а со тоа и на куките за живеење на овие простори(48) (се споменуваат населбите: Горно и Долно Косоврасти, Горно и Долно Мелничани, Скудриње,

(46). - Б. Којин - *Селска архитектура и рурализам*, Граѓевинска књига, Београд 1958 (1970).

(47). - Ј. Цвијић - *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд 1931.

(48). - *Вилаетот Река - опширен пописен дефтер н. 508 од 1467 г.* (Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширни пописни дефтери од 15 век, том 3), Архив на Македонија, Скопје, 1976.

Лоцираност на куките во планинска населба, Галичник

се одреди најповолната локација на населбата).

Крајбите и населството во Реканското подрачје биле најразвиени во 19 век (се интензивирале во втората половина). Во овој период на најголемата населба Дебар, имало богати бегови, кои своето богатство го стекнале со кражба од населението од овој регион (49).

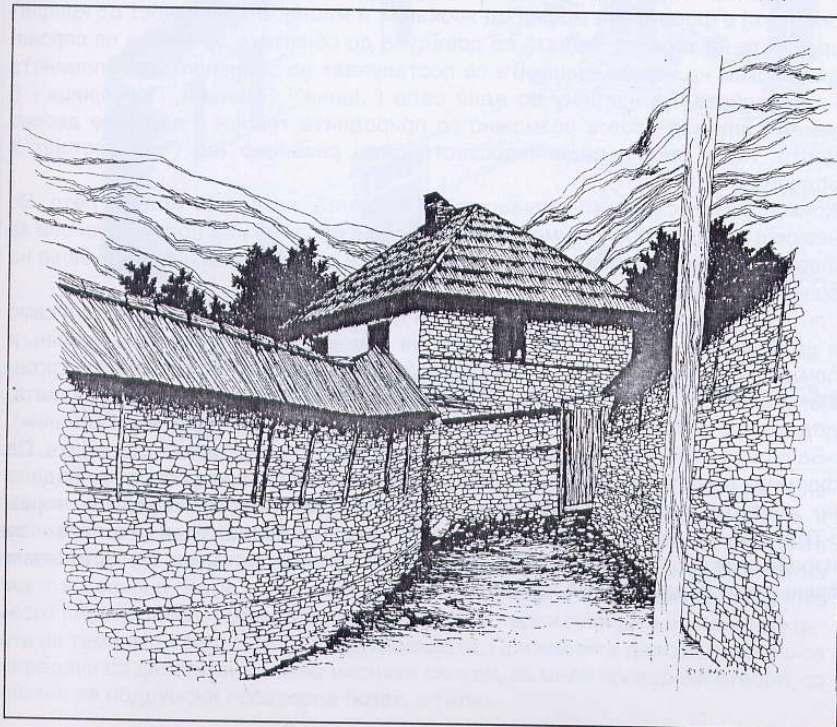
Во зависност од локацијата, населбите се поделени на долни (лоцирани, а речните тераси на реката Радика) или на терасестите површини (лоцирани на највисоките места), додека обработливата површина се наоѓа во низините. Горните села се лоцирани на високите површини на Бистра и во долината на Мала Река. Изразен тип на планинска населба претставуваат населбите Галичник, Селце, Лазарополе, Гари, Кракорница, Бродец, Кичиница и други.

Селата скоро секогаш се лоцирани покрај поток или мала река. Селата се лоцирани на планинските предели, со објекти поставени на косиот терен, групирани во маала, поделени како целини на одредени семејства. Постојат села со раштркани локации на куќи од збиен тип, каде населбата опфаќа голем простор (Галичник, Лазарополе, Кракорница, Бродец, Кичиница). Поновите села се лоцирани далеку од комуникациите, во планините а настанале со развојот на сточарството.

Објектите се поставени во просторот, без оградени дворишни места, а во случај каде се формираат сокаци кои имаат неправилна линија на движење, кои се прилагодени на конфигурацијата на теренот. Сите сокаци се спојуваат на еден поширок простор наречен >средсело<, каде воедно се наоѓа и црквата.

Основна структура на населбата во Реканското подрачје се маалата, најчесто формирани од страна на најстарите семејства, кои први се населиле на ова подрачје. Имињата на маалата најчесто произлегува од името на семејството кое ја населува (Лазарополе се состои од имиња на маалата : Чупоско, Коштреско, Зврлевци, Горно и Долно; во Велебрдо - Мишевци, Думановци, Горно и Долно маала; во Волковија - Бибавиш, Станевци, Мајловци и Анастасовци; во Осој - Јадоско, Пројоско, Пулеско, Младеновско, Горно и Долно; во Требиште - Прковци, Драчевско, Селско, Јалцовско, Ацовци и Вацовци; во Тануше - Брегаја, Докузеј, Кољај и Печамаала (Долно

(49). - Г. Тодоровски - Малореканскиот предел, Институт за национална историја, 1970, Скопје, стр. 91, 92.

Изглед на сокак со камени зидови, Жужње

маало), Сапламатско (Средно) и Каралани (Горно).

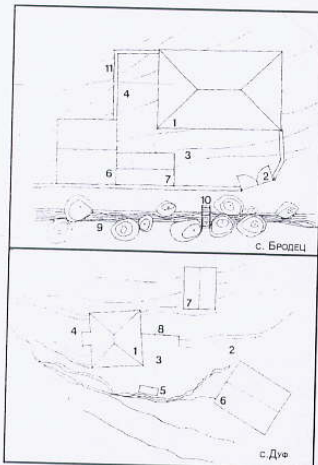
Понекогаш имињата се добиваат по локацијата и конфигурацијата на теренот, со едноставна поделба на горно и долно маало (во селата Кракорница, Беличица и Јанче). Во случај каде една населба претставува една целина, не постои поделба по маала (Нивиште). Некои села имаат групации на куќи издвоени од целината, но не се групирани за да би создале улица (Ростуше, Гари, Осој, Лазарополе). Оградувањето на корисната површина на дворното место не е вообичаено, освен во одредени случаи каде тоа се одбележува со - камен ѕид, кој ја следи конфигурацијата на теренот, со тоа се формираат улочки >сокаци< помеѓу дворните места. Покривањето на оградните ѕидови од камен е изведено со камени плочи или дрвени штици, поставени во систем на стреа на две води. Во системот на оградување со камени ѕидови на предната страна од оградениот двор се поставува влезна врата >порта<, со двокрилни дрвени врати, над која е поставена покривна стреа (Гари, Бродец), кое овозможува воведување ред во слободниот простор помеѓу објектите. Дворното место е исполнето со помошни стопански објекти, кои во зависност од потребата се поставени на различни страни во однос на куќата, а поретко се прилепени до куќата. Постоенето на дворно место е поврзано со одредени населби, каде од улица се влегува во дворното место, па потоа во куќа (Битуше, Велебрдо, Гари, Јанче, Бољетин, Малничани и други). Само понекогаш оградниот ѕид се формира со >пардии< (од проштици) и се потпира на ѕидовите на куќата. Во одреден случај сокакот се формира од самата положба и распоредот на габаритот на објектите (Битуше), поплочен со реден камен, со што се добива чувство на складна пропорционалност, во однос на мерката на човекот. На овој начин се формира збиениот распоред на куќите.

Кај косиот терен дворното место не се преградува, но постои во одредени нивоа на теренот (Галичник, Јанче). Забележана е појавата на објекти поставени во низа, еден над друг, во однос на падот на теренот, каде е ист распоредот и дворното место пред самиот објект (Бродец, Велебрдо).

Капацитетот на водените извори на населбите од овој регион е голем. Локацијата на селските населби секогаш е во близина на река или поток, околу кој е формирана мрежа од >сокаци< и маала. Во зависност од конфигурацијата на теренот, водата се доведува до објектите со помош на спроведен систем на чешми. Чешмите се поставуваат во зависност од големината на населбата, по неколку во едно село (Јанче - 3 чешми, Присојница - 6 чешми) или каде тоа е возможно со природните текови и во секое дворно место. Исто така и воденичарството било развиено (во Гари постојат 7 воденици).

Климатските услови во планините се со долга зима и со кратко лето. Во ниските предели постои умерена клима, која овозможила поволни услови за формирање на населбите. Исто така климата овозможила и одгледување на зрнести култури.

Земјоделието е слабо развиено поради планинското земјиште и само е во функција на основните потреби на семејството (најчесто-рж, јачмен, и помалку пченица). Во Горна Река најчесто занимање на населението е трговија. Само сточарските куќи имаат фурна за печење леб надвор од куќата, додека кај останатите куќи фурната е во состав на >куќата< (Галичник). >Бачилото< претставува место каде преку летото се собираат сточарите. Се формира во летниот период, затоа што во зимскиот период овците се воделе во топлиите краеве >зимовиште< (во пределите околу Егејското море). >Трлото< се користи во зимскиот период. >Бачилата< и >трлата< се изработени од прачки и слама, додека >котарите< градени се од плетени гранки или подзидани од камен.

СОСТАВНИ ДЕЛОВИ НА СЕЛСКОТО ДВОРНО МЕСТО СО ОГРАДА (БРОДЕЦ) И БЕЗ ОГРАДА (ДУФ)

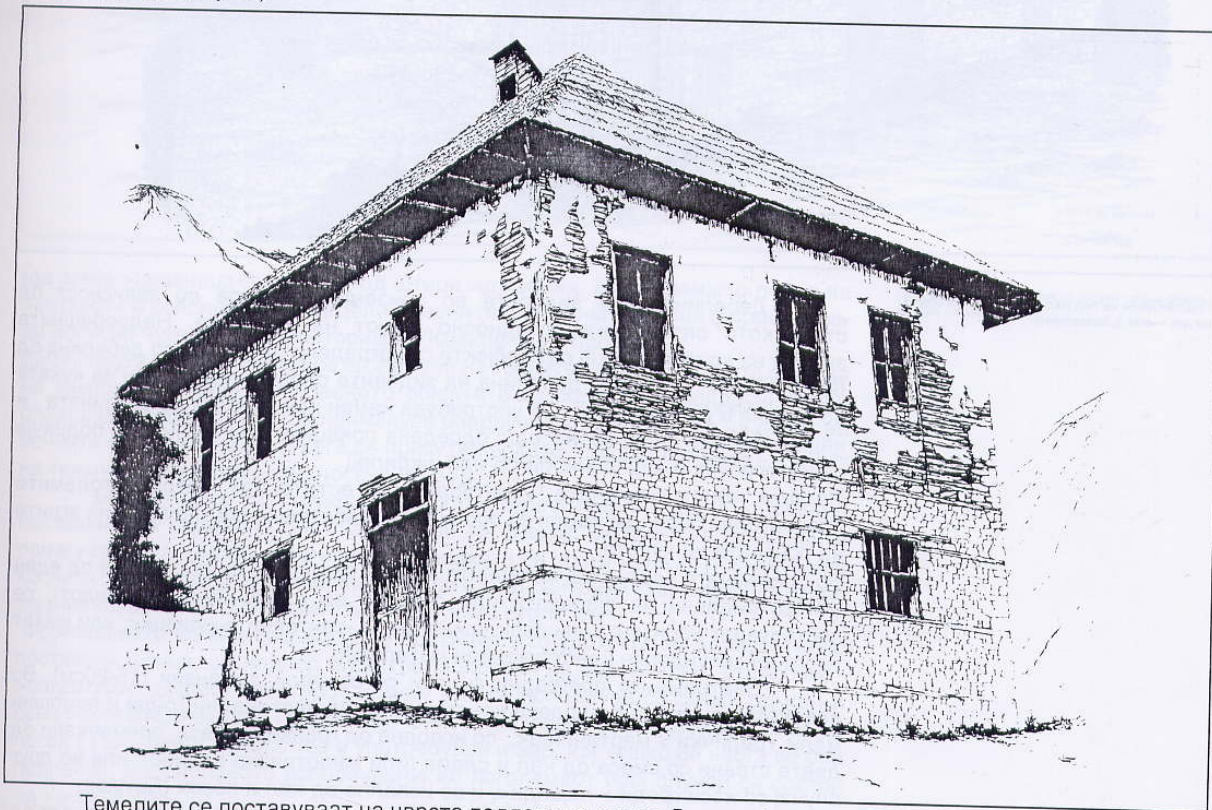
1. Куќа
2. Влез во дворно место
3. Дворно место
4. Бавна
5. Фурна
6. Плевна
7. Штала
8. Кокошарник
9. Река
10. Мост
11. Ограден ѕид

1.2. Развојна структура - конструктивен систем

Основните конструктивни карактеристики на куќата од Реканското подрачје, се базираат на употребата на основните градежни материјали : земјата, дрвото и каменот. Во одредена ситуација, каменот ги преземал сите витални изразни позиции, како материјал кој покрај својата тврда структура, содржи големи конструктивно-естетски вредности. Најголема виртуозност на градителите од оваа област се состои во точно прилагодување на обработената форма на каменот, како доминантен, конструктивен и естетски изразен материјал. Со примената на каменот создадени се комплексни објекти, со единствени автохтоно-локални архитектонски форми.

Кај поставувањето на објектите во тешки услови на Реканското подрачје, на изразен кос терен, потребно е задоволување на архитектонските принципи : инсолација, добра прегледност, функционалност, добар конструктивен систем и примена на естетски форми, каде во суштина се содржани сите компоненти на складен архитектонски израз. Архитектонската композиција на објектите од затворен тип на Реканското село, ги содржи сите функционално - просторни елементи во внатрешноста на објектот, во функција на задоволување на факторот на одбрана (камените масивни ѕидови разбиени се со мали отвори и со голема влезна врата - >порта< во приземјето).

Темелите се поставуваат на цврста подлога на карпа. Димензијата на темелите варира во зависност од дебелината на ѕидовите во приземје и висината на куќата (од 60 - 95 см ширина). Во повеќето случаи темелите имаат мало (10 см) конструктивно проширување во однос на ширината на ѕидот во основа. Кога тлото на карпата е видливо и е во ниво со дворното место (Кракорница, Галичник), поради косиот терен линијата на конструкцијата на темелот и ѕидот се губат на фасадата. Приземните делови секогаш се изградени со дебели ѕидови во масивен систем, со мали прозорски отвори, со намена за подрумски простории (клет, штала).

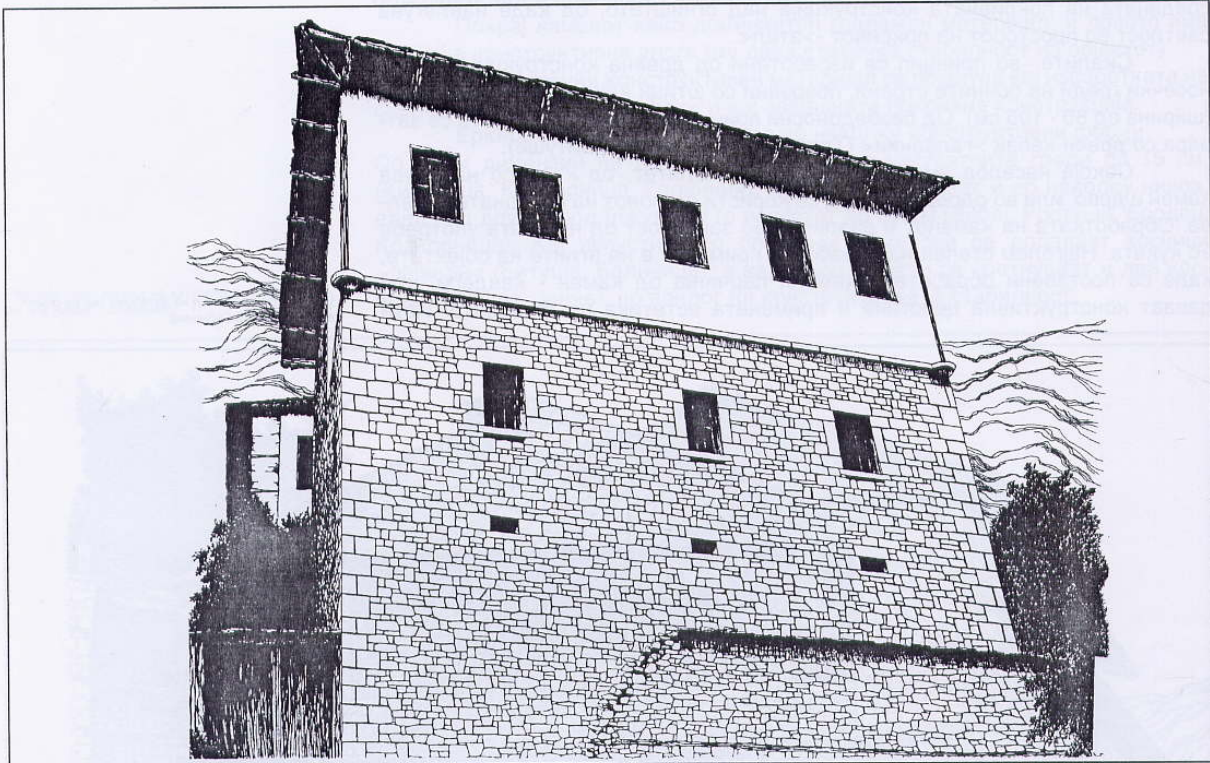
Перспективен изглед на затворен тип на објект во две нивоа, Нистрово

обработка на камените блокови постои и на прозорските рамки и рамките на влезната врата (Кракорница, Битуше).

Како врзно средство кај камените зидови се употребува кал (во раниот период) и врста на малтер (вар и песок) во подоцнежниот период. Големи обработени парчиња камен се поврзуваат помеѓу себе со метални шипки, со голема тежина (Галичник, Бродец, Кракорница). Во зидната маса се ставаат поситни парчиња камен, за да се исполни волуменот на зидот.

Употребата на каменот и дрвото како градежен материјал, во директна зависност е и од намената на внатрешниот простор. Просториите на највисокиот кат се со тенки зидови во бондручен систем (бољме, багдатија), што произлегува од потребата за зголемување на внатрешната корисна површина на просторијата (одаја, >куќа<).

Кај градежната концепција на куќата на селската населба, покрај користење на однапред подготвен план и договор (во состав на градежната терминологија) градителот применил пропорционален систем на димензионирање на архитектонските елементи (просторија, врата, скали, прозорци, зидови). Богатиот фонд на градителското наследство, покрај останатото се базира и

Перспективен изглед на затворен тип на објект во три нивоа, с.Јанче

на применет систем на антропоморфни мерки, математичко-хармонични меѓуодноси, употреба и примена на постојан мерен систем(50).

1.3. Проспирна организација - шиџолоџија на куќаша

Куќата во Реканското подрачје одсекогаш претставувала пример и недостиген објект за живеење во селските населби. Галичката куќа, како и куќата на околните селски населби претставуваат објекти со големи димензии, кои се градени на многу непристапен терен.

Природните фактори, локацијата на теренот, соѕставот на населението и нивната потреба, како и економската моќ на населението од тој период, влијаеле при формирањето на куќата во планинските региони на Западна Македонија.

(50).-J. Алексиевска Хаџиева - Мерки, антропо-морфносии и модуларни пропорции кај селските македонски куќа, Студентски Збор, Скопје, 1985.

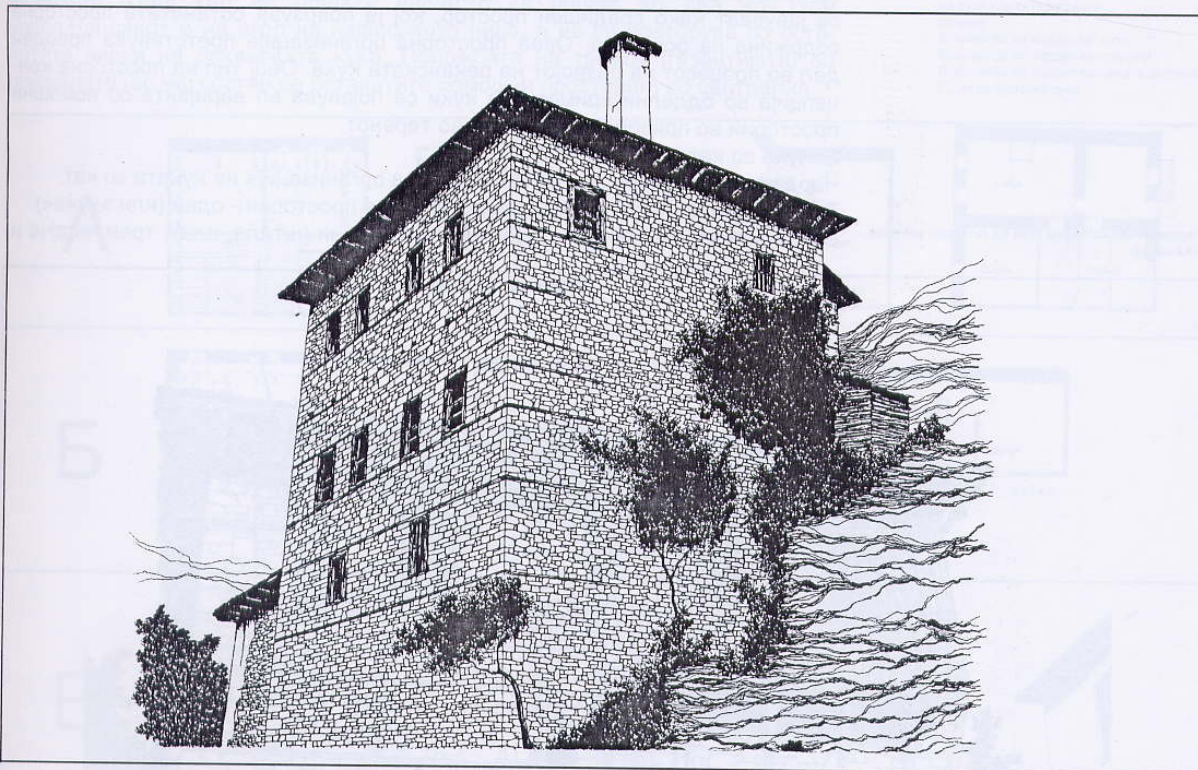
Просторниот развој на куќата (а со тоа и архитектонската концепција, техниката на градење, функцијата), се движел во зависност од економскиот и техничкиот степен на развој на времето во кое е создаван.

Во почетниот развој куќата на Реканското подрачје била приземна, зидана од камен, покриена со слама, со примитивна техника на градење (51) и едноставна содржина на основата.

Падот на теренот во планинските предели се користел за вкопување на помошните простории на куќата. Куќата имала правоаголен облик, со простории за живеење >куќа< и одаја, додека вкопани во долното ниво биле помошните простории, трем и >клет< (подрум).

Просторниот развој на куќата, се движел во вертикален правец, со тип на куќа >на душеме<. Развојот на куќата во вертикален правец, бил условен со косината на теренот(52).

Во подоцнежниот развој, се повторува вообичаениот просторен развој и не е во толкава мерка зависен од теренските услови. Објектот во неколку нивоа, со приземје (со помошни простории), и со кат (со простории за живеење) претставува просторен концепт кој е вообичаен во селските населби на овие

краеви. Поради зголемените потреби на семејството се формирал и друг кат (со одаи и чардак).

Во однос на просторната организација на реканската куќа, условена со постоење на отворен или затворен чардак, се издвојуваат два различни типови на куќи: затворен или отворен тип.

Затворениот тип е скоро секогаш применуван во системот на просторната организација на ова подрачје, а отворениот тип се јавува во мал број.

Под затворен тип на куќа се подразбира непостоење на отворен простор-чардак. Чардакот во овој случај се појавува во основа, но затворен со надворешни ѕидови од бондручна конструкција или со конструкција од камен. Заради климатските услови и големи температурни промени во текот на годината, отворите на ѕидовите на чардакот можат да бидат со подвижни капаци. Кај некои примери на куќи во зависност од потребата (во летниот

Перспективен изглед на затворен тип на објект во три нивоа, Реканско подрачје

(51). - Т. Смиљаниќ - Ђурчин Кокале, *Главар лазаројолски*, ГСНД, 21, Скопје 1940. ;
-Т. Смиљаниќ - *Мијаци, Горна Река и Мавровско Поље*, Српски етнографски зборник 35, Београд, 1925, стр 25-26.
(52). - Б. Којиќ - *Српска архитетктура и руралјам*, Граѓевинска књига, Београд 1958 (1973), стр. 23-26.

др.).

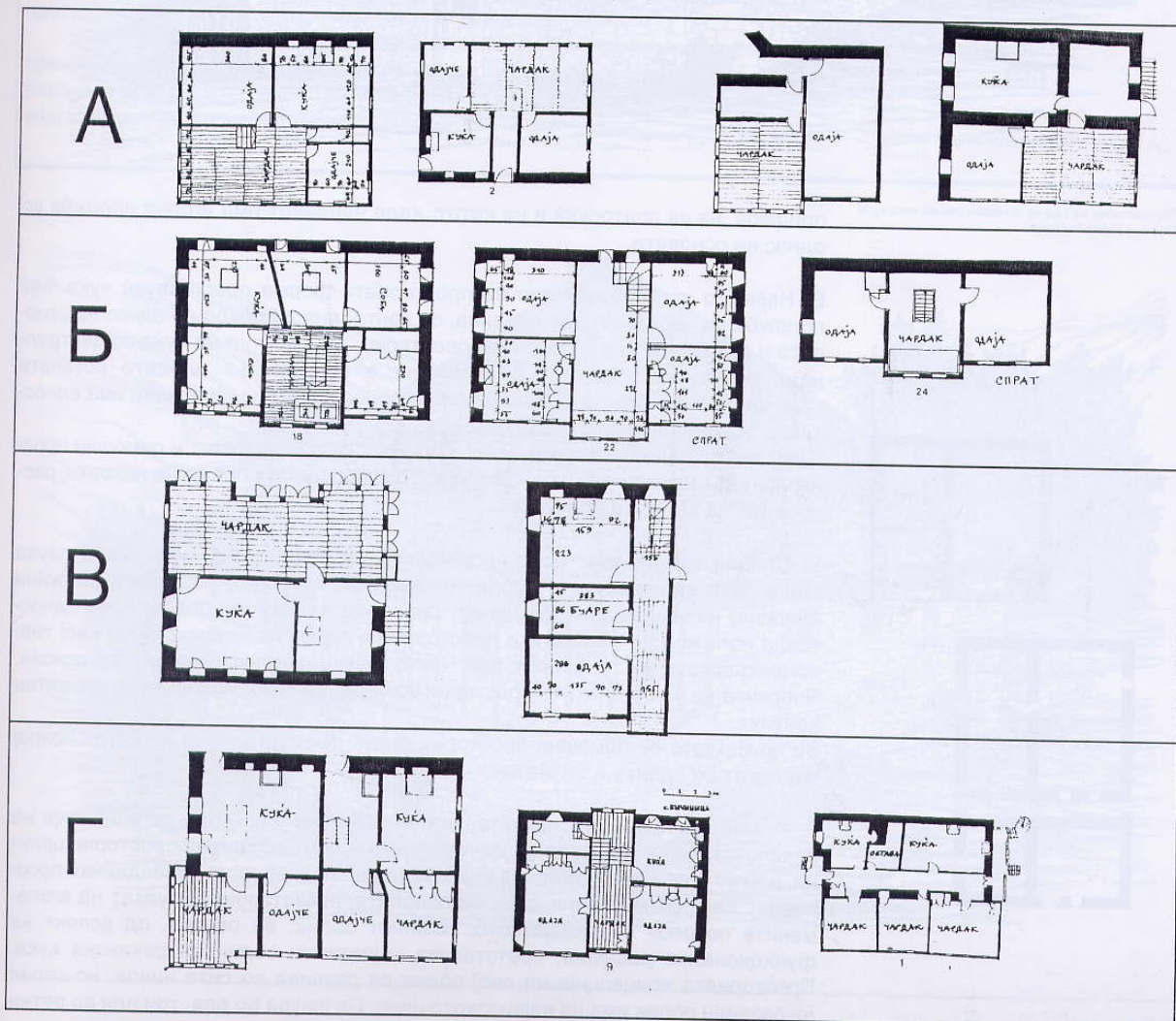
3. Куќа >куќа<

Овој тип на реканска куќа најчесто има три ката (понекогаш и четврто ново, Волковија). Разликата со просторната концепција со куќата со еден кат, е во тоа, дека на вториот кат се наоѓаат одаите и чардак, а на првиот кат одаите и >куќа<.

Од аспект на просторната организација на куќата во однос на положбата на чардакот постојат неколку типови :

А. Тип на просторен развој и организација на реканската куќа, претставува затворениот тип на објект со положба на чардакот во еден агол на основата. Овој тип многу често се јавува на територијата на Реканското подрачје, во повеќе форми и варијанти. Битни карактеристики на овој тип се покрај положбата на чардакот во агол, и односот на распоредот на останатата содржина на основата, во однос на просторот на чардакот. Сепак распоредот на основата мораме да го анализираме во однос на поврзаноста на останатите единици према чардакот. Формата на чардакот во основа е во функција на централен комуникациски простор и ги поврзува одаите и >куќата<. Овој тип на објекти најчесто се јавува во два или три нивоа. Чардакот е на агол на највисокото ниво, и не се повторува со останатите нивоа на реканската куќа. Положбата на тремот (гезентијата) во приземјето (во чиј состав се останатите помошни простории) со централна

Типологија на куќата во однос на положбата на чардакот, основни типови на куќи-карактеристични основи
 А.положба на чардак во агол
 Б.положба на чардак во средина
 В.положба на чардак по целата должина
 Г.Тип на братска куќа

случаи во четири нивоа.

Во приземјето се помошните простории (трем, клет, штала), на првиот кат простории за дневен престој (куќа, одаја), на вториот кат е чардак со одаи, додека третиот кат (кој постои многу ретко) содржи одаи.

Во поглед на просторната организација на основата постојат два типа на братски куќи:

- Првата форма на братска куќа го сочинуваат две сосема издвоени просторни целини. Секој дел е составен од >куќа<, одаја и чардак на катот, а од клет и трем во приземјето (Тресонче).

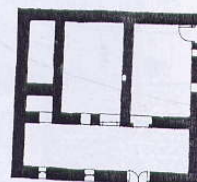
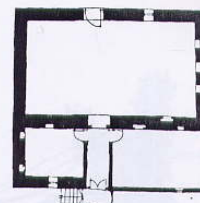
Овој начин на просторна организација може да содржи две (Тресонче) или три (Галичник) издвоени просторни целини во една основа.

- Кај втората форма на братска куќа, не се изразено издвоени просториите во основа. Секое семејство има своја >куќа<, одаја и чардак на катот, или клет и штала во приземјето (Кракорница, Галичник).

Кај овој тип, >куќата< може да има положба на првиот или на вториот кат (Кракорница), како и одајата. Секое семејство има >куќа< и одаја, но на различно ниво. Чардакот претставува единствена заедничка просторија и го користи секое семејство (Кракорница, Кичиница).

Понекогаш бројот на просторните единици (>куќа<, одаја), не е во сразмерен сооднос со бројот на семејствата (браќата). Еден објект може да има две >куќи< но три чардака, и една остава на едно ниво, што значи дека некои простории ги користат заеднички (>куќа<, чардак).

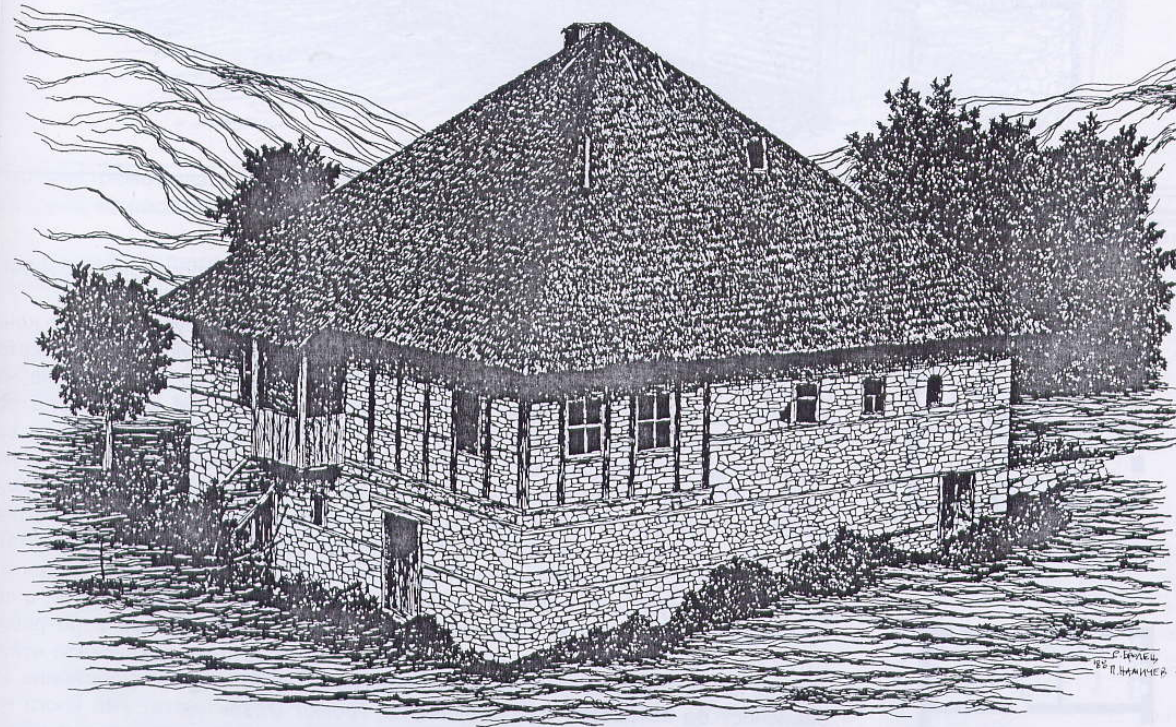
Сите споменати типови на реканската куќа се формирани во различни временски периоди, а условени се со општествено економските прилики, и со различните потреби на семејството. Сепак можеме да заклучиме дека сите споменати типови, имаат концепција на затворен карактер.

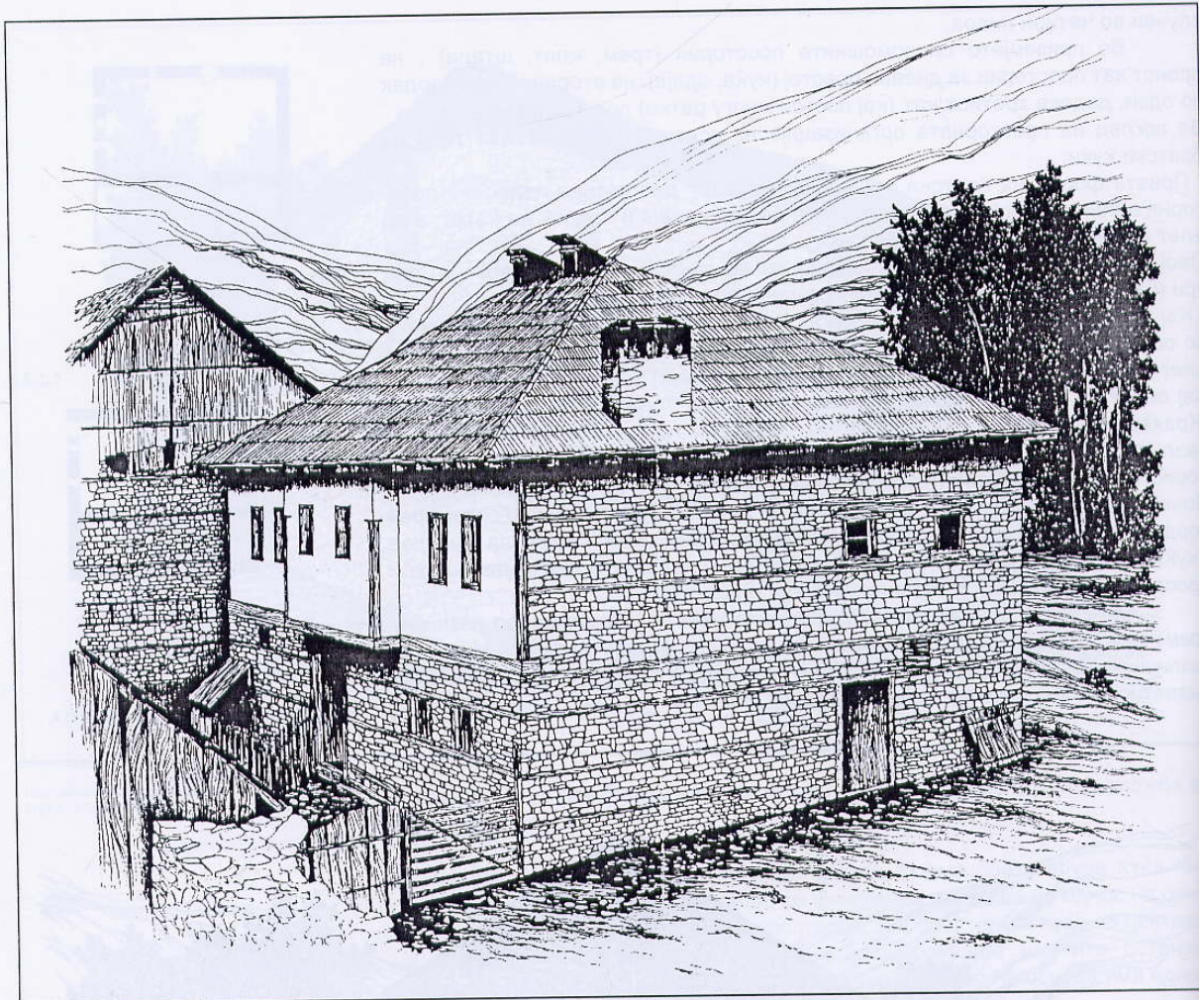

0 4 2 3

ТИП А

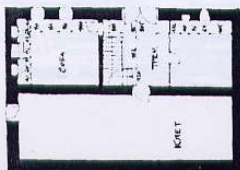
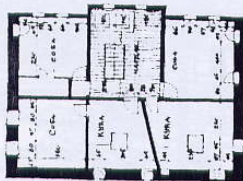
Перспективен изглед на затворен тип ТИП А,
с.Бродец

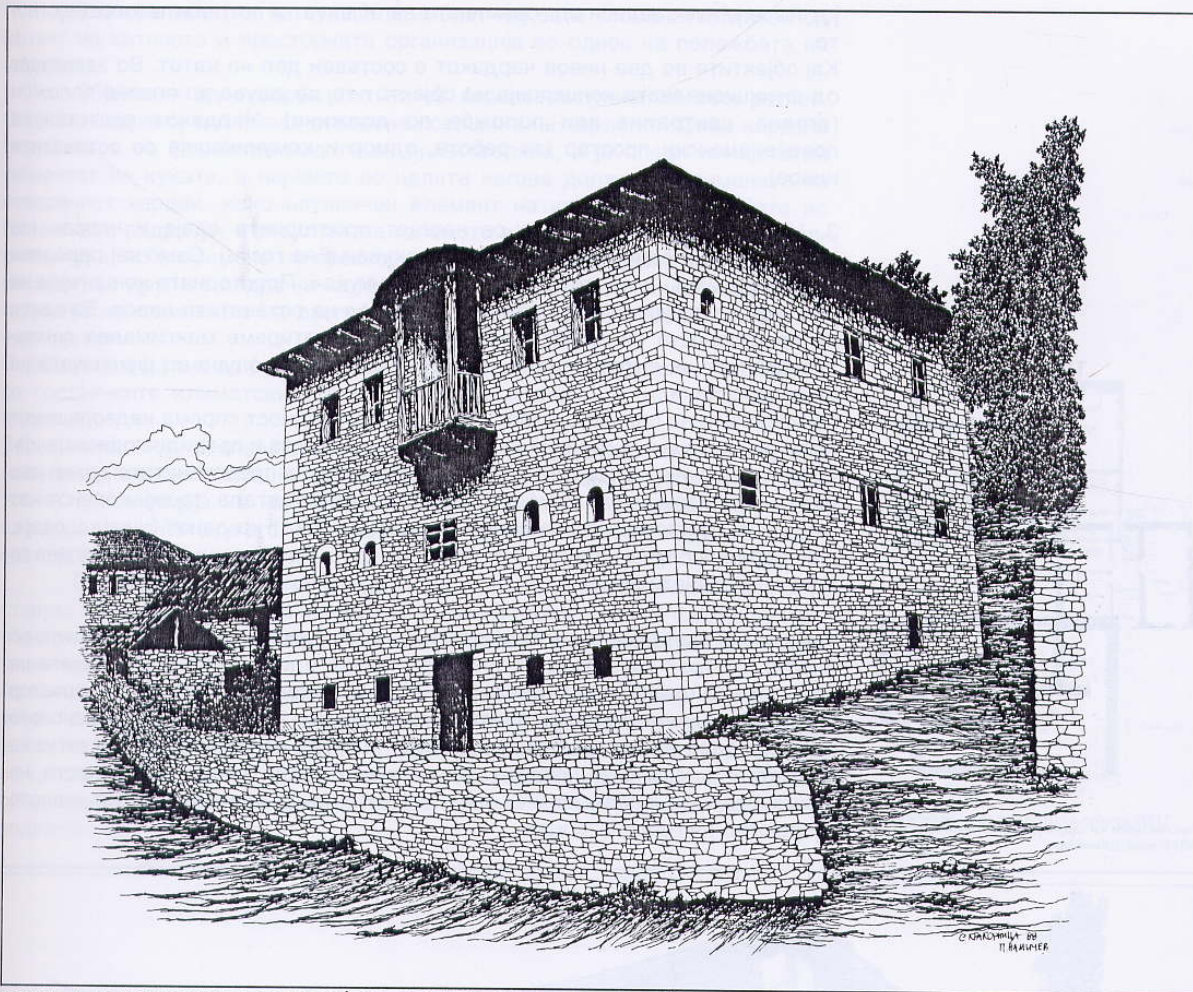
Перспективен изглед на куќа во две нивоа
ТИП Б, с.Нистрово

ТИП Б

Поделбата на реканската куќа, во зависност од просторната организација по нивоа е следна:

1. Содржината на реканската куќа во приземјето може во суштина да се конципира со економски и помошни простории. Основата на куќата во повеќето случаи е слободно поставена, со правоаголна форма, со конструкција на дебели камени зидови. Ова не е случај единствено кај некои села во Реканското подрачје кои се од многу збиен тип, каде формата на основата во приземје се прилагодува на структурата на надворешната организација на просторот, односно на распоредот на улиците >сокаците<. Приземјето има прозорски отвори со мали димензии (од безбедоносни причини) и влезни врата (а понекогаш и неколку различни влеза од две страни на основата). Приземјето содржи помошни простории, клет (подрум), штала, трем (гезентија). Клет (подрум) кој служи за складирање на прехранбени продукти, а по големина и форма варира во зависност од теренските услови и потреби. Шталата не е задолжителен составен дел на основата на реканската куќа туку се јавува повремено. Формата и големината на шталата е формирана во зависност од потребите на семејството. Тремот (гезентијата) има улога на поврзување на надворешниот простор со клетот и шталата, како и комуникација со катот и со останатите нивоа на објектот. Од функционална

причини тремот зазема во повеќето случаи средишна положба во основата. Во однос на распоредот на останатите простории на истото ниво, се вклопу

Перспективен изглед на куќа-кула во три нивоа с. Кракорница

ва формата и големината на тремот. Во ниво на приземјето >куќата< се наоѓа само кај приземните објекти.

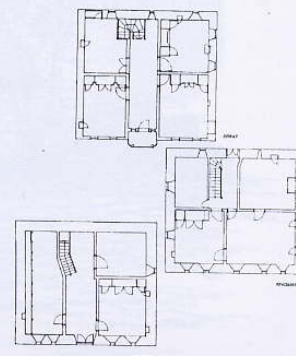
2. На првиот кат кај објектите во две нивоа содржани се простории за користење во текот на денот (>куќа<, чардак, одаја). Од конструктивен аспект, во задниот дел на конструкцијата од камени зидови, со голема широчина од приземјето продолжува и на ова ниво, додека од предната страна е применета бондручна конструкција. Поради локацијата на чардакот на предната страна, надворешните зидови понекогаш можат да содржат отвори на прозорци со капази, кои по потреба се поместуваат, а со тоа го менуваат карактерот на чардакот од затворен во отворен (и обратно).

Во повеќето случаи просторната концепција на приземјето го следи распоредот на првиот кат, а не е редок случај кога на ова ниво просторната содржина се разликува во смисол на прилагодување на потребите на семејството.

Во таа смисла имаме симетричен распоред во приземјето и асиметричен распоред на катот, или обратно. Кај функционално совршените решенија на објектите, симетријата е застапена во сите нивоа.

Од функционални причини >куќата< е во повеќето случаи составен дел на првиот кат, а поврзана е со останатите нивоа на објектот. Големината и бро-

ТИП В

јот на >куќите< зависи од големината на објектот и потребите на семејството.

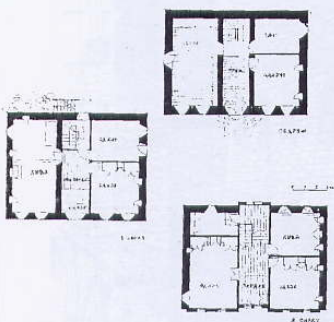
Кај објектите во две нивоа чардакот е составен дел на катот. Во зависност од функционалната концепција на објектот тој се јавува во повеќе положби (аголна, централна или положба по должина). Чардакот претставува повеќенаменски простор (за работа, одмор и комуникација со останатите нивоа).

3. На вториот кат најчесто се наоѓаат просториите одаја и чардак (за одржување на семејни веселби и пречекување на гости). Само кај одредени типови на куќи, на третото ниво се наоѓа >куќа<. Просторната концепција на ова ниво го следи функционалниот распоред на останатите нивоа. Во однос на просторноста на одајата, можеме да констатираме максимална димензионираност на ентериерните елементи, што се вклопува во функцијата на овие простории.

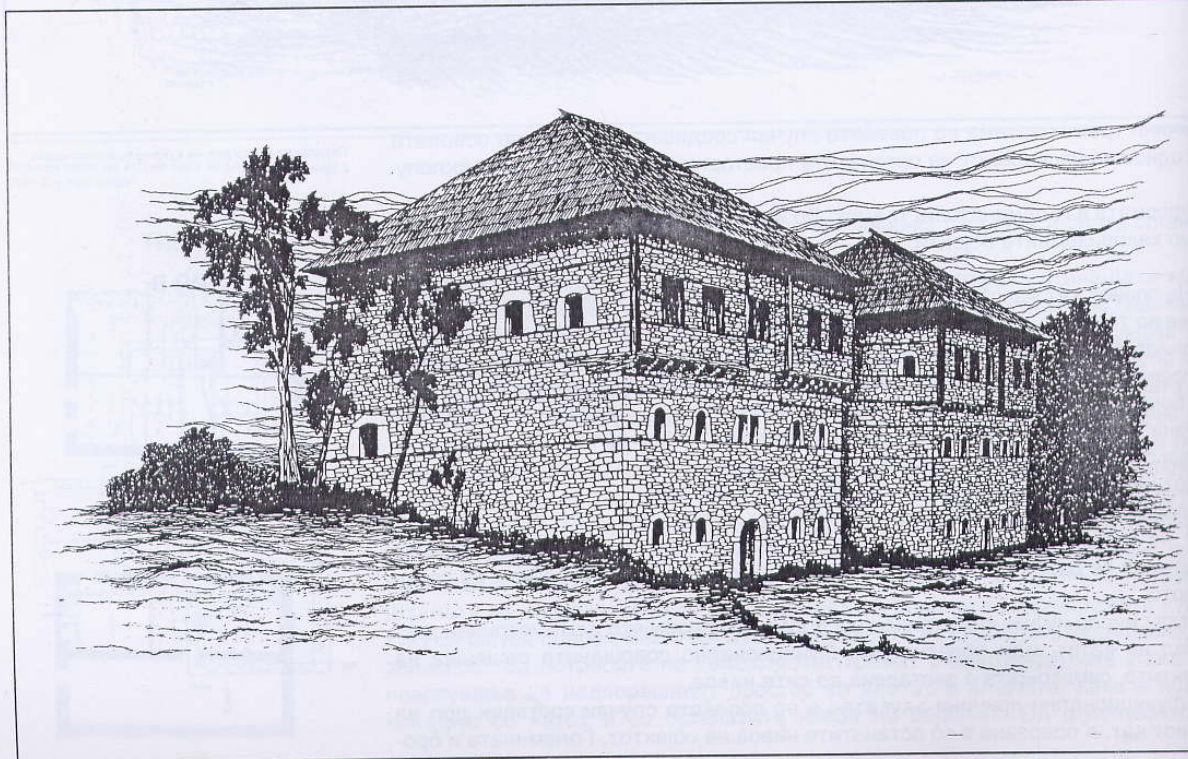
Просториите на ова ниво имаат поголема прегледност спрема надворешниот простор, поголеми димензии на прозорците, а со тоа и правилна ориентација. Оваа концепција на третото ниво се надоврзува на преостанатите долни две нивоа на приземјето со помошни простории (клет, штала, трем) и првиот кат (втор кат) со просториите за дневен престој во текот на денот (>куќа<, одаја и во одреден случај чардак). Третото ниво формира функционална целина со сите преостанати нивоа.

4. Само кај одредени објекти можеме да го следиме развојот на објектите во висина, со трет кат. Оваа појава претставува влијание на концепцијата на објектите од градската средина, каде поради недостаток на користен простор во ниските нивоа, постојат повеќекатни објекти. Кај куќите од Реканското подрачје оваа појава претставува повеќе потврда на некој повисок статус на семејството. Тоа е и потврда на високите градителски способности на неимарите кои работеле на овие објекти, но и влијанието од нивното творештво на градските куќи.

ТИП В

Перспективен изглед на два идентични објекти од ТИП В-куќа, с.Кичиница

Затворениот тип на куќа е применет кај сите споменати типови од аспект на катноста и просторната организација во однос на положбата на чардакот.

Објектите од отворен тип не се карактеристични за овој регион. Објектите од овој тип имаат отворена површина на чардакот. Оваа корисна површина е во форма на издолжен правоаголник, и ја следи линијата на габаритот на куќата, а најчесто по целата негова должина. Примената на отворениот чардак, како нетипичен елемент на концепција на куќата во Реканското подрачје, е резултат на големото влијание на формата на градската куќа, но и примена на просторните елементи на куќата (од селските населби) во другите подрачја на Македонија. Сето ова допринесува за збогатување на примената на различни типолошки форми на територијата на еден регион.

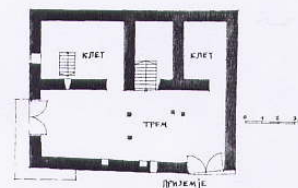
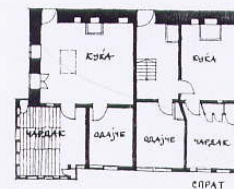
Појавата на овој тип во регионот на Реканското подрачје, не е во согласност со постоечките климатски услови. Затоа се наоѓаат во мал број на ова подрачје.

Во зависност од степенот на познавањето на градителскиот занает на неимарите кои работеле на ова подрачје, постојат објекти кои имаат просторна организација на меѓунивоата. Оваа варијанта се применува и кога просторот на куќата се зголемува во различни временски периоди, во зависност од потребата.

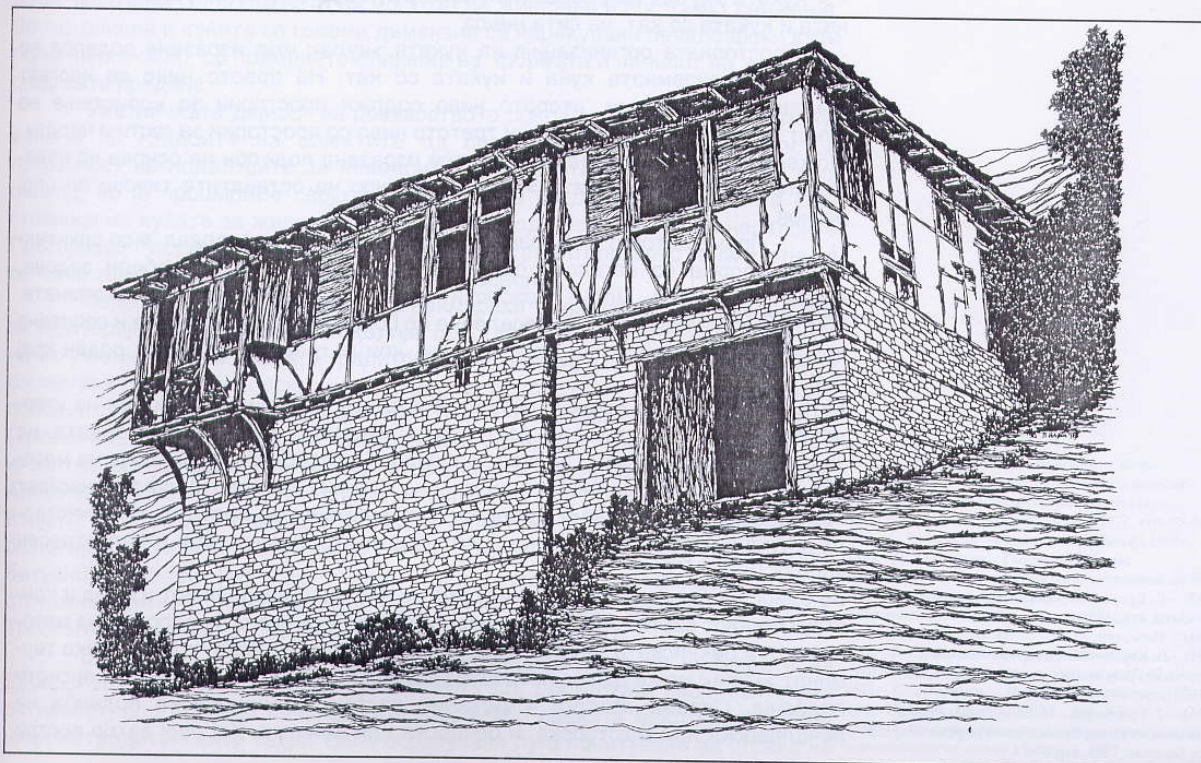
Симетричноста во решението на просторната организација претставува компонента, која се применува кај сите објекти кои се формирани во подоцнежниот период, и претставуваат објекти со совршени просторни решенија.

Асиметричноста во решението на просторната организација е во поголем обем применуван принцип при формирањето на просторниот распоред на реканската куќа. Асиметричниот тип на куќа е резултат на прилагодливоста на куќата на теренските, климатските, инсолациските и други услови. Од ова произлегува оригиналната архитектонска форма на куќата во Реканското подрачје.

ТИП Г

Перспективен изглед на братска куќа од ТИП Г с.Тресонче

класификација на формата на куќата во однос на нејзината големина, односно занимањето на сопственикот (56).

Многу бројни типолошки варијанти на куќата следиме во населбата Битуше, како одраз на прилагодливоста на климатските и топографските услови. Постоене и развој на селските населби влијае на создавањето на голем број на куќи и нивен понатамошен развој (57).

Од разновидноста на формата и концепцијата на Реканската куќа, прилагодлива на теренските услови, наоѓаме решенија и со четири нивоа, што говори за максималната искористеност на внатрешниот простор (58).

1.4. Неимарски тајфи

Неимарството претставува еден од традиционалните занаети на подрачјето на Реканскиот регион.

Мајсторите од Реканското подрачје својата егзистенција ја барале занимавајќи се со градителство на подрачјето на Балканот.

Во овој период се споменува уметничкото училиште од Дебарско-Реканскиот крај, а како главен центар се споменува Галичник (во 10 век). Во текот на повеќе вековната дејност на уметничкото Дебарско-Галичко училиште, се развиле занаетите: иконопишување, резбарство, декорација, скулптура и каменообработувачкиот занает.

Почеток на дејноста на Мијачките резбари по црквите (иконостасите) претставува периодот на 14 век (59).

Во организација на селските населби постоеле старешини главари и >главатари<, кои биле во рангот на селски кметови. Овој начин на живот со старешини на чело, овозможило формирање и организирање на неимарски тајфи. И кај неимарските тајфи, на челото се наоѓал водачот на групата >устабашија<. Населението живеело со печалбарскиот и сточарскиот начин на живот (60). Може да се воспостави врската помеѓу сточарството, како главно занимање на населението, со печалбарскиот живот (неимарството), што е поврзано за промената на местото на живеење и постојано движење. Во таа смисла и куќите со големи димензии се нарекувани печалбарски куќи (куќи на сточари), со применето влијание на формата и начинот на живот од градската средина.

Уметничката дејност на резбарството покрај црквите, била применувана и на градбите на објектите од профаната архитектура. Постои поврзаност на податоците за неимарите, кои работеле на црквите во овој период, но ја прошириле својата дејност и на градбите на имотните сопственици на куќата за живеење. Поголем дел од населението во населбите Присојница, Ростуше, Жировница и Требиште, градителството го сметале за основно занимање, кое се пренесува со генерации.

Појавата на организирање на неимарски тајфи во 17 век, поврзана е за територијата на дебарската околина, од каде се развило Дебарското уметничко училиште, на зографи и градители. Како иницијатор на ова движење се споменува Негри Фрчковски, како најдобар декоратер и резбар во втората половина на 18 век. Се споменува уште Рензовско-Зографскиот род (Тресонче). Градителите на Дебарското училиште својата градителска инвентивност ја прошириле на целиот Балкан (во Бугарија, Србија, Румунија, Албанија, Босна, Косово и Грција) и пошироко (во Русија, Египет и Мала Азија). Тајфите биле специјализирани во една област или имале мајстори од различни профили (специјалности), како што се скулптори (од Лазарополе, Битуше), резбари (од Осој, Гари), градители (од Јабланица, Модрич-струшкиот регион), конструктори (од Јанче, Ростуше, Битуше, Велебрдо, Требиште), каменообработувачи (од Долен Дримкол) (61).

Во 18-от, а посебно во 19-от век творештвото на неимарите на Дебарското училиште (галичко-реканско) (62), достигнува своја најголема активност, под водство на мијачките мајстори. Главните мајстори предводници на градителските тајфи, биле образувани луѓе почитувани од страна на

(57) - Р. Волињец - *Село Битуше - Стари архитектуре, нејзините вредности и персонелниот развој*, Стара селска архитектура, заштита и ревитализација, Дебар, 1972, стр. 53-64

(58) - С. Брезовски - *Реканска куќа*, Скопје, 1993 г.

(59) - Д. Корнаков - *Творештвото на мијачките резбари на Балканот од крајот на 18 и 19 век*, Прилеп, 1986 г. стр. 50-53.

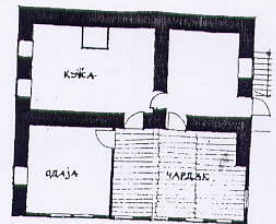
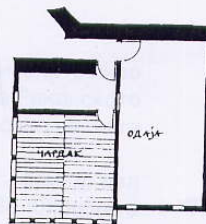
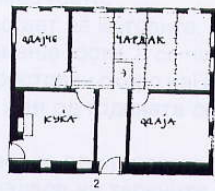
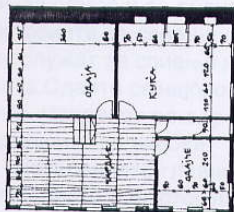
- *Копичарите од Река*, Културно наследство, 6, Скопје, 1975, стр. 33.

(60) - Т. Смиланић - *Мијаци, Горна Река и Мировско Поле*, Београд, 1925, стр. 47, 67.

(61) - С. Томовски - *Македонска народна архитектура*, Скопје, 1960 г., стр. 6-7.

(62) - Ј. Цвијин - *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Београд, 1931 г.

ТИПОЛОГИЈА И ЕСТЕТСКО ЛИКОВНИ СВОЈСТВА НА ОСНОВНИТЕ ФУНКЦИОНАЛНИ ЕДИНИЦИ НА СТАНОТ

Куката во Реканското подрачје е претежно од затворен тип. Составни елементи на просторната организација на куќата се :чардакот, одаите, >куќата<, тремот (>гезентијата<), клетот и скалите.

Поделбата по намена на просториите е следна:

1. Економските простории се наоѓаат во приземјето, и имаат директна комуникација со надворешниот простор.

Клетот е помошна просторија, која е со намена за складирање на продукти и сето останато што не се употребува секојдневно.

Во оваа група на помошни простории спаѓа и шталата која не е задолжителен составен дел на куќата. Шталата има функција за чување на стока во текот на ноќта. Еден дел од шталата служи за складирање на сточната храна во текот на зимскиот период.

2. Просториите за комуникација се наоѓаат на сите нивоа.

Тремот е главна комуникација помеѓу надворешните и внатрешните простории, во приземјето. Тремот ги поврзува сите простории во приземјето и овозможува комуникација со останатите нивоа.

Чардакот има повеќе функции, а една од нив е поврзаноста на сите простории на нивото на кое се наоѓа. Во состав на чардакот секогаш се наоѓаат скали со кои се поврзани останатите нивоа. >Гезентијата< (подчардакот) е во иста функција со тремот, но поставена на нивото на катот под чардакот. Овој простор со скали се поврзува со објект во три нивоа, со трем во приземјето, со чардак на првиот кат, со чардак на вториот кат.

3. Просториите за престој се наоѓаат на првиот или вториот кат (освен кај приземните објекти).

>Куќата< е просторија во која се поминува најголем дел од времето околу подготовката на храната.

Одајата е во функција за претстојување во текот на денот или за дочекување гости. Чардакот има функција за престој во текот на денот, за секојдневни работи, за одмор и за пречекување гости.

4. Просториите за спиење се наоѓаат на катовите.

Одаите служат за спиење и примање гости, а се наоѓаат на највисокото ниво на куќата. Одаите се најбројни простории скоро кај секој објект на Реканското подрачје. Чардакот во одреден дел од годината се користи за спиење, кога температурите се високи.

Населението главно живеело од сточарство. Во летниот период, дел од населението претстојувало надвор на терените за пасење. Во планините постоеле објекти од привремен карактер, адаптирани за живот во летниот период. Кај реканската куќа, примената на конструктивниот систем со дебели камени ѕидови, обезбедува заштита од температурните разлики. Затоа немало потреба за поделба на станот на летен и зимски.

Единствено, поделбата на просториите на летни и зимски имаме кај одајата. Чардакот, >куќата< и одајата се најзначајни просторни елементи на куќата за живеење во Реканското подрачје. И покрај тоа има објекти кај кои е исклучена примената на чардакот во состав на куќата (Осој, Бродец, Дуф).

Куќата се состои од помошни простории (>клет<, подрум, штала), една две, или три, во зависност од концепцијата и потребата на семејството. Овие простории лоцирани се во приземјето од функционални причини. Нивниот распоред во основа ја следи конфигурацијата на теренот и ја дикти-

ра просторната концепција на останатите нивоа.
Катот ги содржи следните простории: одаја, >куќа< и чардак.

Бројот на >куќите< во еден објект, се во директна зависност од концепцијата на основата на катот (една, две или три). Појавата на мултиплицирање на >куќата<, карактеристично е за братските куќи, објекти развиен облик. Одаите се најбројни во просторната организација на куќата и има по неколку во едно ниво.

2.1. > Куќа <

1. Основни карактеристики од аспект на функцијата

Просторијата >куќа< претставува основа и составен дел на секој т на објект во Реканското подрачје.

Организацијата на >куќата<, се вклопува во функционалниот и просторни состав на станот. >Куќата< во просторното обликување се јавува како елемент, кој ги соединува со својата функција останатите простории (клет, одаја, чардак).

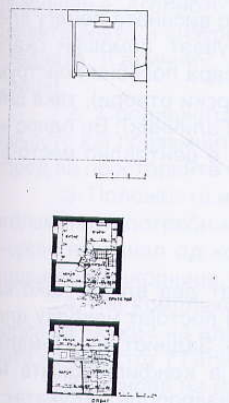
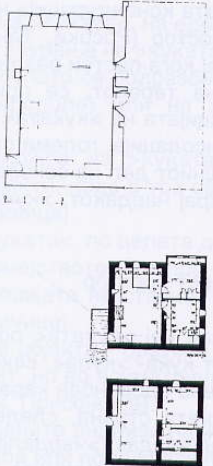
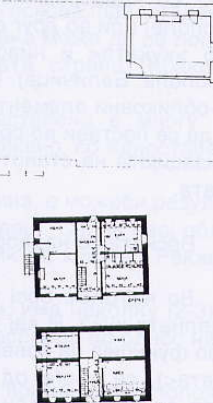
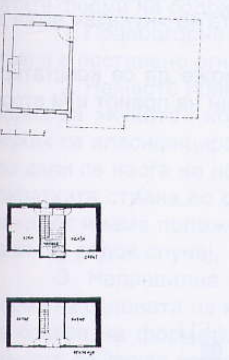
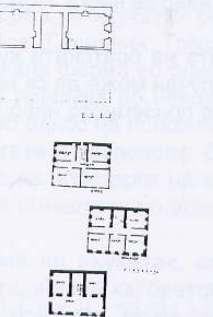
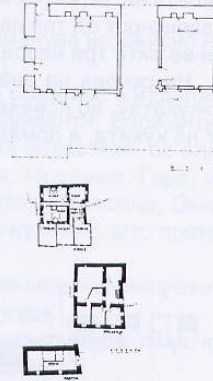
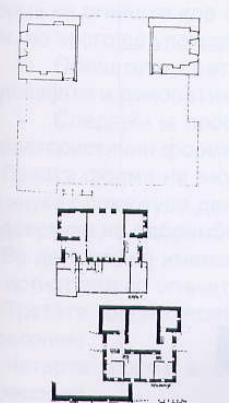
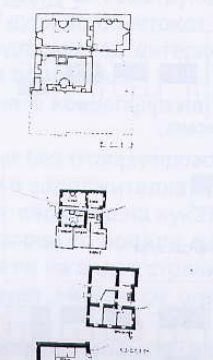
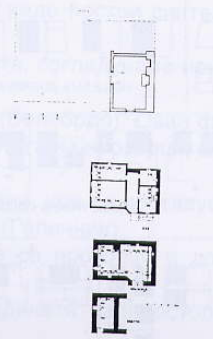
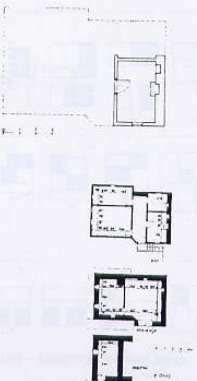
Просторот на >куќата< е во функција на подготовка на храната.

2. Положба во однос на просторната организација на куќата

Куќата се поставува во приземјето или на катот, со поволна комуникација во однос на одајата. Кај објектите во три нивоа, >куќата< се наоѓа на второто или на третото ниво. Во функционална смисла >куќата< е поврзана со чардакот, и преку скалите со останатите простории на куќата. >Куќата< мора да е во положба која и овозможува комуникација со останатите простории.

Куќа - во однос на ниво и положба

	СИМЕТРИЧНА ПОЛОЖБА - БРАТСКА КУЌА	АСИМЕТРИЧНА ПОЛОЖБА - БРАТСКА КУЌА	АГОЛНА ПОЛОЖБА	ПО ЦЕЛАТА ДОЛЖИНА (ШИРОЧИНА) НА ОСНОВАТА	СРЕДИШНА ПОЛОЖБА
1. НИВО НА ПРИЗЕМЈЕ					
2. НА ПРВ КАТ					
3. НА ВТОР КАТ					

 <p>1. НИВО НА ПРИЗЕМЈЕ АГОЛНА ПОЛОЖБА С.ВЕЛЕБРДО</p>	 <p>2. НИВО НА ПРИЗЕМЈЕ, С.БЕЛИЧИЦА ПО ЦЕЛАТА ДОЛЖИНА НА ОСНОВАТА</p>	 <p>3. НА ПРВ КАТ АГОЛНА ПОЛОЖБА С.ДУФ</p>	
 <p>4. НА ПРВ КАТ, С.АДИЕВЦИ ПО ЦЕЛАТА ДОЛЖИНА НА ОСНОВАТА</p>	 <p>5. НА ПРВ КАТ, С.ГАЛИЧНИК СИМЕТРИЧНА ПОЛОЖБА НА АГОЛ</p>	 <p>6. НА ПРВ СПРАТ, С.ТРЕСОНЧЕ АСИМЕТРИЧНА ПОЛОЖБА ВО АГОЛ</p>	<p>КУКА - ВО ОДНОС НА НИВОТО И ПОЛОЖБАТА</p>
 <p>7. НА ВТОР КАТ, С.ГАЛИЧНИК СИМЕТРИЧНА ПОЛОЖБА</p>	 <p>8. НА ВТОР КАТ, С.ГАЛИЧНИК АСИМЕТРИЧНА ПОЛОЖБА</p>	 <p>9. НА ВТОР КАТ, С.ОСОЈ АГОЛНА ПОЛОЖБА</p>	 <p>10. НА ВТОР КАТ, С.Г.РИБНИЦА ПО ДОЖИНА НА ОСНОВАТА</p>

Во однос на положбата на >куќата< во организацијата на куќата извршена е поделба на :

1. Аголна положба на >куќата<, на еден агол од основата на објектот за живеење. Аголното поставување на >куќата< во основа, прилагодено е на ориентацијата и визуриите, со што се подразбира дека може да се лоцира на предната (Галичник, Лазарополе) или на задната страна (Кракорница, Селце).

2. Средишната положба на >куќата< застапена е многу ретко, најчесто кај приземните објекти, каде е тоа овозможено, со едноставен распоред на просториите (Кичиница).

3. Положбата на >куќата<, по целата должина, е можеби резултат на зголемените потреби на семејството (Битуше, Бродец). Сепак овој облик на >куќа< настанал од концепцијата на стариот облик на куќа во Реканското подрачје (Кракорница, Беличица).

4. Кај комплексните објекти - братски куќи, има неколку (2-3) простории на >куќи< на еден кат, но во асиметричен распоред во однос на основата на објектот (Галичник, Присојница).

На основа на извршените анализи најчесто применувана положба на >куќата< е аголната положба или положбата по целата должина на основата.

3. Основни форми, содржина и опрема

Формата на >куќата< може да биде со правилна геометриска форма или неправилна, што подразбира дека формата се прилагодува на останатите форми на содржината на основата.

1. Правоаголната форма на >куќата< се применува независно на која страна е поставено огништето (Галичник, Тресонче).

2. Најчесто применувана форма во однос на основата е издолжената форма на >куќата< која се појавува во неколку варијанти. Варијантите на >куќи< се класифицирани во однос на положбата на огништето, во однос на тоа дали се наоѓа на подолгата (Лазарополе, Селце, Галичник, Гари) или на пократката страна во однос на просторот на >куќата< (Тресонче, Сенце). И на крајот имаме положба на огништето во агол на >куќата<, што претставува многу редок случај.

3. Неправилна форма на >куќата<, се формира кај неправилната форма на основата на куќата, како и кај братските куќи.

На основа на формата на >куќата<, може да се констатира дека куќата најчесто се јавува во издолжена или неправилна форма.

Огништето претставува составен дел на >куќата<. Се јавува во две форми : отворено или вградено во конструкцијата на зидот. На основа на применетата форма на огништето можеме да зборуваме за староста на куќата. Отворен тип на огниште се применува кај објектите од 19 век, а форма на огниште кое е вградено во конструкцијата на зидот постои и во 19 век, но често се употребува дури во почетокот на 20 век.

Огништето претставува дел од ентериерот каде постои синтеза на функцијата и декоративната обработка.

Следејќи ја просторната концепција на куќата, согледуваме неколку карактеристични форми:

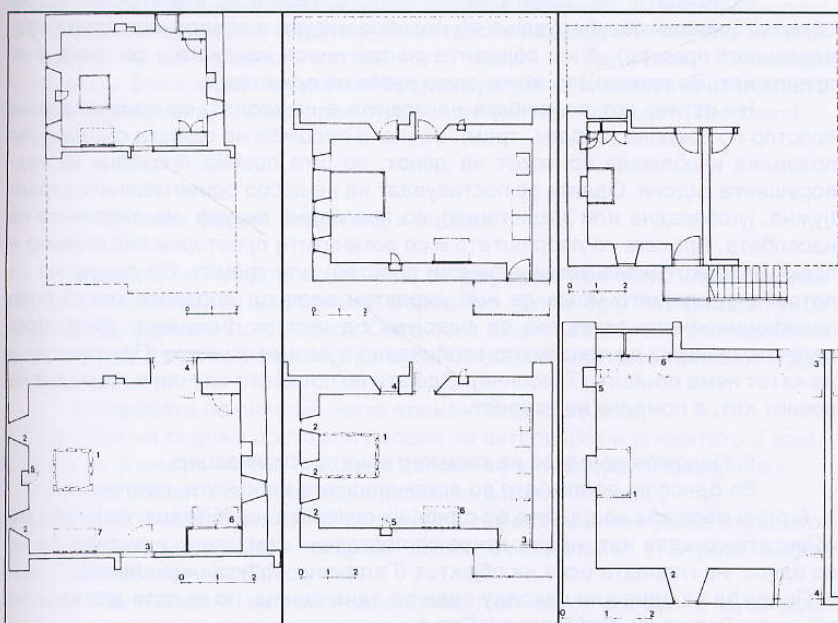
1. Првата форма на >куќа< е без отвори-прозорци (Велебрдо). Оваа форма на >куќа< покажува дека не е задолжителна примената на прозорци, што се надоврзува на одбрамбениот карактер на куќата.

2. Во друг случај имаме прозорци со помали димензии, кои се поставуваат на истиот зид со огништето или на зидот странично (Галичник).

3. Третата форма претставува >куќа< со огниште со прозорци и долапи (Тресонче).

4. Четврта форма е со отворено огниште на средината на просторијата (Тресонче).

5. Петата форма претставува отворено огниште, поставено на бочниот зид на просторијата, со долапи и додатна ентериерна опрема (Беличица).

1. ОГНИШТЕ
2. ОСТАВА
3. ГЛАВЕН ВЛЕЗ
4. СПОРЕДЕН ВЛЕЗ (МАЛА ВРАТА)
5. ДОЛАП
6. МУСАНДРА

4. СО ОТВОРЕНО ОГНИШТЕ ВО СРЕДИНА
С.БРОДЕЦ

5. СО ОТВОРЕНО ОГНИШТЕ ОД СТРАНА
С.БЕЛИЧИЦА

6. ОГНИШТЕ ОД СТРАНА СО МУСАНДРА И
ДОЛАП, С.ЛАЗАРОПОЛЕ

2.2 Одаја

1. Основни карактеристики од аспект на функцијата

Одајата е просторија која има повеќенаменска функција како што е: преку денот за одмор, за примање на гости навечер, за веселби или за спиење.

Кај некои објекти постои поделба на зимска (Галичник) и летна одаја (Видуше). Името >зимска одаја< е поврзано со користењето на огништето и дебелите камени ѕидови, така што е адаптирана за користење во зимскиот период (Галичник). Поделбата на одајата на летна и на зимска не означува дека постои и иста поделба на останатите содржини на куќата. Тоа се однесува не само на одајата. Летната одаја се користи во летниот период, затоа што е применет бондручен систем на конструкцијата на ѕидот (Галичник). Во зависност од функцијата добива име: гостинска (Гари), убава одаја (Галичник). До одајата понекогаш се наоѓаат и вградени амбари (Дуф).

Терминот >одајче<, >мала одаја< (Лазарополе), >мало одајче< (Лазарополе), се употребува за просторија со мали димензии која во повеќето случаи се наоѓа во приземјето или како дел на чардакот на катот (Тресонче). Ако се наоѓа во приземјето и ако нема прозорци се нарекува >темнично одајче< (Велебрдо).

Од аспект на функционалноста, одајата секогаш е поврзана со чардакот на катот, кој ги поврзува сите останати содржини. На еден кат понекогаш се наоѓаат и до 4 одаи (Галичник), кои се поврзани со чардакот по средината на основата.

Во некои случаи одајата директно се поврзува со >куќата< (Кракорница). Во приземјето одајата или >одајчето< е поврзано со тремот (подчардакот), а преку него и со надворешниот простор, а преку скалите со останатите нивоа на куќата по вертикала.

2. Положба во однос на просторната организација на станот

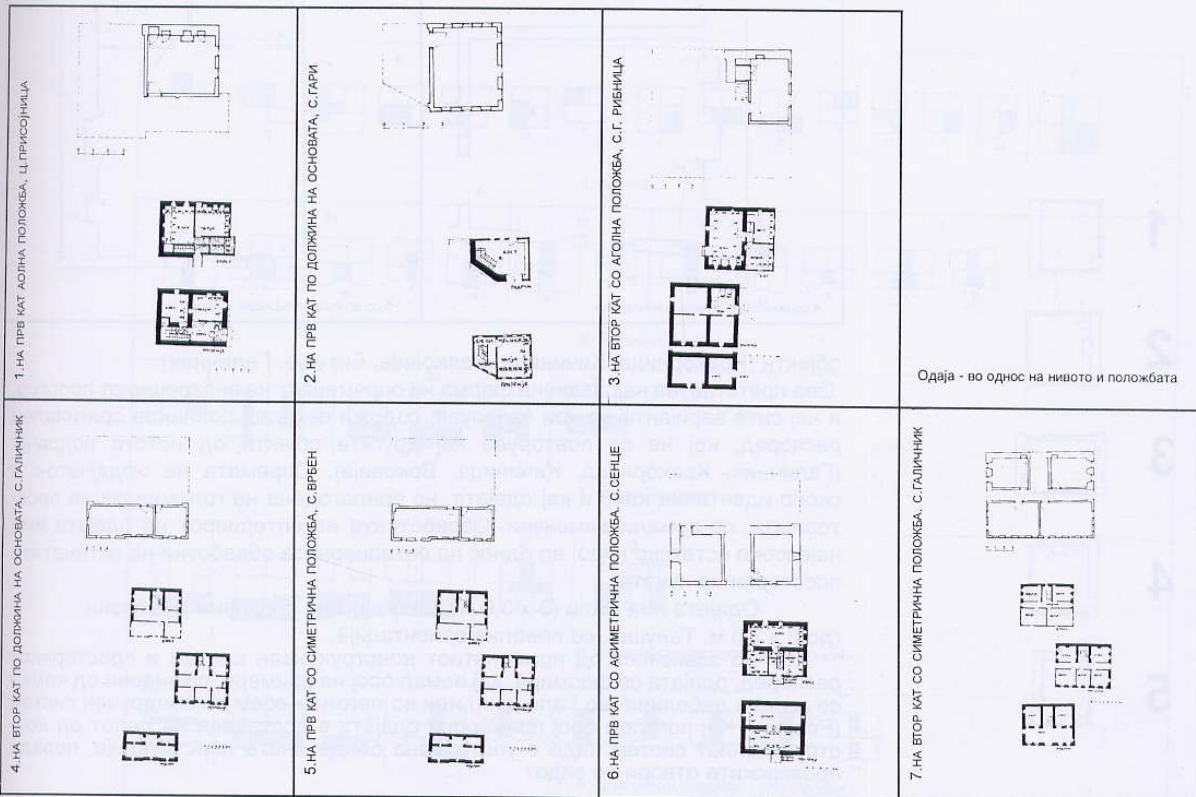
Во однос на останатата организација на куќата, одајата може да има асиметрична положба (Лазарополе, Бибај). Во случај на симетрична положба на одајата, што е карактеристично за вториот кат на објектот, го следиме распоредот на одајата во прецизен геометриски ред, со применета симетрија во однос на централно поставениот чардак (Галичник, Кичиница, Кракорница, Волковија). Кај малиот број на куќи на највисокото ниво воопшто не се јавува одајата, поради просутноста на куќата и чардакот (Тресонче).

3. Основни форми, содржина и опрема

Формата на одајата во основа, се јавува во три типа : правоаголен (најчесто застапен), со издолжена форма (во голем број на примери) и со неправилна форма (многу ретко). Сите овие форми застапени се повеќе на првиот кат на куќата, а помалку на вториот (кај објектите со приземје и два ката).

Употребата на ентериерните елементи, се состои од:

1. Одаја која не содржи постојани делови на ентериерот и огништето (Гари).
2. Одаја со огниште, но без вградени делови на ентериерот (Присојница).
3. Одаја без огниште со вградена опрема, со долапи (Росоки).
4. Одаја со огниште и долапи (Присојница). Најчесто применувана ентериерна обработка на одајата содржи огниште и долапи (Тануше, Бибај, Лазарополе, Галичник, Тресонче).
5. Одаја со вградени ентериерни делови : огниште, долапи и мусандри. Типолошки можеме да направиме поделба, во однос на местото на вградените долапи. Во еден случај, се наоѓаат на едната страна на ѕидот или на две страни од просторот на одајата. Во неколку случаи, вградените делови се вклопени со влезната врата во просторијата (Кракорница). Мусандрите кои се поставени по должината на ѕидот на одајата, се јавуваат кај поголемите

2.3. Чардак

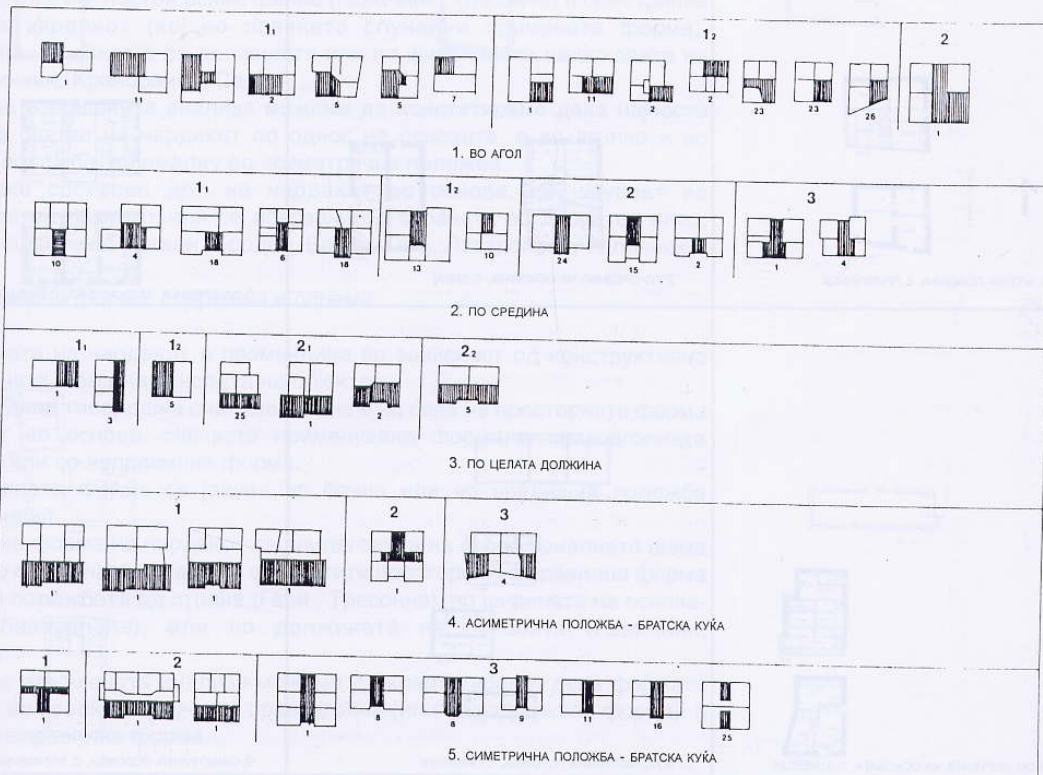
1. Основни карактеристики од аспект на функцијата

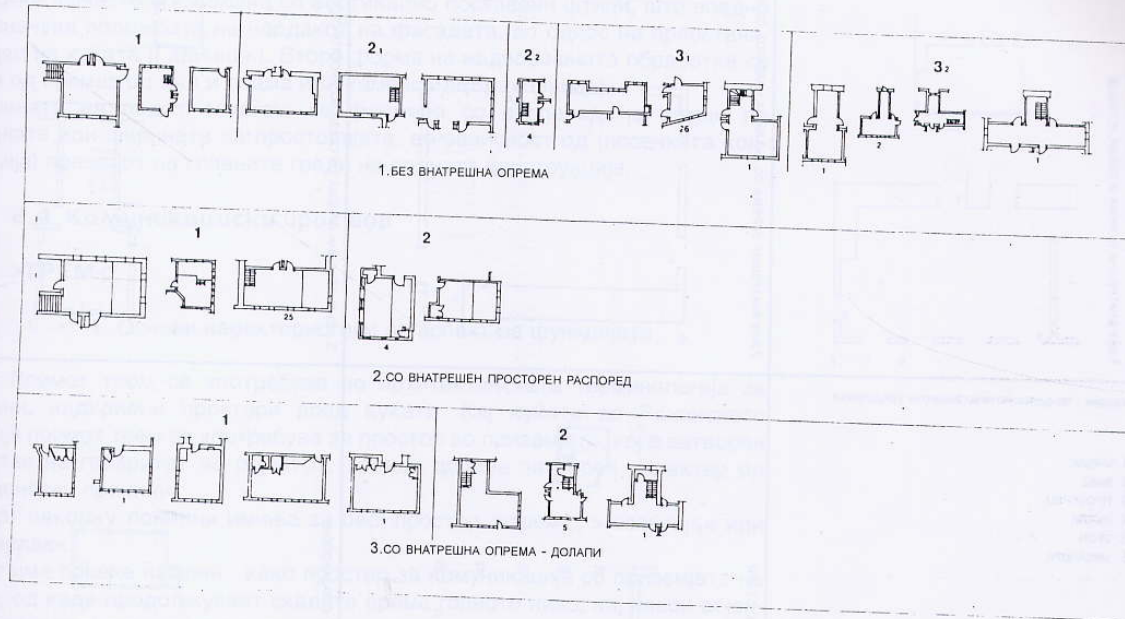
Чардакот е просторија која ги соединува сите простории, во простор со повеќенаменска функција. Служи за седење во текот на денот, обавување на различни домашни работи, одмарање, одржување на веселби и како комуникациски простор со останатите содржини на куќата во вертикален правец (со останатите нивоа) и хоризонтален правец (на исто ниво со останатите простории). Од чардакот, многу ретко, се излегува на мал балкон на предната фасада (Кракорница, Гари). Во одредени случаи, чардакот е изоставен во основата (Беличица, Воковија, Бродец).

Чардакот се формирал во веќе споменатите услови, во кои е создадена формата на куќа- >кула< од затворен тип, а кој се користи во летниот период како отворен (со заштитни дрвени капаци, подвижни во хоризонтален правец- Гари, Галичник). Чардакот најмногу се користел во летниот период, кога има најмногу домашни работи и кога воглавно се одржуваат сите семејни веселби.

Чардакот најчесто претставува еден простор, но кај поголемите објекти, поради функционална поделба на објектот на неколку целини (семејства), чардакот се јавува како затворена просторија во неколку делови (3 чардака- Галичник). До чардакот се доаѓа, во повеќето случаи, преку главните скали, кои водат до пониското ниво. Само понекогаш скалите се поставуваат од надворешната страна кога е директен пристапот, односно кога нивото на теренот овозможува директен пристап до нивото на кое се наоѓа чардакот (Видуше, Лазарополе, Аџиевци).

Чардак во однос на положбата во организацијата на станот

Чардак - во однос на внатрешната организација

4. Кај братските куќи постои асиметрична (Галичник, Тресонче) и симетрична положба на чардакот (кој во повеќето случаи е применета форма). Положбата на чардакот е по должината или по широчината на основата на куќата (Галичник, Кракорница, Селце).

На основа на извршената анализа можеме да констатираме дека најчесто применувана форма на чардакот во однос на основата, е во аголна и во симетрична положба, а помалку во асиметрична положба.

Скалите како составен дел на чардакот во основа, се јавуваат во внатрешноста на објектот или се поврзани од страната со директен влез, односно со надворешни скали (Бродец, Ђрбен, Осој, Лазарополе, Галичник).

3. Основни форми, содржина и опрема

Формата на чардакот е променлива во зависност од конструктивно функционалната шема на основата на објектот.

Одредена типолошка анализа можна е на база на просторната форма на чардакот во основа. Најчесто применувана форма е правоаголната (издолжена) или со неправилна форма:

1. Правоаголната форма се јавува во бочна или во средишна положба (Тресонче, Бибај).

2. Неправилна формалната шема на чардакот се прилагодува на функционалната шема на куќата, во однос на формата на останатите простории. Неправилна форма може да има положбата од страна (Гари, Тресонче), по ширината на основата (Гари, Лазарополе), или по должината на основата (Галичник, Лазарополе).

На основа на извршената анализа можеме да констатираме, дека формата на чардакот во повеќето случаи е правоаголна (или со издолжена форма), а помалку со неправилна форма.

има функција за складирање на зрнести производи во зимскиот период.

Конструкцијата на надворешните ѕидови на чардакот во повеќето случаи е бондручна, поради можноста за формирање прозорци кои се вклопуваат во конструктивниот систем. Од надворешната страна фасадната обработка најчесто е изведена со вертикално поставени штици, што воедно и ја означува положбата на чардакот на фасадата, во однос на преостанатиот дел на куќата (Галичник). Втора форма на надворешната обработка се состои од премаз од кал и слама или камен ѕид (Кракорница).

Површината на подот секогаш се формира со распоред на штици по должината или ширината на просторијата, во зависност од (носечката конструкција) правецот на главните греди на подната конструкција.

2.4. Комуникациски Простор

>ТРЕМ<

1. Основи карактеристики од аспект на функцијата

Поимот трем се употребува во архитектонската терминологија за откриени, надкриени простори пред куќата. Кај куќата во Реканското подрачје поимот трем се употребува за простор во приземјето, кој е затворен во состав на габаритот на објектот. Тремот добива затворен карактер од безбедоносни причини.

Постојат неколку локални имиња за овој простор :>трем<, >гезентија< или >подчардак<.

Тремот има повеќе намени : како простор за комуникација со приземјето на куќата, од каде продолжуваат скалите према горното ниво; кај некои објекти (Лазарополе) тремот служи за складирање, чување на опремата, за секојдневни потреби, за магацин и др.

Пристапот до објектот преку тремот, е секогаш поволно решаван и на ниво на влез во тремот. Понекогаш во зависност од конфигурацијата на теренот тремот е вкопан, така што нивото на просториите во првото ниво се совладува со скали (Присојница). Многу ретко тремот има влез од задната страна на објектот, кога тоа го дозволува конфигурацијата на теренот (Видуше, Аџиевци, Лазарополе) или тоа е појава кај двојните објекти, каде што се поврзани неколку тремови во еден ист објект (Аџиевци). Тремот како простор се наоѓа во приземјето и во непосреден допир е со надворешниот простор. Тремот ги соединува останатите содржини во приземјето ->клет< (Кракорница, Сенце), >котар< (Велебрдо, Тануше), >одајче (Присојница, Аџиевци, Сенце), дуќан (Видуше, Бродец), а понекогаш и >куќа< (Волковија).

2. Положба во однос на просторната организација на куќата

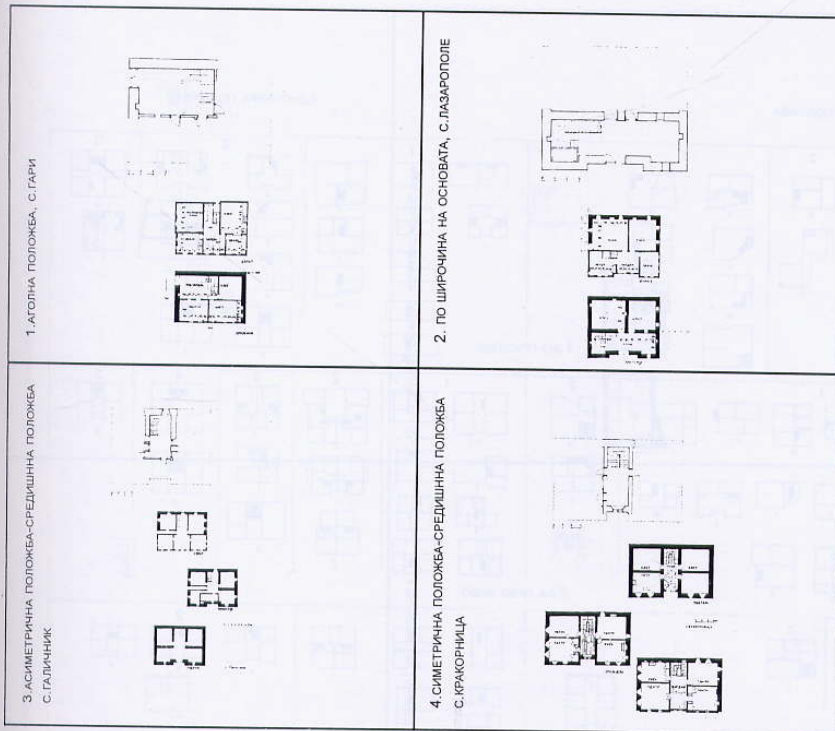
Тремот секогаш се поставува во приземјето, и тоа кај објекти со повеќе нивоа. Тремот претставува пристапна просторија, од каде се поврзува со останатите новоа и содржините на објектот, по вертикала и хоризонтала. Тремот ги поврзува просториите на приземјето, а и сите нивоа со дворното место. Нивото на теренот пред влезот во тремот во повеќе случаи е ист со нивото на подната конструкција на внатрешниот простор.

Ориентацијата на поставеноста на тремот зависи од ориентацијата на главниот влез во објектот, зад кој се поставува тремот.

Кај објектите во три нивоа, во приземјето постојат само помошни (подрумски) простории со влез од надворешната страна, а на првиот кат се појавува >гезентијата< (трем, >подчардак<).

На основа на извршената анализа на положбата на >гезентијата< (тремот) во организацијата на куќата, постојат неколку форми:

1. Положба во агол во однос на основата на објектот, претставува форма која во повеќето случаи е најприсутна, поради можноста од промена на местото во организацијата на куќата (Јанче, Лазарополе, Гари).

Гезентџија - во однос на положбата во организацијата на станот

СКАЛИ

Скалите се секогаш во состав на просторијата, и во функција се на поврзување со останатите простории на истото или на останатите нивоа (чардак, трем).

1. Основни карактеристики од аспект на функцијата

Совладувањето на висинската разлика меѓу две нивоа, се решава со скали, внатрешни или надворешни. Внатрешните се поставуваат во тремот (чардак), во прилог на функционалноста на просторот. Надворешни скали не се карактеристични за Реканското подрачје, а во случај кога ги има, се од дрвена конструкција (Врбен, Тресонче, Осој, Волковија, Лазарополе). Големината на скалите зависи од димензијата на објектот и потребата на семејството (со ширина 80-95 см).

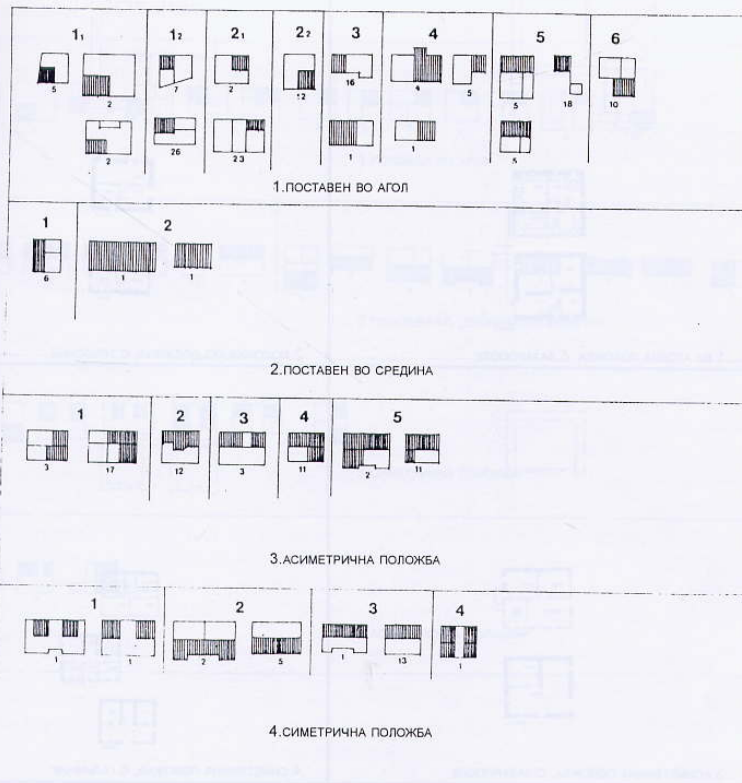
Поврзаноста на дворното место овозможена е преку внатрешните скали, преку тремот. Надворешните скали овозможуваат директна поврзаност на објектот (преку тремот или чардакот) со дворното место.

Во зависност од формата и функцијата на куќата, скалите се на првото, второто или третото ниво. Кај некои примери на објекти во три нивоа, нема внатрешни скали, па тогаш се користи конфигурацијата на теренот како комуникација (Галичник).

2. Положба во однос на просторната организација на просторот

Внатрешните скали се поставуваат на сите нивоа, и имаат слична (најчесто иста) форма на сите нивоа. Положбата на скалите понекогаш се менува во зависност од функцијата и просторниот распоред на нивото во еден објект.

Положбата на скалите во однос на положбата на која се наоѓаат во едно ниво, е во повеќето случаи бочна, како би се овозможило оптимално функционирање на преостанатиот простор. Положбата на скалишниот прос-

2.5. Помошни простории

КЛЕТ

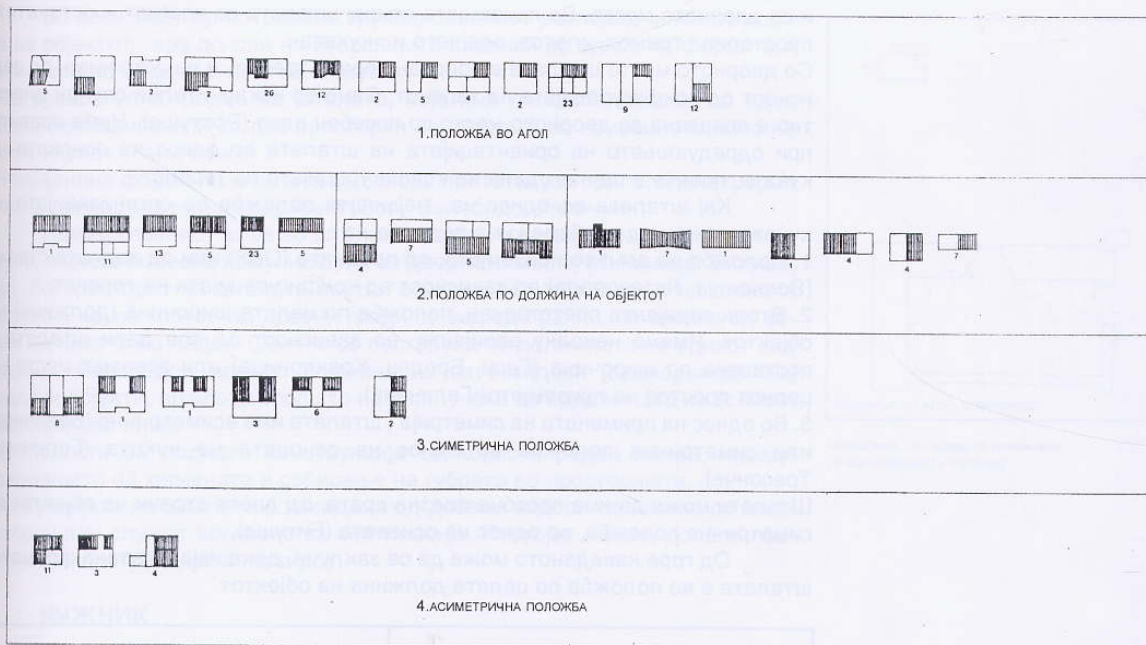
1. Основни карактеристики од аспект на функцијата

Клетот како просторија од помошен карактер, лоцирана е во приземјето. Кај клетот се применети масивни зидови со мали отвори, а во предворјето е поставен трем (>гезентија<).

Понекогаш клетот го содржи кајголемиот дел од корисната површина во приземјето, со што неговата намена е повеќе значајна (скаладирање на прехрамбени производи, како магацин, за амбари - Дуф).

2. Положба во однос на просторната организација на куќата

Во однос на положбата на куќата, клетот најчесто се појавува на ниво на подрумот. Во едно ниво се поставуваат и повеќе клетови во зависност од бројноста на семејството. Во одреден случај клетот е поврзан со горните простории најчесто со >куќата<, од две причини : како директна комуникација со подрумот и како скривница (Тресонче). Со дворното место клетот е поврзан директно со врата (Јанче, Присојница) или преку просторот на тремот (Лазарополе). Клетот во приземјето се вкопува во нивото на теренот, користејќи ја рационално локацијата на теренот и од конструктивни причини за статичка стабилност. Локацијата и ориентацијата наложува положба на клетот на затворената страна на просторното решение, не директно изложена на сонце (поради скаладирање на намирници во подолг временски период).

Типологија на шталата - во однос на положбата во организацијата на станот

или по должина на објектот (Галичник, Јанче).

Конструктивниот систем на клетот е со камени ѕидови со голема широчина (од 60-105 см.) заради изолација и обезбедување на просторот.

Во клетот постојат мали отвори-прозорци (во функција на вентилација и светло) на надворешниот ѕид или ѕидот према тремот (>мутли<), како и мали >камарици< - отвори во дебелините ѕидови.

ШТАЛА

1. Основни карактеристики од аспект на функцијата

Уште една просторија од помошен карактер - шталата (котар), претставува составен дел на приземното ниво.

Шталата во периодот на 19-от и почетокот на 20-от век била лоцирана на приземното ниво, што е резултат на затворената концепција на типот на куќа со кат и куќа - >кула<.

Шталата се наоѓа секогаш во приземјето и поврзана е со дворното место преку просторот на темот (>гезентијата<). Шталата не е секогаш составен дел на основата на реканската куќа, таа се јавува и како издвоен објект, но во подоцнежниот период. Шталата претставува простор каде се чува стоката во текот на ноќта.

2. Положба во однос на просторната организација на куќата

Комуникација на шталата со другите нивоа на објектот, понекогаш се поврзува со поставување на внатрешни скали, поради целесна контрола на

3. Основни форми, содржина и опрема

Во зависност од потребата, функционалниот распоред и конструкцијата на објектот, врз основа на извршените анализи во однос на формата и големината на шталата, постои поделба:

1. Со правоаголна форма на шталата, која има положба во агол со еден (Врбен, Вокловија) или со две простории на шталата во приземното ниво на куќата >кула< (Галичник).

2. Неправилна форма на шталата во основа претставува прилагодена форма на останатите просторни содржини (Осој, Велебрдо, Галичник).

Покрај главниот влез во шталата, постои и спореден влез кој се повторува, заради полесна комуникација со дворното место (Кичиница, Битуше, Дуф). Во просторот на шталата постои ограден дел за хранење на стоката >јаслите<, кој се состои од дрвени греди со ѕид од прачки, во висина од 50-70 см од нивото на подот. Обично се поставува по должината на едниот ѕид (Аџиевци, Велебрдо), или по должина на сите ѕидови (Кракорница). Кај одредени објекти, шталата воопшто не е вклучена во содржината на основата во било кое ниво.

Како подлога за подната конструкција се користи реден камен, поради одржувањето на хигиената и собирање на губрето во просторијата.

Конструкцијата на шталата е изведена од дебели ѕидови од камен, со мали прозорци кои служат воглавно за вентилација. Постојат и мали долапи повтвени во конструкцијата на ѕидот.

НУЖНИК

Нужникот претставува составен дел на објектот за живеење.

Нужникот има повеќе положби во однос на просторијата со која е поврзан:

- На агол, во внатрешниот простор на >гезентијата< (Галичник).
- Со еркер од просторот на одајата (Кракорница, Дуф).
- Посебно изграден во состав на основата (Волковија).
- На подестот од скалишниот простор (Присојница).
- Надворешно поставен од задната страна, потпрен на објектот (Галичник).
- Поставен на едниот дел на отворениот чардак (Тануше).

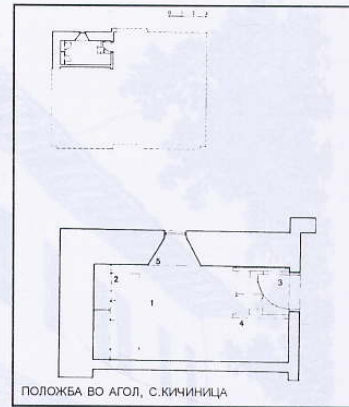
Кога е вклопен во конструкцијата на основата, од цврста градба е со преградни ѕидови, или во случај кога е поставен на надворешната страна на објектот со еркери, од дрвена градба.

* * *

Анализата на типологијата и естетско-ликовните својства на основните функционални единици на куќата, се однесува на сите основни типови на куќата: приземна куќа, куќа со кат и куќа >кула<.

Типолошката анализа извршена е на основа на нивната положба во однос на просторната организација на куќата.

Исто така и обработката на естетско-ликовните својства на ентериерот, се однесува на основните типови на куќи во Реканското подрачје.

ПОЛОЖБА ВО АГОЛ, С.КИЧИНИЦА

Иконарник - во однос на положбата во организацијата на станот

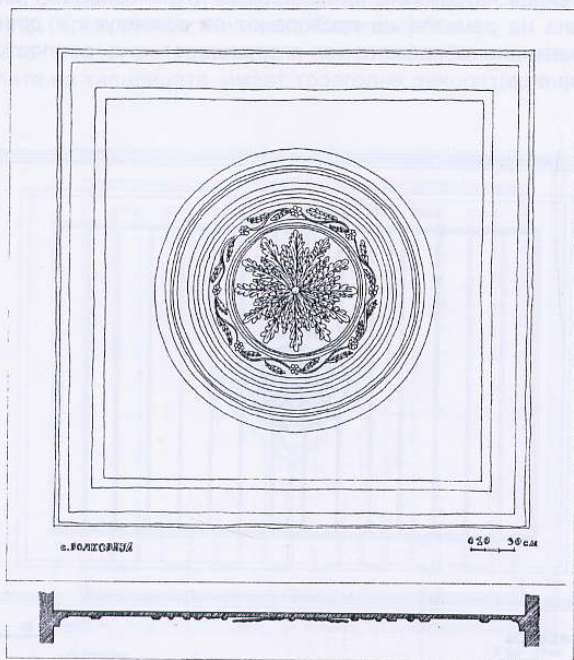
Естетско ликовно својства на ентериерот

Ентериерната концепција на внатрешните простории претставува резултат на задоволување на различните потреби во домаќинството, околу подготовката на храна (во куката), нејзиното складирање (во клетот), извршување на домашните работи од најразличен карактер (чардак). Домаќинот со богатата ентериерна опрема ја презентирал својата економска моќ (примањето на гости, одржување на семејни празници во одајата). Внатрешниот простор е вклопен во однос на човековите димензии. Крајното економично искористување на внатрешниот простор, прилагодено е на потребите на едно просечно семејство. Сточарскиот начин на живот и печалбарството во Реканското подрачје, овозможило искористување на објектот за живеење, во главно во зимскиот период. Посебно значајна улога одиграло потенцирањето на одбрамбениот карактер на објектот, формирајќи крајно затворена концепција на функционалноста на просториите, минимизирајќи оредени потреби.

Сите овие чинители создале потреба за пронаоѓање само на функционално-рационални просторни решенија на внатрешните елементи. Завршна фаза при градењето на објектите од градителското наследство, претставува декоративната обработка на ентериерот, која е присутна во форма на едноставни геометриски детали или комплетна обработка на сите елементи на внатрешната декорација (резбани таваници, мусандри, огништа, ограда, подни површини, врати, прозорски рамки и мали декоративни детали).

Внатрешна обработка на ѕидовите

Конструктивниот систем на ѕидовите од внатрешната страна, содржи завршен слој, во зависност од намената на просторијата. Во приземјето кај помошните простории со камени ѕидови (штала, клет, трем), во повеќето

Изглед и пресек на малтерисана таваница со розета во средината, с. Волковија

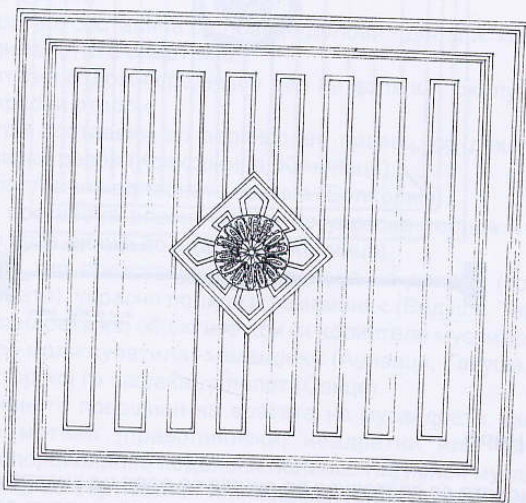
Кај чардакот ѕидовите на бондручната конструкција, имаат облога од штици од внатрешната страна, што се надоврзува на надворешната обработка на ѕидовите. Кај чардакот во ѕидот на бондручниот систем од внатрешната страна се вградени мали долапи, кои се во функција на остава за разни покуќнински предмети, кои се во секојдневна употреба. Премазот на ѕидот на бондручниот систем, е изведен од смеса од кал и слама или малтер. Добиениот слој на премаз на ѕидовите, заштитен е со вар од внатрешната страна.

Таванска конструкција

Таванската конструкција, содржи високи конструктивно -естетски квалитети, најчесто присутни кај одајата-просторија со репрезентативен третман. Истиот систем на декорација на таванската површина постои и на чардакот (со скромна декорација). Во зависност од функцијата на просторијата, таваните можат да бидат отворени или затворени. Отворените таваници се без облога на носечките греди и применети се кај >куќата<. Во подоцнежниот развој на основата од дрвени греди се поставуваат дрвени штици. Рамната подлога од дрвени штици се премачкува со смеса од кал и сено, или подоцна и со малтер.

Кај објектите во Реканското подрачје, како дел од ентериерната декорација, се издвојуваат два типа на таванска конструкција со затворена форма.

1. На основа од носечки дрвени греди и подлога од штици, се поставува премаз од кал и слама или малтер (Кракорница, Бродец, Волковија). Површината на таваницата се состои најчесто од кружно поставена основа (впишани во еден круг, или поставени во симетричен распоред) (Кракорница). Стилизираната декорација изразена е на средината на таваницата со розета со зракаста форма (го симболизира сонцето).
2. Врз подлога од носечки дрвени греди се поставува еден слој на штици, над кој се формирани геометриски форми од профилирани лајсни (во форма на правоаголник, ромбоид, триаголник). Во средишниот дел се наоѓа декоративен дел - розета (Кракорница, Кичиница, Волковија). Правоаголната форма на таваницата поделена е на повеќе геометриски полиња. Аглиите на таваницата имаат троаголна декоративна форма.

с. Волковија

с. 30 30 м

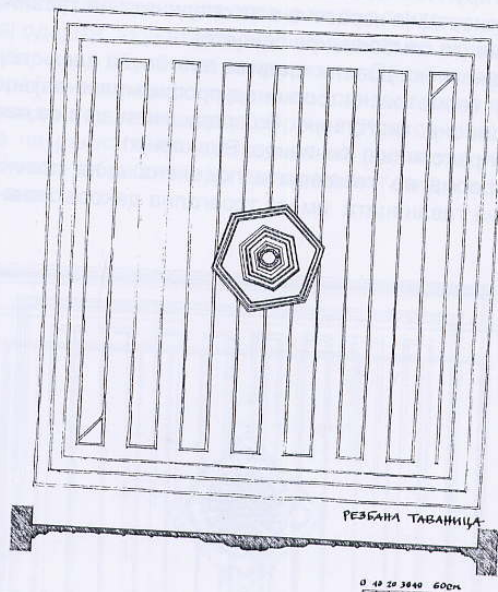
Изглед и пресек на таван во резба - розета на средината, с. Волковија

На средниот дел вообичаено се применува >плитка резба<. Розетата може да биде во квадратна (Волковија), шестоаголна (Аџиевци) или осмоаголна (Волковија) форма. Кај некои таваници, на средината, со зракаст распоред претставени се стилизирани флорални форми (гранки и цвеќе, Волковија). Понекогаш површината на таваницата се исполнува на подеднакво растојание со профилирани дрвени лајсни, без розета во средината.

Површината на таваницата, формира целина со останатите ентериерни елементи (мусанрата, огништето, прозорците, вратата), што е воочливо и во сличната стилска декорација на овие елементи. Многу ретко е застапена декорација на таваницата кај објектите за живеење во руралната средина во Македонија, што претставува доказ дека Реканското подрачје има објекти со високо применети стандарди на архитектонската обработка на ентериерот.

Во ист објект секоја просторија содржи своја композиција на обработка на таванската површина, со сосема различна декорација на розетата, која никогаш не се повторува два пати.

Површината на резбаните таваници е просторно ограничена со вертикалните ѕидови со гранична, профилирана декоративна лајсна на сите четири страни (Аџиевци, Волковија). Таваницата како и сите ентериерни елементи, кои формираат една целина, претставува одраз на материјалните можности на домаќинот, каде покрај богатството и разноврсноста на фасадното обликување, претставува највисок дострел на валоризацијата на објектите за живеење.

Изглед и пресек на таван во резба со розета во средината, с.Аџиевци

Мусангра

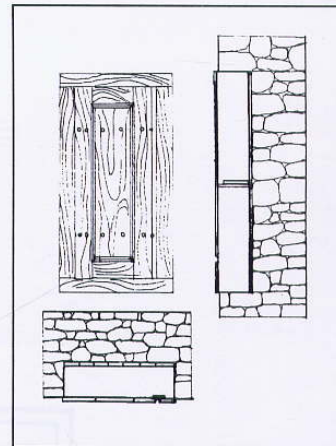
Мусандрата се поставува во линија со еден од внатрешните ѕидови до влезната врата на просторијата, и е составена од неколку долапи и украсни полици. Заради функционални потреби формирани се мусандрите и служат за складирање на покуќнинските предмети, а во отворениот централен дел на мусандрата се поставуваат украсни предмети. Мусандрите се поставуваат

Долап

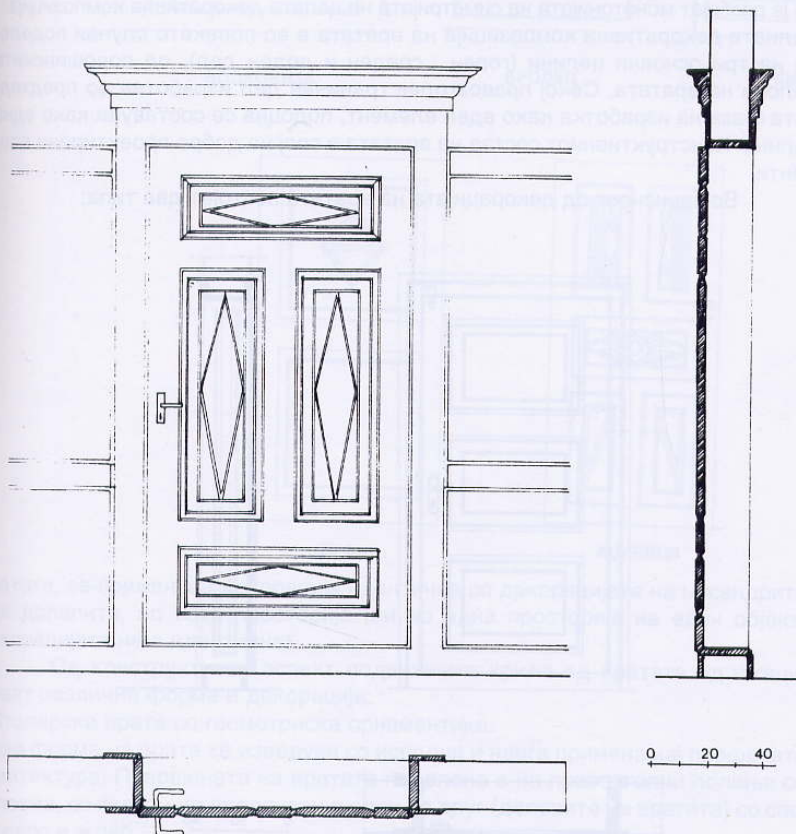
Долапот е составен дел на ентериерот (Аџиевци, Ростуше, Бродец), кој се потпира на ѕид од страна или е вграден во ѕидот (Присојница, Кракорница, Галичник). Изграден е од дрвена конструкција, со геометриски декорирана челна површина на вратата. Долапот е со помали димензии за разлика од мусандрата. Во долапот се чуваат работи за секојдневна употреба, украсни предмети, а кај поголемите и дел од покуќината. Долапот се наоѓа во >куќата<, одајата, чардакот, иконарникот и други простории. Долапот има една или две врати. Вратата се отвора во хоризонтален правец. Внатрешноста на долапот е обложена со фин премаз од кал или малтер. Кај долапите со поголема висина се поставува дрвена полица на средината. Задниот дел на долапот, вграден во ѕид, може да биде обложен со штици (Галичник).

Враќа

Вратата претставува ентериерен детал со применета геометриска декорација на челната површина према надворешниот простор (најчесто од одајата према чардакот). Вратата секогаш е дел на ентериерот кој конструктивно и естетски се вклопува во ентериерната опрема (со мусандрата, таваницата, долапите, полиците, огништето, надпрозорската рамка и друго). Подвижниот дел од конструкцијата на вратата, секогаш се обработува со најголем број на геометриски форми со профилирани, прецизно изработени дрвени парчиња. Тие се поставуваат во одреден геометриски, пропорционален сооднос, со примена на различни мотиви, понекогаш со намера

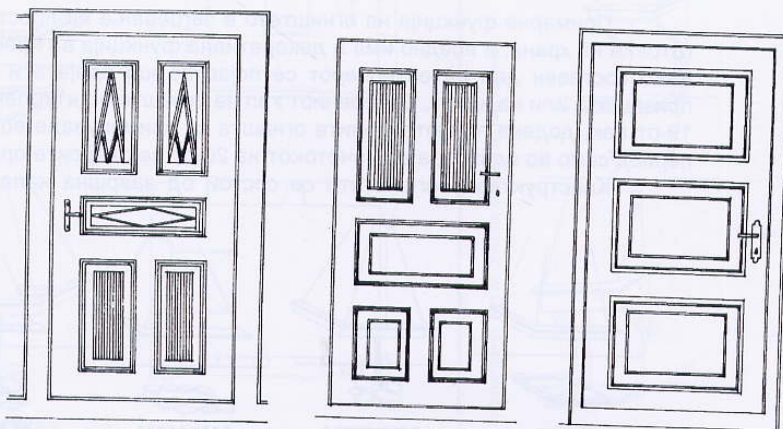
Основа, пресек и изглед на долап вграден во ѕид, с.Галичник

Изглед, основа и пресек на внатрешна врата, с.Битуше

Тип на столарска врата со геометриска орнаментика

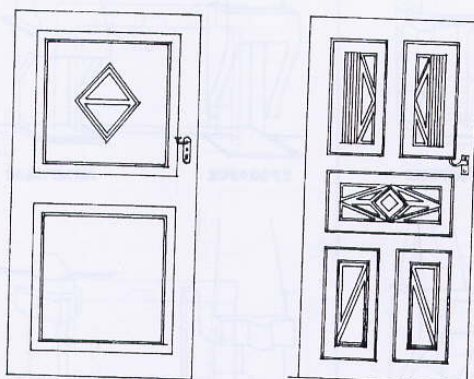
- Врата со едноставна обработка на штиците, без геометриска декорација која е карактеристична за куќи со скромна ентериерна опрема (Гари).
 - Следна форма е врата со примена на геометриска декорација на челната површина (Бродец, Волковија, Битуше, Јанче, Дуф, Аџиевци). Кај некои врати покрај геометриската, применета е и флорална декорација (Видуше).
 Специфичен пример претставува делот над вратата (Јанче), поставен во горниот дел над рамката (Тресонче). Овој дел е прицврстен на ѕидот и во вертикален правец е продолжен со украсни штици (Јанче). Карактеристична е употребата на геометриската декорација : на круг, ромбоидни форми, влишан правоаголник, правоаголник со кругови и др. Кај некои објекти, на

ВОЛКОВИЈА

БРОДЕЦ

БИТУШЕ

ДУФ

АЏИЕВЦИ

0 10 30 см.

Неколку примери на геометриска декорација на внатрешна врата од куќата од Реканското подрачје

вратата, се применува декорација идентична со декорацијата на мусандрите или долапите, во иста просторија (ни во една просторија на еден објект, декорацијата не е идентична).

Од конструктивен аспект подвижните крила од вратата од штици, имаат различна форма и декорација:

- Столарска врата со геометриска орнаментика.

Оваа форма на врата се изведува со исполна и наоѓа примена кај профаната архитектура. Површината на вратата поделена е на правоаголни полиња со исполна, со систем на вклопување еден во друг (деловите на вратата) со спој на перо и жлеб.

- Столарска врата со исполна без геометриска декорација.
Вратата е составена од дрвена рамка, која е прицврстена со повеќе хоризонтални и вертикално обработени штици. Меѓупросторот е исполнет со штици споени на перо и жлеб. Завршниот дел на рамката на штицата со исполна има мал профил.

Во однос на бројот на вратите на една рамка, таа може да биде:

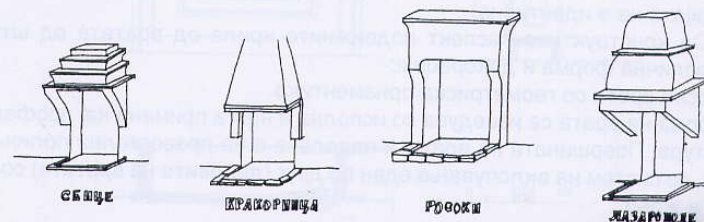
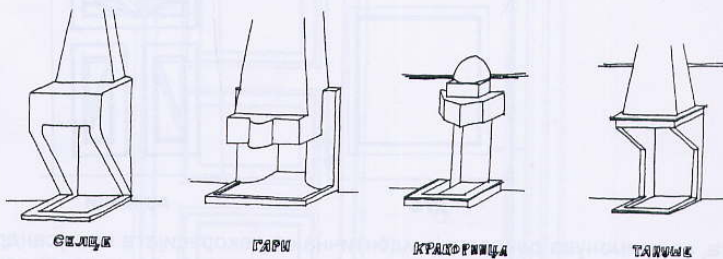
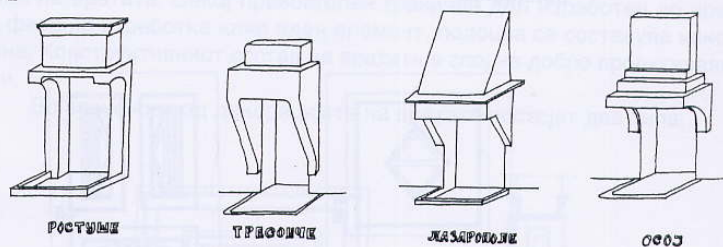
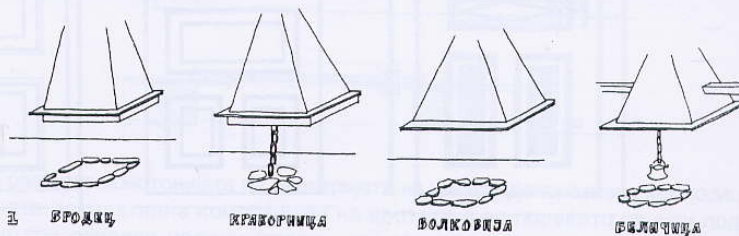
- еднокрилна врата, како форма која се јавува почесто, со димензии 65-80 см (Какорница, Кичиница).
- двокрилна врата, со димензии 110-120 см (Волковија, Кичиница) се појавува поретко.

Рамката на внатрешната врата секогаш е направена од дрво.

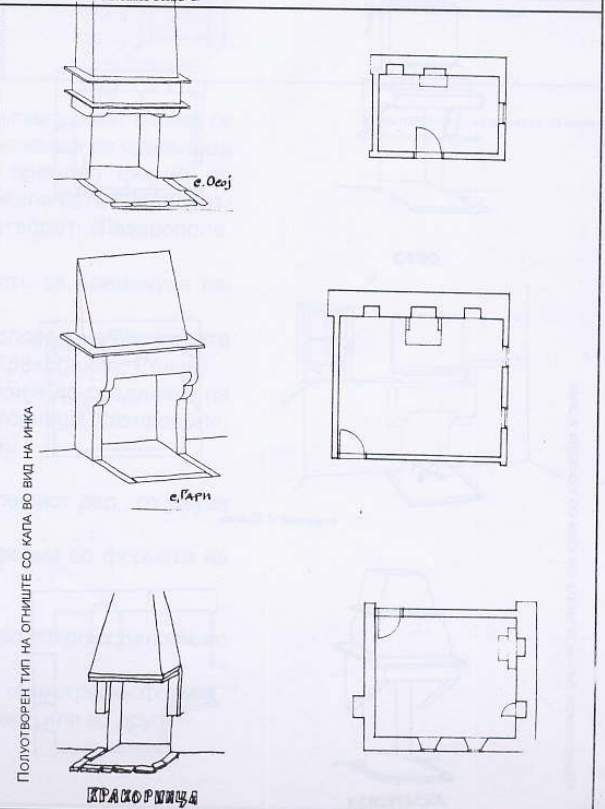
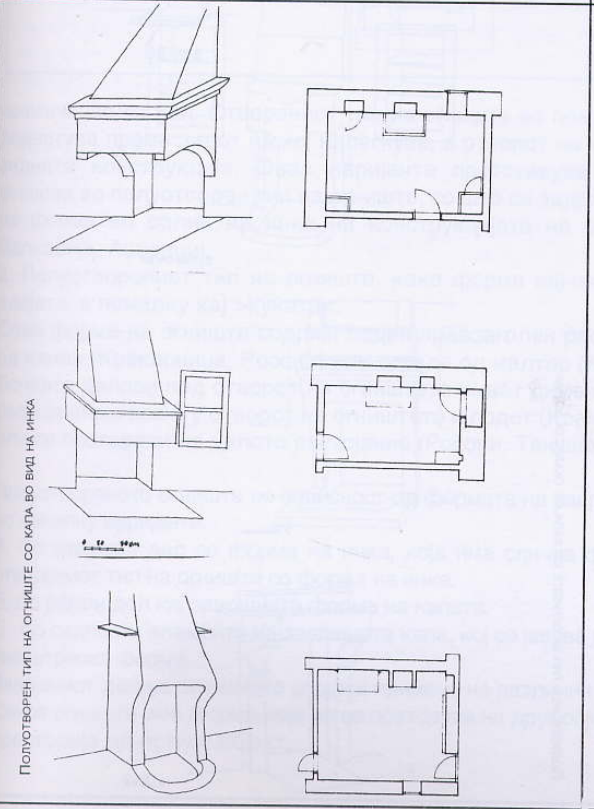
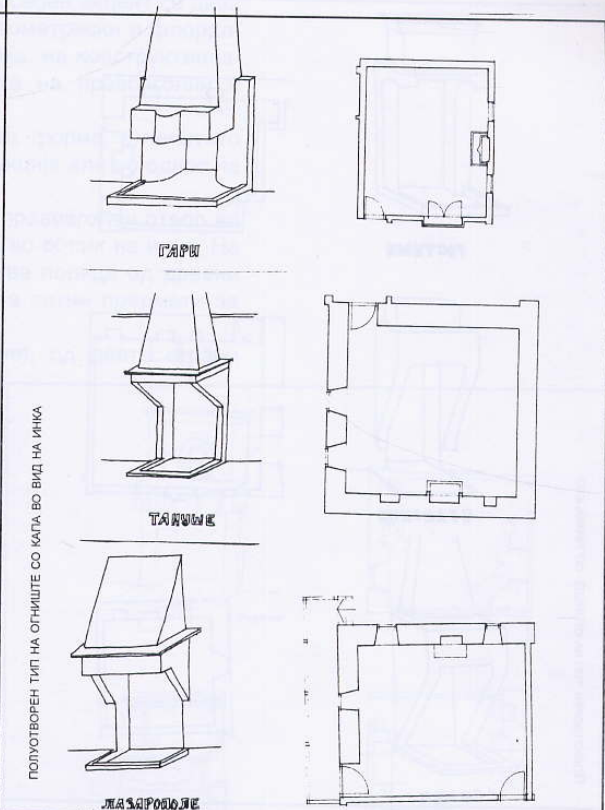
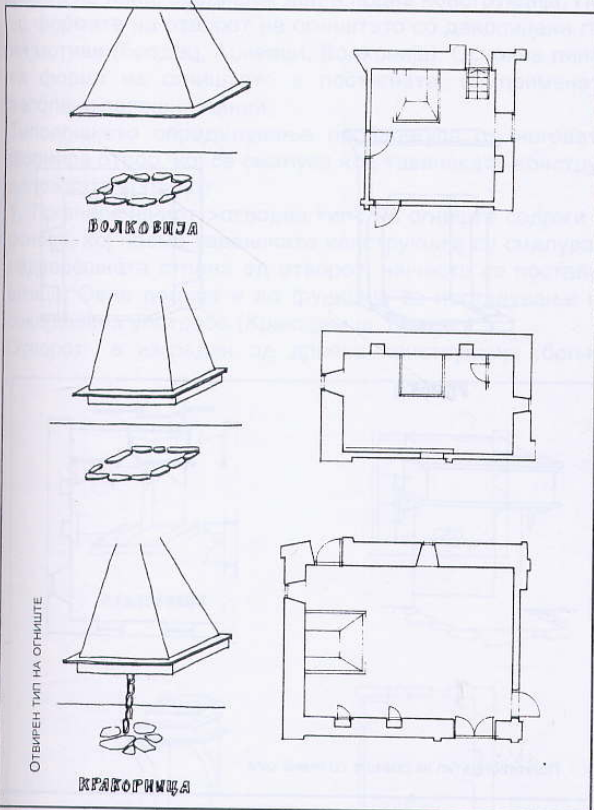
Огнйште

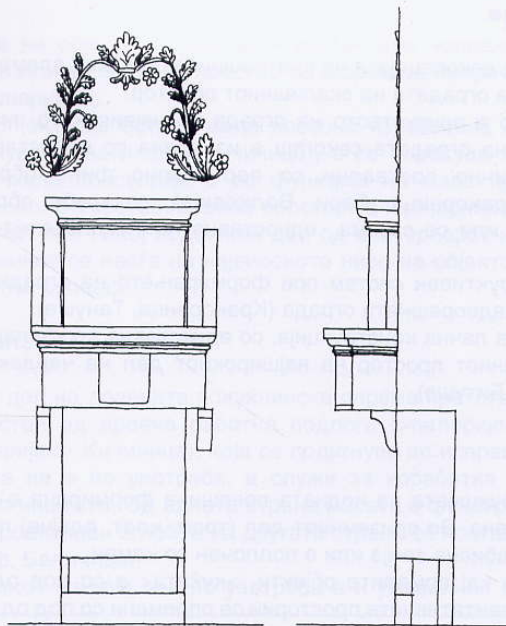
Примарна функција на огнштето е загревање на просторот, за подготовка на храна, а воедно има и декоративна функција во просторијата. Како составен дел на ентериерот се појавува кај одајата и >куќата<, во приземјето или на катот. Отворениот тип на огнште е актуелен до крајот на 19-от век, додека полуотворените огништа се применувале во предходниот период само во одаите, а во почетокот на 20-от век кај сите простории.

Конструктивно огнштето се состои од завршна капа со отвор во

Огнйште - во однос на формата
1. ОТВОРЕН ТИП
2. ПОЛУОТВОРЕН ТИП

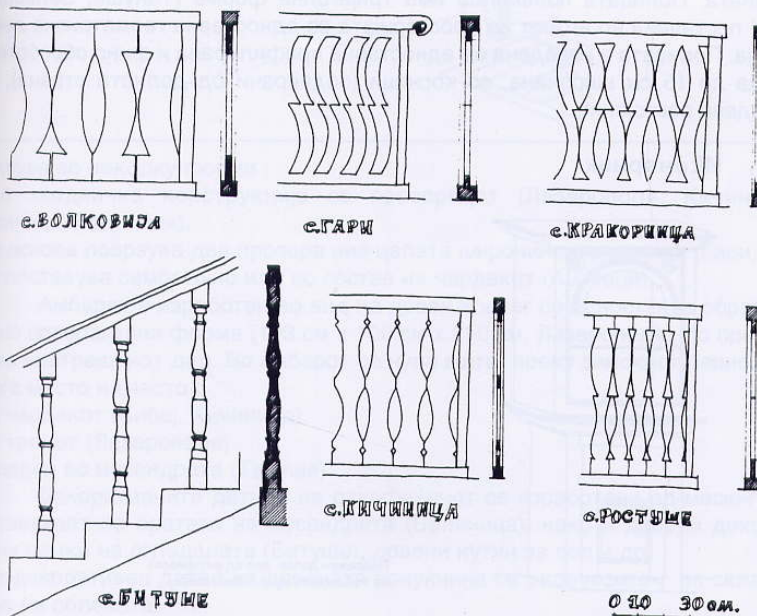

0 10 10 см

Основа, изглед и пресек на полуотворено огниште со капа со скалеста форма и декорација над завршната капа с.Волковија

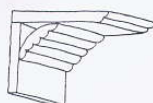
од камен, поради обезбедување од ширењето на пламенот при употребата на огништето. Конструкцијата на отворениот тип на огниште, се потпира на масивните тавански греди, на кои се закачуваат >вериги< (ланци) за метални садови, кои се употребуваат при готвењето.

Во составот на огништето од страна се поставуваат долапи - >камарици< (долапи без врати), или прозорци, со кои во одредени објекти за живеење, со поставување на декоративната гранична лајсна, се добива комплетна зидна композиција (Кракорница).

Неколку примери на декоративна обработка на внатрешната ограда на скалите со геометричка декорација

Ограда

с.БЕЛОЈ

с.ТАНУШЕ

с.ГАРИ

с.ВОЛКОВИЈА

с.КРАКОРНИЦА

Неколку примери на решение на ѕидна полица како дел од ентериерот на Реканската куќа

Дел од декорацијата на внатрешните помошни елементи претставува и обработка на оградата на скалишниот простор.

Задолжително е присуството на ограда на највисокото ниво на чардакот. Обработката на оградата секогаш е изведена со едноставни геометриски форми, ритмично поставени со вертикално fino обработени штици (Кичиница, Кракорница, Гари, Волковија), со грубо обработени штици (Кракорница), или со сосема едноставно поставување на прави гредички (Гари).

Истиот конструктивен систем при формирањето на оградната површина е применет на надворешната ограда (Кракорница, Тануше).

Декоративната лачна конструкција, со едноставна профилација, која го одделува скалишниот простор на најширокиот дел на чардакот, се нарекува >куве< (Гари, Битуше).

Пог

Конструкцијата на подната површина формирана е во зависност од нејзината намена. Во приземниот дел (трем, клет, одајче) подот секогаш се формира од набиена земја или е поплочен со камен.

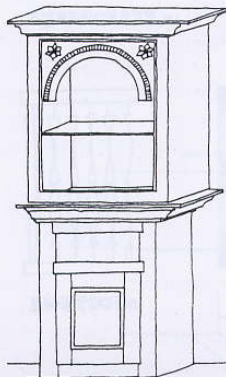
Во приземјето кај помалите објекти, >куќата< е со под од набиена земја, додека репрезентативните простории се опремени со под од штици. На највисокото ниво на објектот, кај одајата и чардакот, се применува подна подлога од штици (Кракорница, Галичник).

Полица

Ѕидната полица е секогаш присутна кај одајата, >куќата<, чардакот и другите простории каде постои потреба за поставување на полица.

Поставена е на еден, два, три или четири зида на просторијата (распоредот е применет во зависност од распоредот на огништето, вратата, прозорците, мусандрата) на слободниот ѕиден простор помеѓу ентериерните елементи (со 15 см ширина, а со 180-200см висина). Полицата се поставува во висина на горната линија на прозорецот, над мусандрата, над огништето или од страната. Полицата понекогаш има триаголна форма (Тануше, Велебрдо, Дуф) поставена во аголот на просторијата со едноставна геометриска декорација. Полицата е изведена од едноставна профилирана и fino обработена штица до 15 см широчина, со косници (подпирачи од долната страна), на одредено растојание.

Иконарник

Подвижен долап, дел од ентериерот на Реканската куќа, с.Волковија

0 20 40 см.

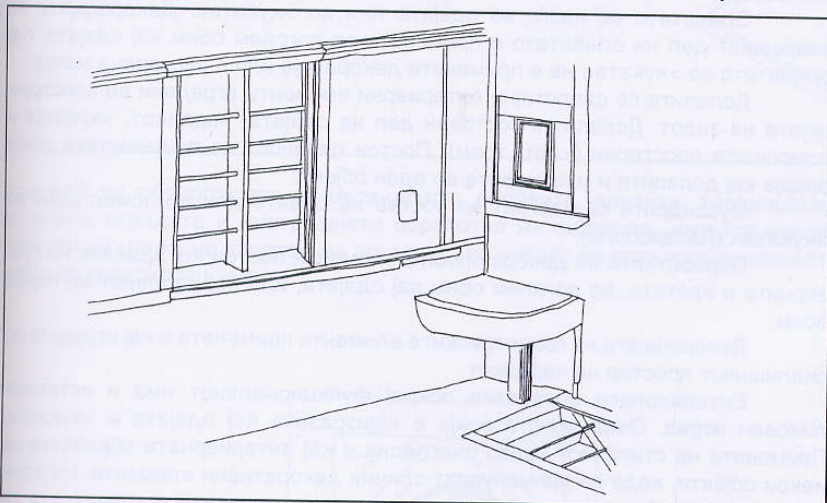
Во состав на објектот (одајата, >куќата< или чардакот, Бибај), се поставува полица или во посебен простор во форма на прирачен орман, кој се нарекува >иконарник<.

Кај поголемите објекти се остава мала посебно изработена просторија за поставување и чување на икона (Кичиница), а се нарекува >иконарник<., (параклис). Оваа мала просторија е во функција на мала црквичка и се користи секојдневно. Во состав на оваа просторија иконарникот се наоѓа на едниот ѕид и долап или некој подвижен дел од ентериерот на кој се чува иконата. Иконарникот се наоѓа на највисокото ниво на објектот во задниот дел на основата (Кичиница).

Покуќински Предмети

Составен дел на дрвената покуќинска опрема претставува ѕидната маса. Таа се состои од дрвена работна подлога (>палерија<, >софра< - Волковија; >месарија< - Кичиница), која се подигнува во исправена положба према ѕидот кога не е во употреба, а служи за изработка на лебот, во >куќата< покрај огништето. Од едната страна масата е фиксирана на ѕидот, со подвижен импровизиран зглоб, а на другата страна се поставени две нозе (Кракорница, Дуф, Беличица).

На почетокот на овој век во употреба е и умивалник во куќата. Се

Вграден умивалник како дел од површината на чардакот, с.Ациевци

појавува во неколку форми :

- со заедничка конструкција со прозорецот (Лазарополе, Кичиница, Беличица, Галичник).
- во основа поврзува два прозора низ целата широчина и должина (Гари)
- се поставува самостојно или во состав на чардакот (Ациевци).

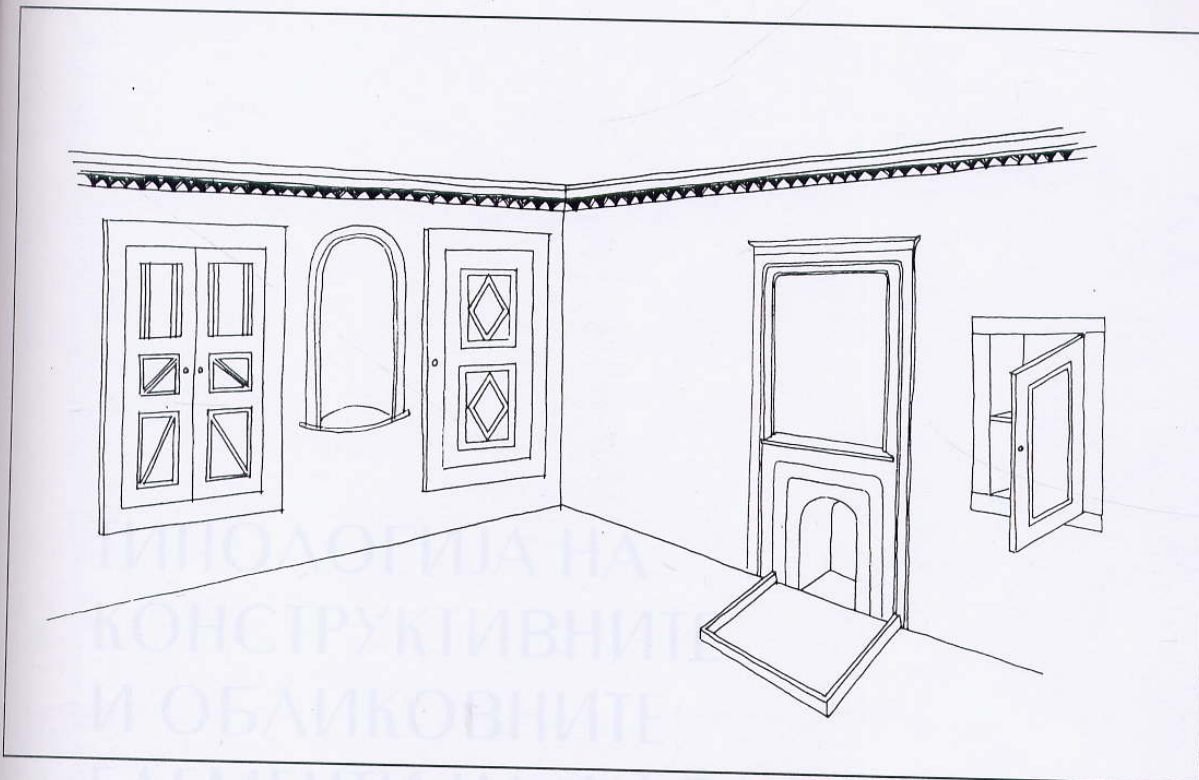
Амбарот е изработен во вид на дрвен ковчег со едноставна обработка, со правоаголна форма (103 см x 100 см x 210 см, Лазарополе), со преграда во внатрешниот дел. Во амбарот се чува жито преку зимскиот период. Наоѓа место најчесто :

- на чардакот (Бибај, Кичиница)
- во тремот (Лазарополе).
- вграден во мусандрата (Тануше)

Декоративните детали на ракофаќачот се изработени од месинг, се поставуваат на вратата на мусандрата (Беличица), како и дрвени декоративни рамки на огледалата (Битуше), дрвени кутии за сол и др.

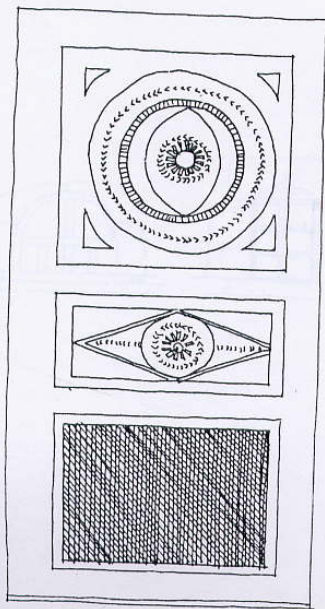
Друг декоративен детал на дрвената покуќнина се >ковчезите< за складирање на облеката.

Дрвената >софра< се поставува на средината на просторијата, околу која се

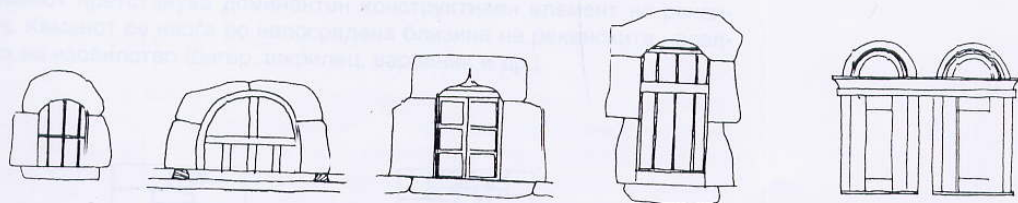
однесува на обработката на мусандрите, долапите, вратите, таваницата, полиците, оградата и внатрешната обработка на ѕидовите, што кај некои примери ни малку не заостанува во однос на нивото на естетско-ликовниот израз на градската куќа.

Ентериер со полуотворено огниште со долап и мусандра, с. Аиевци

Изглед на внатрешна врата со флорална и геометриска декорација, с. Видуше

ТИПОЛОГИЈА НА КОНСТРУКТИВНИТЕ И ОБЛИКОВНИТЕ ЕЛЕМЕНТИ НА ФАСАДИТЕ

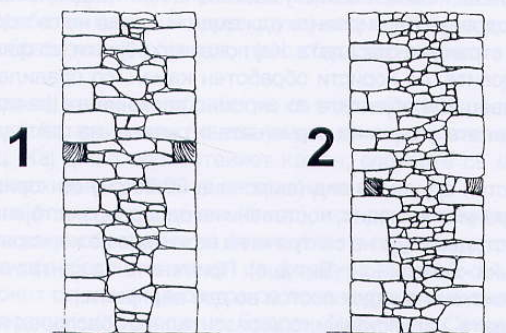

Основни градежни материјали од кои е изградена реканската куќа се : каменот, дрвото и земјата. Конструкцијата и концепцијата на куќата диктираат доминантност на одреден градежен материјал. Дрвото и каменот имаат конструктивна и декоративно-естетска намена. Примената на обработениот градежен материјал овозможува формирање на различни елементи на фасадата (сидови, прозорци, врати, еркери, форма на покривот, ограда и др.)

3.1. Sugobu (Шехника на градење)

Обработката на сидните површини преставува основа на архитектонската обработка на фасадата на објектот. Обработката на сидните површини кај објектите од Реканското подрачје, постои во неколку карактеристични форми, во зависност од структурата, видот и обработката на каменот, дрвото и земјата.

Каменот претставува доминантен конструктивен елемент на реканската куќа. Каменот се наоѓа во непосредна близина на реканските населби и го има во изобилство (бигор, шкрилец, варовник и др.).

Сид - во однос на конструктивниот систем

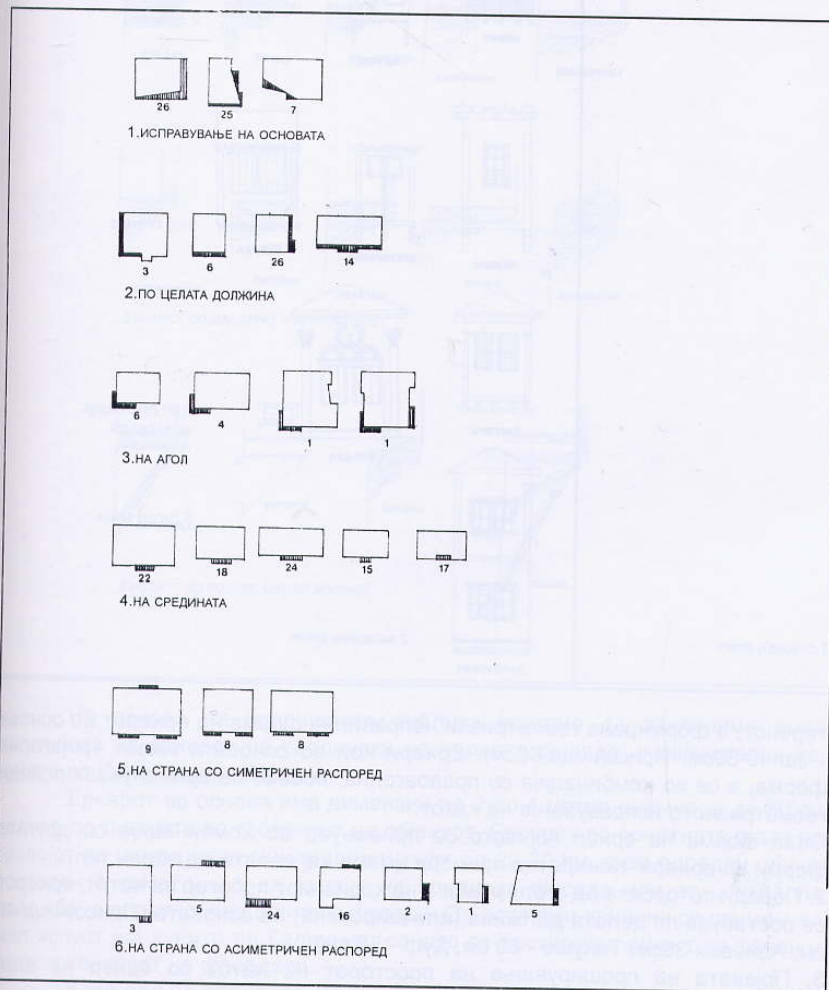
- 1.КАМЕН СИД СО ВИДЛИВИ САНТРАЧИ НА ФАСАДАТА
- 2.КАМЕН СИД СО СКРИЕНИ САНТРАЧИ НА ФАСАДАТА

3.2. Еркер

Еден од декоративните и конструктивни елементи на фасадата претставува еркерот, и по правило се наоѓа на највисокото ниво на објектот. Еркерот во повеќето случаи се појавува централно поставен на предната фасада како дел од чардакот (Бибај, Видуше, Беличица) или дел од одајата (Кичиница, Кракорница, Ростуше), а во помал обем, се појавува на споредните фасади како дел од одајата или помошните простории.

Постојат повеќе фактори кои влијаат при создавањето на еркерите. Потребата за зголемување на просторот на горните нивоа се јавува како основен фактор, независно од просторијата каде е формиран еркерот.

Еркерот претставува најизразен и на највисокото ниво, стилизиран елемент

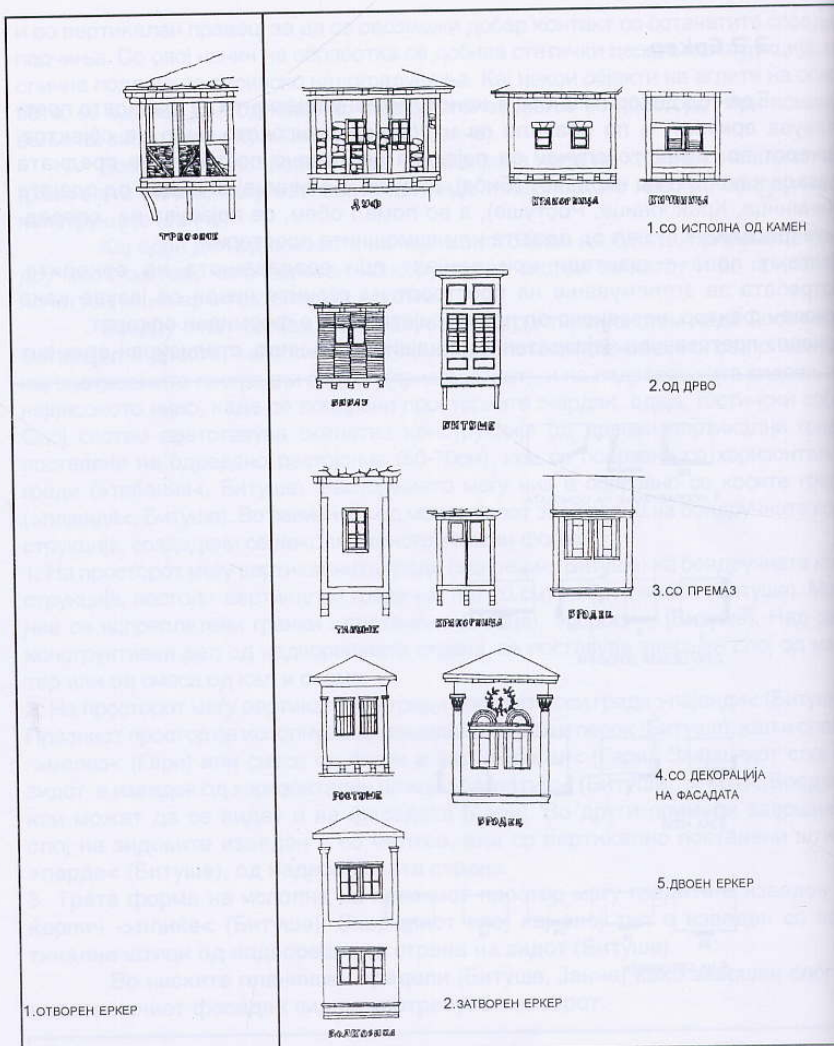

Типологија на еркерот во однос на положбата во основата

на фасадата. Испустот како архитектонски елемент, кој скоро секогаш е присутен во естетско-обликовната концепција на фасадата на селската куќа во Македонија, можеме да го следиме од аспект на варијабилност на формата во однос на габаритот на објектот, и во однос на неговата функција.

Типологијата од аспект на функцијата, можеме да ја разгледуваме на основа на анализата во однос на положбата на еркерот, во однос на основата:

1. Со појавата на чардакот на катот се врши исправување на основата од приземјето (каде од причини на прилагодување на конфигурацијата на

Еркер во однос на формата и декорацијата

теренот, е формирана геометриски неправилна форма на еркерот во основа - Јанче-50см, Присојница-60см). Еркери кои во основата имаат триаголна форма, а се во комбинација со правоаголна, повеќе се применуваат поради геометриското исправување на катот.

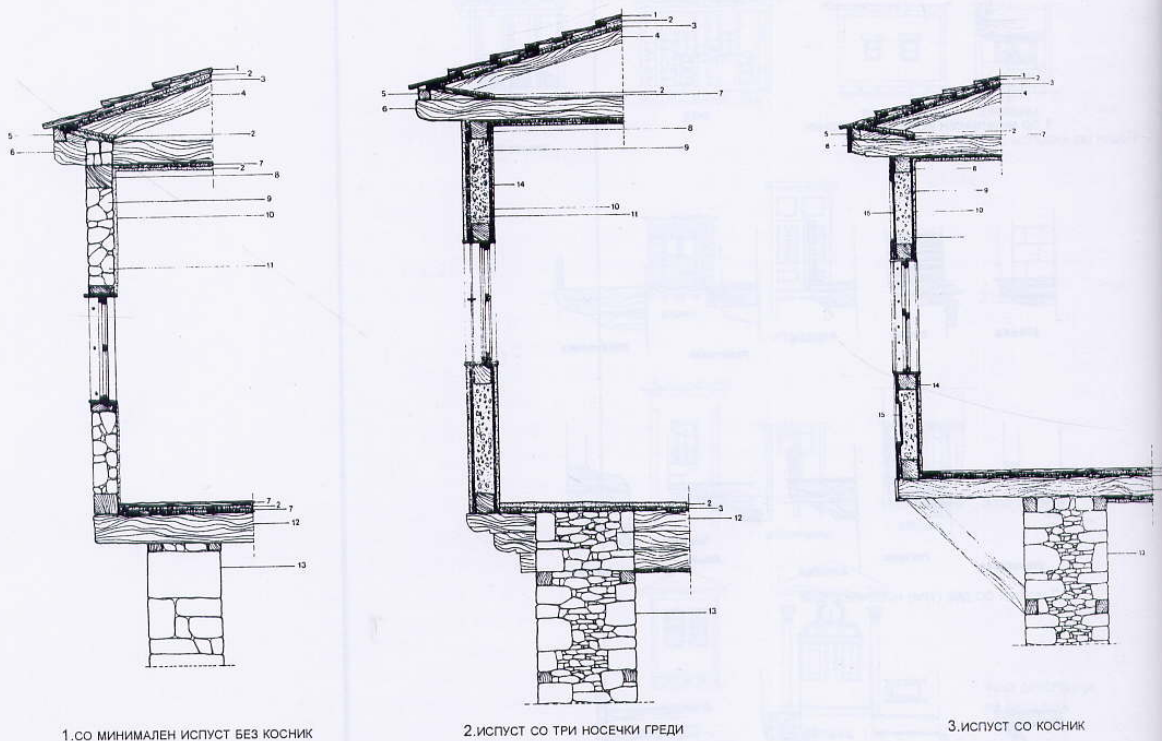
Оваа форма на еркер најчесто се применува во комбинација со другите форми на еркери. Конкретни примери имаме кај селата од збиен тип.

2. Поради потребата од зголемување на корисниот простор на катот, еркерот се поставува по целата должина (или широчина) на основата (Присојница-4 см, Аџиевци-35см, Тануше - 80 см, Дуф - 52 см).

3. Појавата на проширување на просторот на катот со еркер на аголот (Тресонче - 50 см, Галичник - 65 см, 55 см).

4. Положба на еркерот на средината на основата. Во повеќето случаи се поставува од предната страна (Бродец - 60см, Битуше- 83 см, Аџиевци - 35 см, Ростуше-45 см). Оваа форма на еркер се јавува најчесто, кај симетричната положба на просторијата во основа.

5. Положбата на еркерот во однос на основата на куќата се јавува со симетричен распоред на два издвоени еркери (Кракорница - 25 см, Волковици - 35 см, Тресонче - 30 см) или со асиметричен распоред со еден испуст, на предната страна на фасадата (Ростуше - 40 см, Битуше - 35 см, Лазарополе - 30 см).

1. со МИНИМАЛЕН ИСПУСТ БЕЗ КОСНИК

2. ИСПУСТ СО ТРИ НОСЕЧКИ ГРЕДИ

3. ИСПУСТ СО КОСНИК

Еркер во однос на применетиот конструктивен систем

- 1. камени плочи
- 2. кал
- 3. штици
- 4. чатма
- 5. сантрач
- 6. испуствна греда
- 7. штица
- 8. греда
- 9. бондручен ѕид
- 10. малтер (кал)
- 11. исполна (кал и камен)
- 12. греда
- 13. камен ѕид
- 14. багдатија
- 15. дрвена облога

за прозорци. Во најголемиот број примери, дрвените капаци на прозорците по потреба се отвараат и затвараат, во хоризонтален правец (Галичник), во вертикален (Гари) или бочно (Галичник). Со овој начин на затварање на прозорците на еркерите, се добива по потреба отворен или затворен чардак.

2. Еркерот типолошки класифициран како затворен, содржи на фасадата еден, два, три или четири прозорци, со симетричен распоред и во една линија. Прозорците кај еркерите со еден отвор, се поставени централно и ги има со различна големина (Волковија), но со појавата на два прозорци, како форма која најчесто се применува, тие се во една рамка, одвоени помеѓу себе, но секогаш со сочувана симетрија, ритам и пропорции во однос на целокупната архитектонска композиција.

Кај затворената форма на еркерот во зависност од применетиот конструктивен материјал на фасадата и различниот степен на декорација постојат неколку форми:

- Со примена на дрвена облога на фасадата, во форма на вертикално поставени штици ->перде< (Галичник), хоризонтално поставени дасчиња (Бибај) или со профилирани штици со геометриски распоред (Битуше).
- Со применета на фасадна облога од малтер (Битуше, Тресонче), мешавина од кал и слама (Дуф, Бибај, Ростуше, Аџиевци, Беличица, Битуше, Тресонче, Гари).
- Со камена исполна на бондручниот систем, видлив на фасадата (Бродец, Кракорница, Дуф).
- Примена на декорација на фасадата (Бродец).

Просторната и декоративната концепција на еркерот, кај овој тип се движи од едноставна форма до декоративна обработка на прозорската рамка (Бродец).

Во долната линија постои обработка на бочно поставените стилизирани капители на столбовите (Ростуше, Бродец), а кај некои постои обработка на

Куќата >кула<, како специфична форма на објект, создадена особено на територијата на западниот Балкан, во Грција (76), во Мат и Мартинеш во централна Албанија (77), во Метохија (78), во Црна Гора, Босна (79), како и во Македонија (Галичник, Кракорница, Гари, Бродец), со заеднички конструктивни и обликовни карактеристики, со повторување скоро на идентични форми и карактеристични архитектонски детали.

Колоритната застапеност произлегува и е во зависност од употребата на градежниот материјал (кај еркерот), и се движи од темен колорит, кај употребата на дрвото (како конструктивен систем видлив на фасадата), до комбинација со каменот, со што се добива топла окер-беж боја (структурата на шуплив камен, бигор), сиво зелена (шкрилец) или сиво -плава (варовник) боја.

Еркерот претставува во повеќето случаи нејрепрезентативен дел од архитектонската композиција на објектот, пренесувајќи ја внатрешната динамика, како спој на внатрешниот со надворешниот простор.

3.3. Лакобу

Употребата на лакот претставува геометриска форма која се применува кај надворешната обработка на реканската куќа.

Лачната форма се јавува кај неколку конструктивни елементи:

1. Најизразен пример на лачна форма кај надворешната обработка на реканската куќа е сводот, кој се поставува над влезната врата на првиот кат. Сводната конструкција се формира од обработени парчиња од камен, кои ја носат тежината на конструктивните елементи на вториот кат. Овој елемент е карактеристичен и се применува кај објектите кои се изградени од тајфата на неимарот Максим Крстиќ. Лачната конструкција секогаш има централна положба и го потенцира симетричниот распоред на внатрешниот простор.
2. Лачната форма применета е кај обработката на рамката на влезната врата (главна или споредна). Рамката на вратата има од горната страна на влезот лачен завршеток. Конструкцијата на рамката е составена од камени парчиња (две, три или пет), кои статички ја носат тежината на ѕидот над вратата.
3. Кај прозорците со камени рамки, од горната страна е применета лачна форма. Примената на оваа форма на прозорец, се јавува во приземјето или на катот, а само понекогаш на вториот кат.
4. Лачната форма се применува и кај отворот на >баќата<, која се наоѓа на завршниот дел на покривната конструкција. Изведена е од дрвена конструкција.

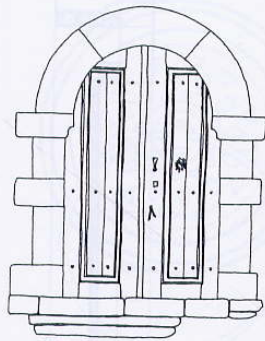
3.4. Покривна форма и покривач

Покривната конструкција претставува завршен дел на конструктивниот систем на селската куќа, и има функција на заштита на објектот од климатските промени. Кај објектите со две различни висини на габаритот, постојат две независни конструктивни целини на покривната конструкција (Бродец).

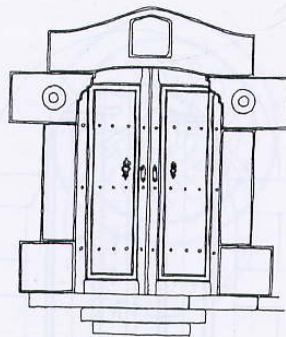
Формата на покривот во основа се јавува во неколку варијанти. Најчесто се користи четвороводен, а поретко троводен покрив, додека двоводниот многу ретко (како современа форма).

Над линијата на ѕидната конструкција на највисокото ниво започнува покривната конструкција, каде во повеќето случаи се користи чамовото дрво или буката (Бродец). При поставувањето на покривната конструкција се користи посебна неимарска терминологија, која е прилагодена на локалниот говор и степенот на познавањето на градителскиот занает. Над завршните бочни ѕидови на највисокото ниво на објектот, по целата должина на надворешните ѕидови, како подлога за покривната конструкција, се поставуваат масивни греди >табани< (Велебрдо, Осој) или дрвени греди со помали димензии (Осој). Поврзувањето на >табаните< (хоризонталните греди) се постигнува со

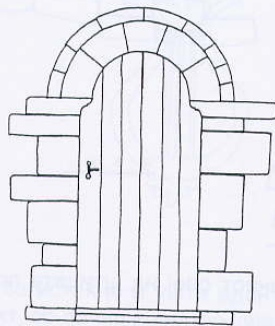
(76) Д. Павловиќ, Р. Ангелова, Н. К. Муцулуос, Ж. Стојка, Х. Сезгин - *Народно градителство на Балкану* - Београд, 1987 г, стр. 39, 107,
 (77) - *Arti rorillor ne shqiperi*, стр. 9-11
 (78) - Б. Којиќ - *Селски архитектура и руризам*, Београд 1973г, стр. 69-74; -А. Дероко - *Фолклорна архитектура у Југославији 2*, Београд, 1964 г. стр. 38-41; Ј. Круниќ - *Шнићарски кула Плава као типични сџана*, Зборник радова Архитектонског факултета у Београду (1953-1956) г. .
 (79) Ј. Цвијиќ - *Балканско полуострво*, Београд 1922 г. стр. 295-299.

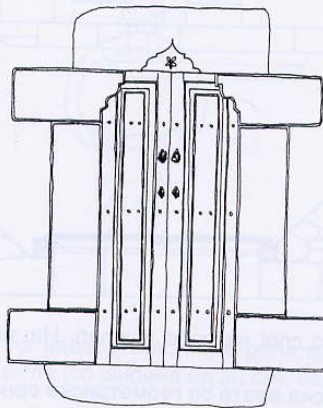
0 20 60 см.

0 20 60 см.

0 20 60 см.

0 20 60 см.

Неколку типови на порти со камена конструкција од Реканското подрачје

или пет обработени камени блокови (Бродец).

Завршниот дел на вратата, во подоцнежниот развој добива правоаголен прозорец, со декоративна и функционална улога за осветлување на внатрешната просторија (чардак, >гезентија<, >куќа< - Галичник).

Типолошката анализа на надворешните врати во однос на функцијата и начинот на затварање :

1. Главната влезна врата на реканската куќа постои во две форми :

- со еднокрилна врата, каде парчето греда со голема дебелина и висина, во распон од 105 см (Галичник), или со лачен завршеток на распонот од 98 см (Битуше).

- со двокрилна врата, и распон на влезот од 105 см, со прави греди (Галичник), до 120 см со лачен завршеток на вратата (Галичник, Бродец, Тресонче).

2. Споредниот влез на реканската куќа се појавува во две форми:

- со еднокрилна врата со поголеми димензии - од 75-90 см (Кичиница, Галичник).

- со двокрилна врата (само понекогаш во функција на помошен излез).

На основа на извршената анализа можеме да заклучиме дека во повеќето случаи, главниот влез се јавува во форма на двокрилна врата, а споредниот влез во форма на еднокрилна врата.

Подвижните крила на вратата се изработени од штици, кои имаат различна форма и декорација:

- Столарска врата со исполна без геометриска орнаментика.

Вратата е составена од дрвена рамка, која е прицврстена со повеќе хоризонтални и вертикални обработени штици. Меѓупросторот е исполнет со

- дрвени капаџи (Галичник).
 - метална решетка (Волковија) или дрвена (Беличица).
- Кај ѕидот на бондручната конструкција разликуваме типови:
- со дрвени капаџи (Бродец).
 - со метална решетка (Ростуше).

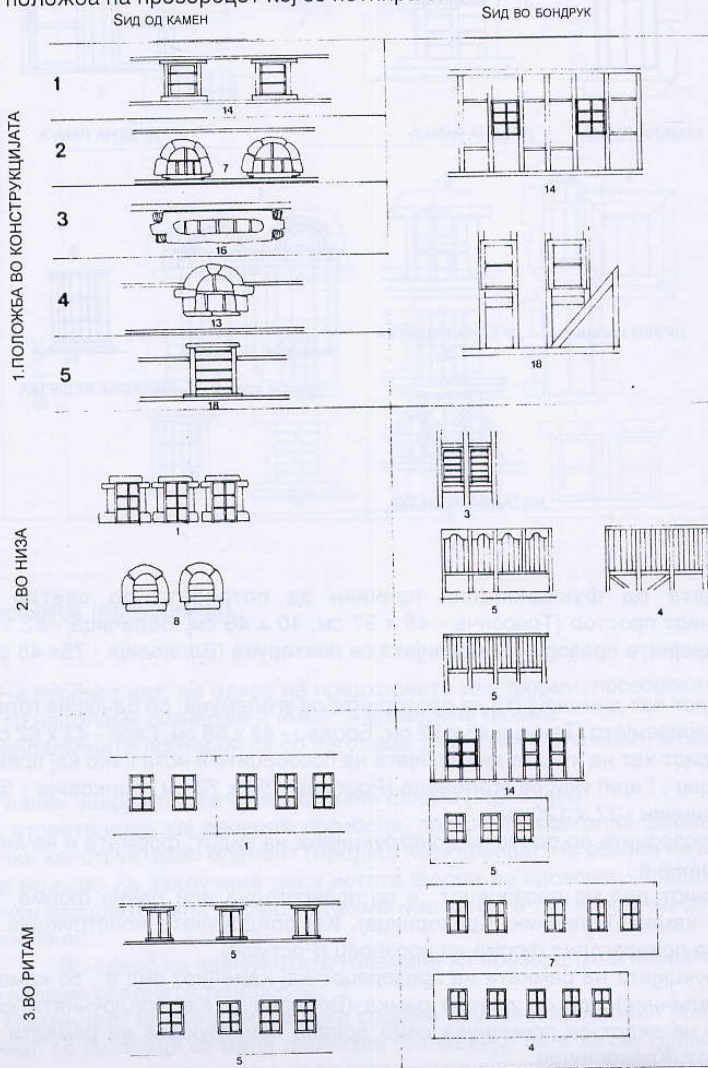
Распоредот на прозорските отвори на фасадното платно на објектот, е во нераздвоен меѓуоднос со конструкцијата на објектот.

Ритамот на прозорците секогаш е условен од конструктивната концепција на ѕидот, од хоризонтално поставените серклажни греди - сантрачи (>кушаци<), кои се во функција за конструктивно зајакнување на ѕидот. Така >кушациите< покрај својата конструктивна улога ја надополнуваат и естетската форма на објектот, со потенцирање на колористичкиот ритам на тамен и светол контраст, нагласувајќи ја хоризонталната поделба на фасадата.

Положбата на прозорецот во однос на конструкцијата на фасадата од камениот ѕид или бондручната конструкција е следна:

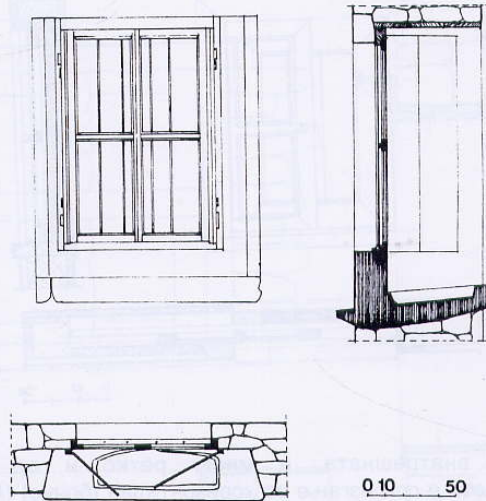
1. Најголем број на варијанти имаме кај положбата на прозорецот во однос на конструкцијата (кај камениот ѕид):

- со поставен прозорец меѓу два сантрача (кушаци), (Бродец).
- со положба на прозорецот кој се потпира само

Типологија на прозорец во однос на применетиот конструктивен систем

Изглед, основа и пресек на прозорец од кат со вграден умивалник, с.Галичник

капаці на внатрешната страна на прозорецот (Галичник).

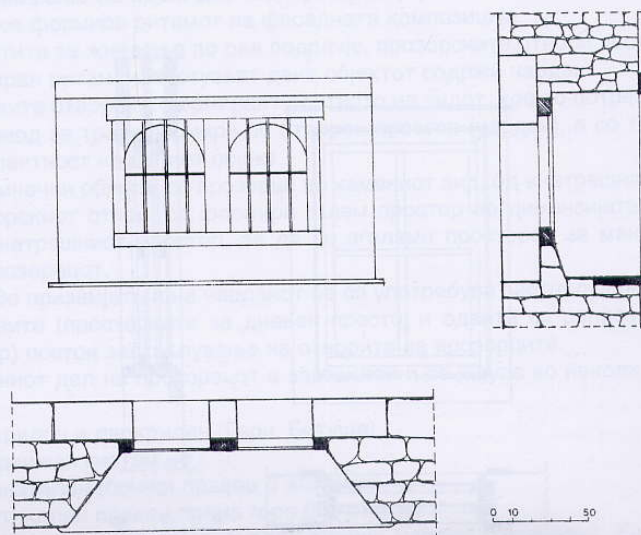
Карактеристична е примената на два функционални елемента во една целина, со поставување на вграден мијалник на подестната површина под прозорецот (Галичник, Росоки).

3.7. Ограда

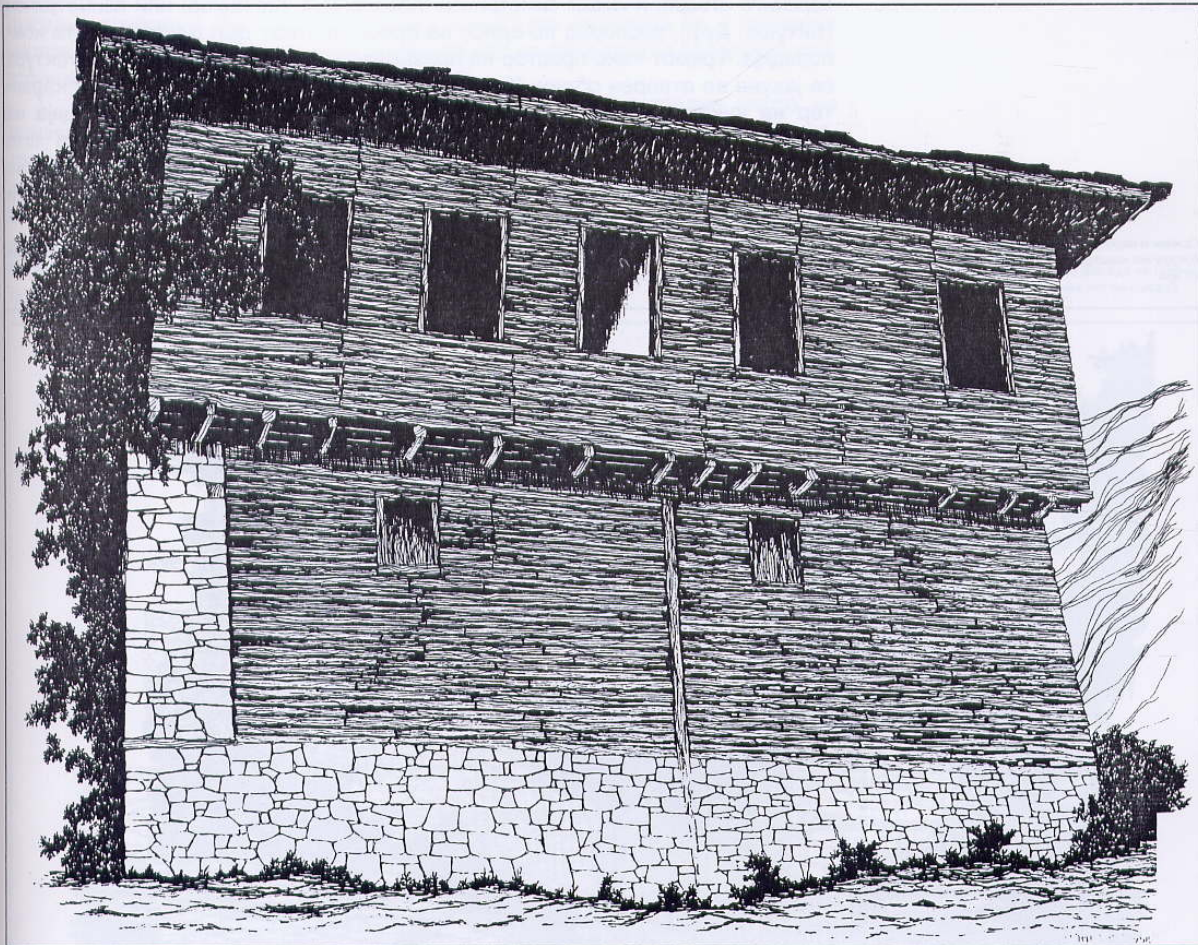
Обработката на оградата на надворешната фасада е застапена во помал обем кај објектите во Реканското подрачје. Оградата е присутна кај обработката на фасадните површини на следните содржини на куќата:

1. Кај оградата на балконот (Лазарополе, Кракорница, Битуше). Кај декоративната обработка на надворешната ограда на балконот, специфична е обработката на два типа:

- со распоред на штиците во вертикален правец (Кракорница).
- со декоративна метална ограда (Битуше).

Изглед, основа и пресек на двоен прозорец во ѕид од камен, с.Кракорница

Поради големата косина на теренот, се применува вкопување на едниот дел од приземјето во теренот. Со прилагодувањето на конструктивниот систем на теренските услови, се формира просторниот распоред на куќата.

Големината и формата, на прозорците, вратите, ѕидовите и еркерите, зависи од потребата и применетиот конструктивен систем, кој се формира во склад со природните услови.

Перспективен изглед на куќа со дрвена облога кај надворешната обработка на фасадата, с.Гари

4.2. Анализа на карактеристиките на надворешната архитектура во однос на просторната организација

Анализа на односот на внатрешниот простор со надворешниот изглед

Конструктивниот систем на масивни камени ѕидови во приземјето, ја диктирала намената на внатрешниот простор, односно помошните простории каде не биле неопходни прозорци со големи димензии. На нивото на теренот се поставува и влезна врата. Тоа значи дека фасадните елементи (вратата, прозорците), во приземјето секогаш ја навестуваат содржината на просторијата. Прозорците се во функција на вентилација и минимално осветлување на просторијата. Помошните простории имаат минимални димензии на про-

Структурата на применетиот материјал на дрвото, каменот и земјата во најразличен обем (како врзно средство или во функција на обложување на ѕидовите), влијае на надворешната обработка на фасадата. Со применетата техника на градење и обработката на дрвото и каменот, се формирани ликовни својства на надворешната обработка на фасадата со високи квалитети (кај обработката на ѕидовите од надворешната страна, кај обработката на рамките на прозорците и вратите, лаковите, тимпанот, еркерите, покривната конструкција и оградата).

Надворешните естетски решенија создадени се и под влијание на архитектонските форми во европските земји. Видлив конструктивен систем на фасадата - бондручниот систем се употребува кај градбата на куќата (80) и јавните градби во архитектонското творештво на Западните земји во 16 век (81). Бондручниот систем се применува на Балканскиот полуостров во северна Грција (82), Бугарија (83), Србија (84), Турција (85) и други земји. Надворешното влијание сепак не надвлдадеало над локалните сваќања на градителските стандарди, прилагодени на потребата на населението, во што е и најголемата вредност на архитектонското творештво на Реканското подрачје.

4.4. Анализа на композицијата на куќата како целина

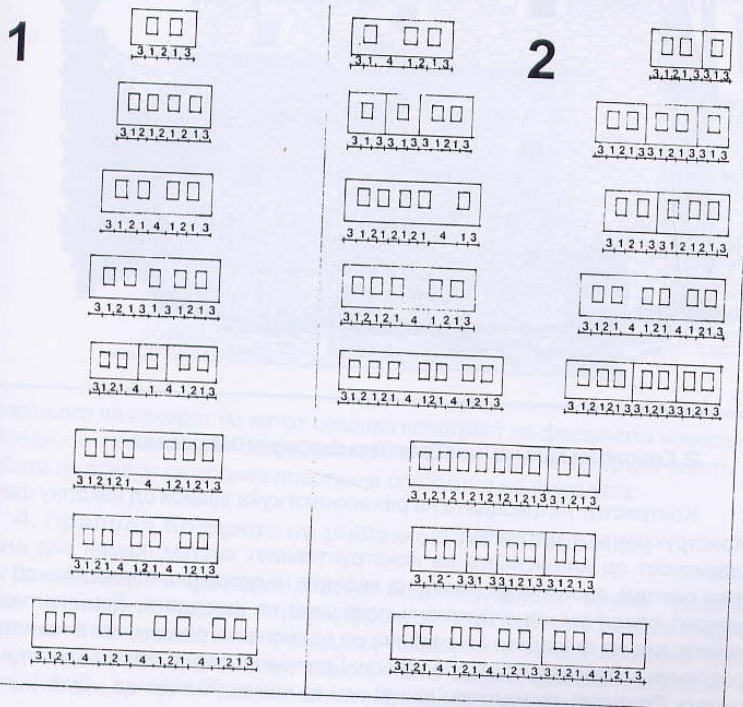
I. Распоред по кашоџу

Во категоријата на објекти од затворен тип, приземните објекти содржат едноставна композиција на фасадните елементи, примената на врати и прозорци со мали димензии.

Во однос на катноста и конфигурацијата на теренот, куќите се со две или три нивоа:

- Планинските населби со куќи лоцирани на кос терен во непристапните пре-дели (Галичник, Волковија, Гари), даваат исклучително динамични фасадни решенија (Галичник, Битуше).

(80)- D. Yarwood - *The architecture of Britain*, London, 1976, page. 75
 (81)- Исто, стр. 90, 95, 97.
 (82)- Д. Ст. Павловиќ, Р. Ангелова, Н. К. Муцопулос, Ж. Стојќа, Х. Сезгин - *Народно градителство на Балкану*, Београд, 1987, стр. 101.; К. N. Mucopolos. - *Makedonikh arhitektonikh*, Tessalonikh, 1971, стр. 174-178.
 (83) Д. Ст. Павловиќ, Р. Ангелова, Н. К. Муцопулос, Ж. Стојќа, Х. Сезгин. - *Народно градителство на Балкану*, Београд, 1987, стр. 73.
 (84) - Исто, стр. 22
 (85) - Исто, стр. 105, 106.

Анализа на композицијата на куќата како целина
 Ритам на прозорци на фасадата во однос на симетријата
 1. СИМЕТРИЧЕН РАСПОРЕД
 2. АСИМЕТРИЧЕН РАСПОРЕД

На основа на извршената анализа на ритмот на прозорците кај реканската куќа во едно ниво, констатираме дека постои одредено правило во однос на ритмот кое се повторува и применува во различни комбинации. Композицијата се добива со повторување на одреден ритам : широчината на прозорецот (1), растојанието меѓу два прозорци (2), растојанието на крајот на ѕидот (3) и зголеменото растојание помеѓу групата на прозорците (4). Основни комбинации кои се повторуваат се :

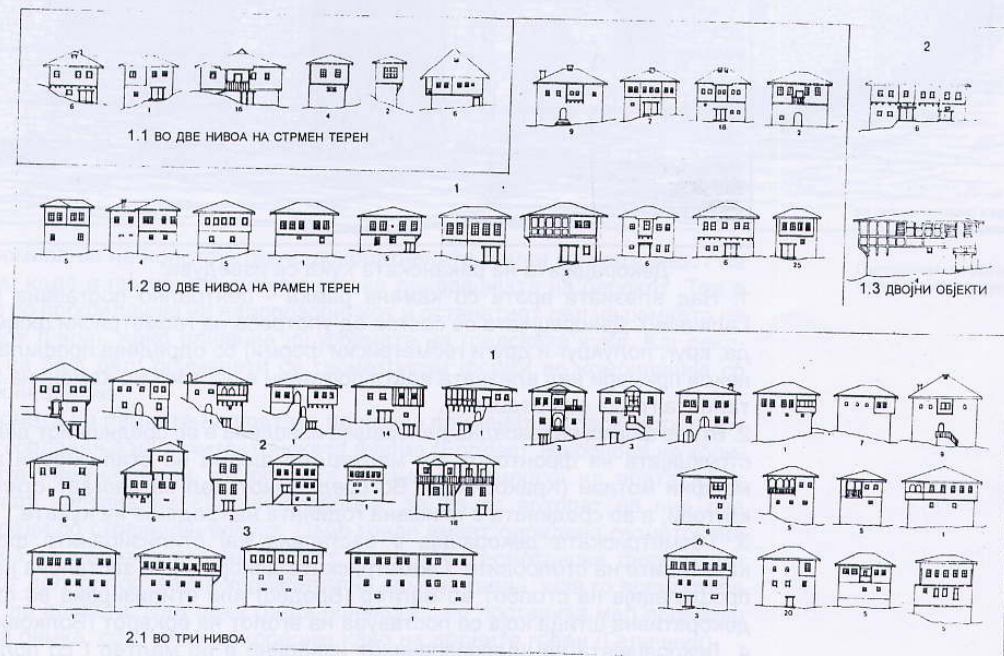
- 3 1 3
- 3 1 2 1 3
- 3 1 2 1 4
- 3 1 4 1 2
- 3 1 2 1 2
- 4 1 2 1 4
- 4 1 2 1 3

На едно ниво ритмот на прозорците мора да се вклопи со ритмот на фасадните елементи на целиот објект. Кај објектите од затворен тип, на неколку нивоа, ритмот на прозорците зависи од изборот на градежниот материјал на фасадната обвивка (дрво, камен или земја), и од конструкцијата на ѕидот.

Кај камениот ѕид од конструктивни причини не постои положба на прозорецот во низа, а кај ѕидот во бондручен систем се применува положбата во низа.

Масивната форма на ѕидовите овозможила постепено зголемување на бројот на прозорците со зголемување на катноста, што е во директна зависност од внатрешната организација на просторите.

Типологија на фасадната композиција на куќата
Асиметричен тип

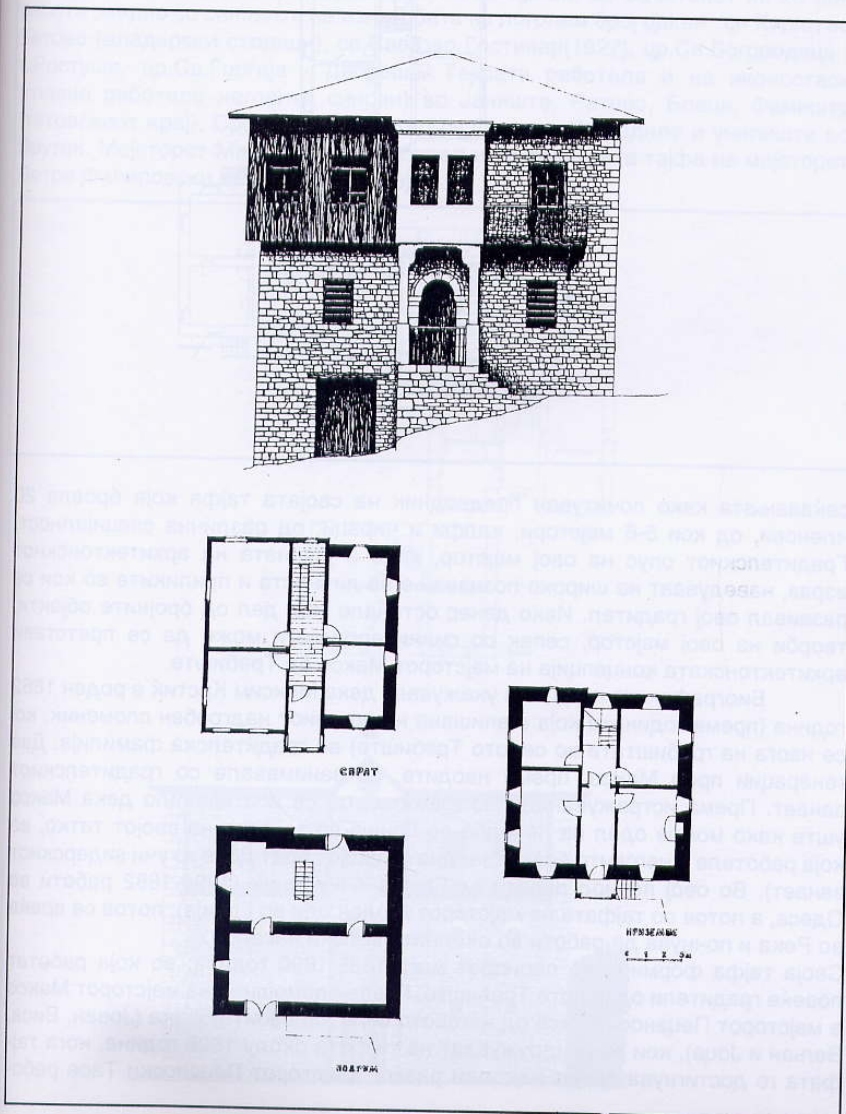
Мајстор Максим Крстиќ, еден од најзначајните неимари во Реканското подрачје

Дебарско-реканското училиште (89), овозможило создавање на велешката, крушевската и уште на многу училишта, како и во другите соседни земји.

Биографски податоци

Голем е бројот на неимари и неимарски тајфи од областа на Реканското подрачје, од кои многу останале незапишани, спротивно на непроценливиот придонес на секој од нив во создавањето на архитектонската традиционална форма. Од повеќегодишните стручно-теренски истражувања на оваа област, согледан е непроценливиот придонес, на далеку познатиот мајстор Максим Крстиќ - Макс од селото Требиште (Долна Река) со својата тајфа. Неговата градителска дејност остварила најголема активност на крајот на 19-от и почетокот на 20-от век. Тој останал во

(89). - К. Томовски - Дејноста на мајсторите градители од ДЕБАРСКАТА ШКОЛА во 19 век, гостивар, 1971г. стр. 267-273.

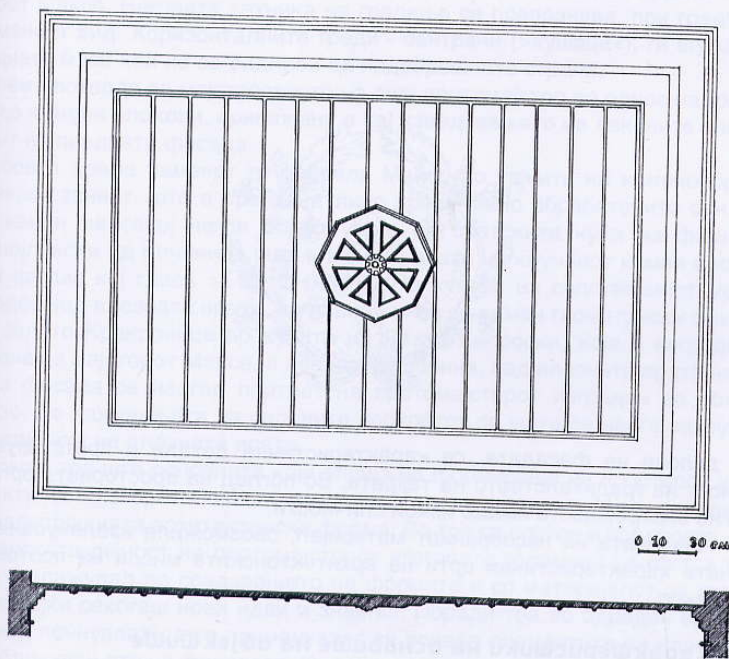

Тип на куќа кула, објект изграден од страна на тајфата на мајстор Максим Крстиќ, с.Битуше

Така кај објектот граден 1903 година, за семејството Милошевски во Битуше, се појавуваат новини во однос на вообичаениот систем на формирање на главната фасада, како и кај моделирањето на некои елементи на мебелот кои носат со себе силно влијание на класицизмот кај некои детали. Следен објект изграден во овој период е братската кука со едноставна форма, со иста архитектонска концепција. Сепак треба да се потенцира дека постоењето на овие објекти (братски објекти), формира една целина со урбани карактеристики во просторната организација на дворното место во форма на пјачета и чешма (Битуше).

Во Волковија Мајсторот Максo изградил објект кој за разлика од предходните отстапува од традиционалната форма на фасадата. Кај овој објект постои и четврто ниво.

Околу 1914 година тајфата ја гради куќата на сопственикот Урош

Изглед и пресек на таван во резба со розета на средината, с. Волковија

Изработена од страна на тајфата на Максим Крстик

Матевски во Бродец. Куќата претставува еден од најраскошните и најрепрезентативните објекти на градителскиот опус на Мајстор Максo, каде што вешто се вкомпонирани новите идеи во традиционалната шема на архитектонската композиција.

Се претпоставува дека во истиот период од страна на истиот протомајстор е изградена и камбанаријата на црквата св. Никола во Бродец, која ја финансирал Урош Матевски. Кај двата споменати објекта се содржани исти столски елементи.

Во контекст на набројување на сите обејекти, треба да се напомене претпоставката, каде по некои препознатливи елементи е можно да е изграден од страна на ист мајстор - Максим Крстик. Тоа е објектот за живеење во Беличица, сопственик семејството Матевски. Промените кои настанале на

Куката од Реканското подрачје има специфична архитектонска форма, што е резултат на климатските услови, неимарската вештина, друштвено економските прилики и градителската традиција на овие простори. На основа на ова, куќата на Реканското подрачје има карактеристична форма во однос на останатите куќи во селските населби, на територијата на Македонија. Најизразена особеност на куќата од Реканското подрачје претставува затворената концепција на нејзната форма. Во периодот во кој е создадена куќата, на основа на потребите на населението, се оформил карактеристичен тип на објект. Складноста и архитектонско градителската хармонија на сите присутни елементи, оформиле безброј различни изрази на еден востановен (со затворена концепција) објект, кој подоцна ќе го продолжи своето влијание на поширокото Балканско подрачје.

Вклопеноста на применетите геометриски форми, контрастните површини на отворите и масивните ѕидови, како и површините обложени со штици, создаваат многу природен амбиент на населбата, вклопен во природната околина.

Реканските куќи имаат заеднички карактеристики со куќите на северна Грција. Миграциските движења на населението и неимарите се одвивале кон Крушево (а голем број на семејства во Реканското подрачје потекнуваат од Албанија) (91).

Овие податоци говорат за постоењето на посебни стилски карактеристики на градителството во овие региони (92). Се применуваат архитектонски детали од градски куќи (балкон, прозорци со три крила), а се губи и доминантноста на еркерите. Сличноста се однесува на повторувањето на архитектонската форма во однос на содржината и надворешниот изглед. Куќата е изградена од основен материјал - камен и дрво, а пирамидалните покриви со кубична форма - со плочи од камен (93).

Слична особеност во обликувањето на куќата на Реканското подрачје и Крушево, постои кај применетата симетрија, употребата на тимпанот и примената на камени плочи кај кровниот покривач. Особеноста на реканската куќа е резултат на градителската традиција во употребата на материјалите и влијанието на регионалните локалните стилски особености (94).

I. Распространетост во селската средина

Поврзаноста на архитектонската форма на куќата во регионите на селските населби на територијата на Македонија, можеме да ја бараме на основа на:

1. Локација за место на населбите се одредува во непристапните планински предели, со јужна ориентација, богат терен со шуми и водени текови. Објектите се лоцирани во природен распоред во однос на конфигурацијата на теренот, со што се внимава на правилната ориентација, положбата на главните простории (куќа, одаја) и предната фасада према сончената страна.
2. Покрај одбраната локација на објектот, градителската концепција е одредена на основа на постоечките природни материјали во околината: камен, дрво и земја. Сепак доминантен материјал е каменот, кој овозможувал сигурност и заштита од напад и од острата планинска клима.

(91). - С. Брезоски - *Рекански куќи*, Скопје, 1993 г, стр. 25.

(92). - Исто, стр. 30.

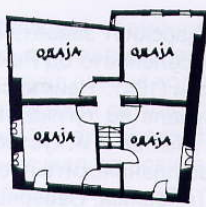
(93). - Исто, стр. 53.

(94). - Исто, стр. 144.

то е и во Битола (103) и во селската куќа на Реканското подрачје (Кракорница, Кичиница), што претставува уште една потврда на влијанието на архитектонскиот израз на куќата од овие подрачја. Еркерите на реканската куќа, иако минимални по димензија и со применета бондручна конструкција на фасадното обликување на куќата. Кај битолската куќа овој испуст е изведен во лесна бондручна конструкција и богата декоративна фасадна обработка, но сличност на архитектонскиот израз наоѓаме во симетричниот распоред на еркерите, бочно поставени во однос на централната оска на симетрија на целиот објект. Врз основа на компаративната анализа доаѓаме до констатација за примената на слични архитектонски изразни концепции во градската и селската средина, како резултат на взаемните влијанија, кои понекогаш не се во контекст на заедничките климатско-економски прилики и периодот во кој се градени, туку се резултат на слични сваќања на неимарите, кои го прилагодиле своето знаење на локалните потреби на населението.

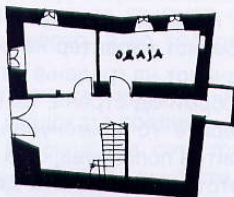
5.3. Особеност на куќата во однос на миграциите на неимарите

Во досегашните анализи, напоменато е движењето на градителите од Реканското подрачје во подолг временски период (18-19 век), во границите на Македонија (Скопје, Битола, Струга, Охрид, Тетово, Гостивар), Србија, Албанија, Бугарија (Пиринска Македонија, во 19 век), Грција (Северна, во 18 век), Румунија, Босна и Херцеговина и Турција, каде работеле на печалба. Дејноста на полето на дрвообработувачкиот занает, ја дополнува активноста на неимарите од Реканското подрачје, кои биле познати под

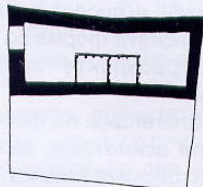

КАТ

Основи на куќа во три нивоа
с.Јанче

ПРИЗЕМЈЕ

ПОДРУМ

Архитектонската форма со високи вредности на куќата од Реканското подрачје, содржи симетрија, форма, пропорции и распоред на фасадните елементи. Во однос на примената на симетријата на фасадата се јавуваат симетрични и асиметрични форми. Посебно внимание е посветено на обработката на надворешните естетско-ликовни детали со висока професионална обработка.

Еркерот се јавува во положба од страна, во симетричен распоред во повеќето случаи. Влезната врата и прозорците имаат дрвена или камена рамка на конструкцијата на фасадата. Прозорците се јавуваат со одреден распоред и ритам. Во однос на формата имаат правоаголен или лачен завршеток. Лачната форма има примена кај обработката на конструктивниот систем на челниот ѕид на реканската куќа. Оваа форма се јавува над главниот влез, кај рамката на прозорецот и вратата од надворешната страна.

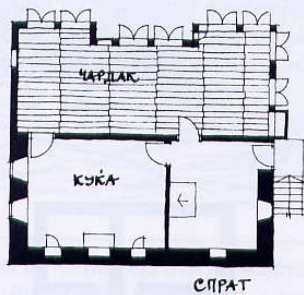
Естетско ликовни својства и нивната поврзаност со просторната организација и конструктивните елементи

Поврзаноста на естетско - ликовните својства на надворешната обработка со просторната организација, остварена е со примена на конструктивните системи - бондручната конструкција и ѕидот од камен.

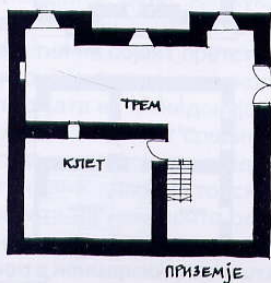
Меѓусебниот однос при примената на двата конструктивни системи, е во зависност од просторната организација на внатрешниот простор. Применетиот конструктивен систем и техниката на градење е во врска со намената на просториите, нивната правилна функционалност.

Примената на различниот конструктивен систем во однос на обработката на фасадата во различни нивоа или на некои делови на фасадата, невестува примена на содржината на внатрешните простории.

Кај чардакот, со примената на различна обработка на фасадата во однос на преостанатиот дел на објектот, се навестува внатрешната просторна организација. На овој начин со примена на различни конструктивни решенија на некои делови на фасадата, најчесто се одредува и типот на објектот. Кај објектите во две или во три нивоа, се применува фасадна обработка (прозорец, врата, еркер, и други фасадни елементи), чиј распоред и ритам го навестуваат внатрешниот просторен распоред. Со ова се добива контраст на фасадните

Основи на куќа во две нивоа
с.Тресонче

CIP - Каталогизација во публикација
Народна и универзитетска библиотека > Св. Климент Охридски <
Скопје

728.6 (497.7) 18/19

НАМИЧЕВ, Петар

Народната архитектура во Реканското подрачје : од 19-от и почетокот
на 20-от век / Петар Намичев. - Скопје : Музеј на Македонија ,
2000. - 209 стр. : граф. прикази : 33 см

усноти кон текстот . - Библиографија : стр. 199 - 204. - Summary

ISBN 9989-917-01-9

а) Станбена архитектура, селска - Македонија - 19-20 в.
COBISS-ID 40649994